

PRIBLIŽAVANJE
MKSJ-A
LOKALNIM ZAJEDNICAMA
U BOSNI I HERCEGOVINI

BRČKO BRČKO BRČKO BRČKO BRČKO

FOČA FOČA FOČA FOČA FOČA FOČA

KONJIC KONJIC KONJIC KONJIC KONJIC

SREBRENICA SREBRENICA SREBRENICA

PRIJEDOR PRIJEDOR PRIJEDOR PRIJEDOR

TRANSKRIPT KONFERENCIJE

PRIJEDOR

25. JUN 2005.

United Nations
Ujedinjene nacije

International Criminal Tribunal
for the former Yugoslavia
Međunarodni krivični sud
za bivšu Jugoslaviju

PRIBLIŽAVANJE
MKSJ-A LOKALNIM ZAJEDNICAMA U BOSNI I HERCEGOVINI

TRANSKRIPT KONFERENCIJE

PRIJEDOR

25. JUN 2005.

Konferencija “Približavanje MKSJ-a lokalnim zajednicama u BiH” održana u Prijedoru ne bi bila moguća bez bez napornog rada i posvećenosti mnogih ljudi i agencija. Izražavamo zahvalnost svima onima koji su omogućili održavanje ove značajne serije konferencija.

Posebno zahvaljujemo Helsinškom odboru za ljudska prava u Republici Srpskoj, Bosna i Hercegovina. Odajemo priznanje njihovoj predanosti u utvrđivanju istine i očuvanju osnovnih ljudskih vrijednosti, često u uslovima otvorene netrpeljivosti.

Ovu konferenciju je izdašno pomogao Program *Neighbourhood* Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Danske.

Najdublje izraze zahvalnosti upućujemo onima koji su najviše pogođeni zločinima kojima se ova konferencija bavila. Bez njihove hrabrosti ništa se ne bi moglo postići.

Približavanje
MKSJ-a lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini
SERIJA KONFERENCIJA
PRIJEDOR
25. JUN 2005.

Publikacija Službe za medije/komunikacije, Sekretarijat MKSJ-a
Urednik: Liam McDowall
Grafička obrada: Leslie Hondebrink-Hermer
Saradnici: Ernesa Begić-Ademagić, Rebecca Cuthill, Petar Dubljević, Klara Dokmanović, Alexandra Milenov, Andrew Powell, Magdalena Spalinska

Štampa: Albani drukkers, Haag, Nizozemska
2009.

Sadržaj

Mapa	iv
Predgovor	v
Spisak učesnika	vi
Pozdravne i uvodne riječi	1
Prva sesija Postupci pred Tribunalom	6
Druga sesija Istrage	9
Slike	19
Treća sesija Optužnice i sporazumi o izjašnjanju o krivici	35
Četvrta sesija Suđenja i presude	49
Pitanja i odgovori	65
Završne riječi	74

Mapa

Predgovor

Tokom 2004. i 2005. godine, *Outreach* program Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) održao je niz značajnih konferencija pod nazivom "Približavanje MKSJ-a zajednicama u Bosni i Hercegovini". Viši službenici MSKJ-a otišli su u Bosnu i Hercegovinu kako bi lokalnom stanovništvu u mjestima u kojima su izvršeni neki od najzloglasnijih zločina u nadležnosti Međunarodnog suda objasnili neke od okončanih predmeta na Međunarodnom sudu. Te konferencije su se održale u Brčkom, Foči, Konjicu, Prijedoru i Srebrenici.

Konferencija u Prijedoru omogućila je Međunarodnom sudu da upozna zainteresovane strane - asocijacije žrtava, opštinske vlasti, zvaničnike pravosuđa i policije, kao i lokalne političare i predstavnike civilnog društva - s detaljnom i sveobuhvatnom slikom aktivnosti Međunarodnog suda u vezi s navodima o ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava počinjenim na tom području, među kojima i u zatočeničkim logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje, tokom rata od 1992. do 1995. godine.

Obilno se koristeći raznim dokaznim predmetima predočenim u postupcima na MKSJ-u, predstavnici Međunarodnog suda bili su u mogućnosti da pruže uvid u pomne i detaljne istrage koje je vodilo Tužilaštvo i objasne kako su navodi o ubistvima, mučenjima i drugim zločinima dokazani pred sudom. Na konferenciji se uglavnom govorilo o šest predmeta u kojima su izrečene pravosnažne presude.

Na konferenciji se govorilo o presudama izrečenim dvanaestorici optuženih. Duško Tadić, lokalni srpski političar, proglašen je krivim za prisilno premještanje civila u zatočeničke logore i za ubistvo i osuđen na 20 godina zatvora. Duško Sikirica, Damir Došen i Dragan Kolundžija koji su obavljali funkcije u logoru Keraterm, tokom suđenja su odlučili da priznaju krivicu. U skladu s tim, Sikirica, kao zapovjednik logora je osuđen na 15 godina zatvora, dok su Došen i Kolundžija osuđeni na pet, odnosno tri godine zatvora. Zoran Žigić, Mlađo Radić, Miroslav Kvočka, Milojica Kos i Dragoljub Prcać su svi proglašeni krivim za zločine počinjene u logoru Omarska. Optuženi su osuđeni na zatvorske kazne od 25, 20, sedam, šest, odnosno pet godina.

Biljana Plavšić je 2. oktobra 2002. godine priznala krivicu za progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi kao zločin protiv čovječnosti i osuđena je na 11 godina zatvora.

Darko Mrđa takođe je priznao krivicu po jednoj tački za ubistvo i drugoj za pokušaj ubistva u vezi s lišavanjem života više od 200 muškaraca nesrba iz Prijedora, počinjenog 21. avgusta 1992. na Korićanskim Stijenama. Osuđen je na 17 godina zatvora. Na kraju, Predrag Banović, stražar u logoru Keraterm, priznao je krivicu i prihvatio svoju odgovornost za učesće u pet ubistava i premlaćivanja 27 drugih žrtava. Za ove zločine je osuđen na osam godina zatvora.

Reakcije publike su ukazale na potrebu da se nastavi s nastojanjima da se počinioci svih zločina izvedu pred sud, bez obzira na nacionalnost žrtava ili počinitelaca. Predstavnici MKSJ-a ponovo su izrazili spremnost Međunarodnog suda da nastavi činiti sve što može kako bi pomogao nacionalnim vlastima u pokretanju novih krivičnih postupaka.

Ova knjiga sadrži sažetak svih aktivnosti koristeći se transkriptima konferencije, uključujući uvodna izlaganja, prezentacije zaposlenih na Međunarodnom sudu, fotografije korištene kao dokazni materijal u predmetima i pitanja publike.

U nastavku se nalazi spisak govornika koji su učestvovali u radu konferencije:

Marko Pavić

Načelnik opštine Prijedor

Branko Todorović

Predsjednik Helsinškog odbora za ljudska prava u Republici Srpskoj

Refik Hodžić

Bivši koordinator *Outreach* programa MKSJ u Bosni i Hercegovini

Hans Holthuis

Sekretar MKSJ

Matias Hellman

Koordinator *Outreach* programa i predstavnik Sekretarijata MKSJ u Bosni i Hercegovini

Bob Reid

Zamjenik šefa Istražnog odjela, Tužilaštvo, MKSJ

Ann Sutherland

Zastupnik optužbe, Tužilaštvo, MSKJ

Katherine Gallagher

Pravni savjetnik, Tužilaštvo, MKSJ

Pozdravne i uvodne riječi

Refik Hodžić, bivši koordinator Outreach programa MKSJ u Bosni i Hercegovini:

Dobar dan i dobro došli na konferenciju “Približavanje rada MKSJ-a zajednicama u Bosni i Hercegovini”.

Današnja konferencija predstavlja dio projekta koji ima za cilj da zajednice u kojima su počinjeni zločini upozna s činjenicama koje je Tribunal utvrdio u vezi sa tim zločinima. Do sada su takve konferencije održane u Brčkom, Foči, Konjicu i Srebrenici, odnosno u područjima gdje su relevantni predmeti okončani i činjenice utvrđene van svake razumne sumnje. Pred Tribunalom je okončano nekoliko predmeta koji se tiču Prijedora, a neki predmeti su još uvijek u toku.

Šta je ideja ovih konferencija i ideja ove konkretne konferencije danas? Kao što sigurno znate, Tribunal je kroz istrage i predmete, koji se odvijaju već 12 godina, prikupio činjenice o onome što se u Bosni i Hercegovini i regionu događalo kada su u pitanju ratni zločini. Sigurno je da u ovom trenutku ne postoji autoritet u svijetu koji bi mogao sa više kredibiliteta govoriti o tim činjenicama.

Ova konferencija ima dva osnovna cilja. Prvi je da se zajednice upoznaju s konkretnim detaljima onoga što se odvijalo u sudnicama Tribunala. Dakle, ne samo onima koji se odnose na optužene, kao što su optužnica, hapšenje, presuda, već da im se približi i sama srž suđenja - prezentacija materijalnih dokaza, kao i iskazi svjedoka, od kojih ćete neke i danas moći vidjeti.

Drugi cilj je da se zajednicama omogući da se otvori jedan slobodan prostor da se suoče s vlastitom prošalošću, bez manipulacija, bez poricanja, napuhavanja i bez minimiziranja onoga što se dogodilo. Nadamo se da će to biti slučaj i ovdje u Prijedoru.

Hans Holthuis, sekretar MKSJ:

Dame i gospodo, dobro jutro. Velika mi je čast što sam danas ovdje, s građanima Prijedora. Želio bih da vas sve pozdravim u ime Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Posebno želim da izrazim svoje saosjećanje i poštovanje svim žrtvama koje su danas u publici.

Prijedor za MKSJ ima poseban značaj. U mnogo pogleda, ovdje leže korijeni Međunarodnog suda. U ljeto 1992. godine, prizori iz zatočeničkih logora iz okoline preneseni su širom svijeta i izazvali su zgražanje i nevjericu. Reakcija svjetske javnosti bila je važan element u procesu koji je naposljetku naveo Savjet bezbjednosti UN-a da osnuje međunarodni krivični sud koji će podizati optužnice i suditi za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji.

Postojale su kontroverze u vezi sa slikama snimljenim u avgustu 1992. godine. Neke su osobe i agencije tvrdile da su te snimke lažne, pa čak i da zločini počinjeni u logorima i izvan njih nikad nisu izvršeni.

Međunarodni sud je tokom posljednjih deset godina pokazao i dokazao van svake razumne sumnje da su se užasni zločini - progoni, ubistva, mučenje i silovanja - doista dogodili u logorima i drugdje u Prijedoru, i to zastrašujuće širokih razmjera.

Veliki dio prvih optužnica pred Međunarodnim sudom odnosio se na zločine počinjene u opštini Prijedor. Prvo suđenje održano u Haagu bio je postupak protiv Duška Tadića,

koji je osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine. Posljednji predmet u kojem je Žalbeno vijeće MKSJ-a donijelo pravosnažnu presudu je predmet *Kvočka i drugi*, u kojem je pet počinilaca osuđeno za zločine izvršene u logorima Omarska i Keraterm. Zločini u Prijedoru takođe su bili i bit će dio mnogih drugih predmeta.

Naš zadatak danas je da objasnimo postupke pred Sudom, od pokretanja istraga do optužnica, pa do suđenja i pravomoćnih presuda. Želimo da demistifikujemo pravni proces koji se odvija u Haagu i podsjetimo na ključne činjenice koje su utvrđene na dosad održanim suđenjima.

Smatramo da je naša dužnost da dođemo u vašu zemlju i vašu opštinu i podijelimo svoje iskustvo s vama, koji ste iskusili posljedice tih zločina.

Danas će ovdje govoriti stručnjaci koji su proveli niz godina radeći na istragama, podizanju optužnica i suđenjima u vezi sa zvjerstvima koja su se dogodila u Prijedoru. Oni su predstavnici Tužilaštva, kao i Sudskih vijeća MKSJ-a.

Ja sam na čelu Sekretarijata MKSJ-a, neutralnog tijela Međunarodnog suda koje pruža podršku i sudijama i tužiocima, te takođe osigurava da su svi optuženi adekvatno zastupljeni pred sudom. Pravična suđenja su kamen temeljac pravde i MKSJ strogo pazi da se prava optuženih poštuju.

Dopustite mi da vam sada objasnim šta danas ne možemo uraditi. Mi ne možemo govoriti o svakom pojedinom ratnom zločinu koji je počinjen na ovom području, kao ni o svim vidovima rada Međunarodnog suda. Danas smo ovdje da govorimo o zločinima počinjenim protiv nesrpskog stanovništva na području Prijedora. To su najteža krivična djela počinjena na ovom području i zato se Međunarodni sud ekstenzivno njima bavio.

Niko ne tvrdi da nije bilo mnogo žrtava srpske nacionalnosti u sukobu u Bosni i Hercegovini. Svaki zločin zahtijeva pravdu, a svaka žrtva zaslužuje jednako poštovanje. No danas smo se okupili da razgovaramo o konkretnim zločinima, a o drugim se zločinima govorilo i dalje će se govoriti u drugim prilikama.

Osim toga, niko ni na trenutak ne smije pomisliti da su Srbi optuženi kao narod. Narodi nikad nisu odgovorni za zločine. Kao što svaka žrtva ima ime, tako ga ima i svaki počinilac. Zadatak tužilaca i sudija je upravo taj da utvrde ko su bili počinio i da ih na odgovarajući način kazne. Na taj način nadamo se da sudovi mogu žrtvama pružiti neki osjećaj pravde, kao i omogućiti ostalom dijelu društva da krene dalje, da prizna da su počinjeni strašni zločini, i da spriječi da do takvih tragedija ikad ponovo dođe.

---

*Narodi nikad nisu odgovorni za zločine.
Kao što svaka žrtva ima ime, tako ga
ima i svaki počinilac.*

Nema nikakve sumnje da je Savjet bezbjednosti mudro odlučio kada je osnovao MKSJ. Ta odluka je od ogromnog značaja u borbi za pravdu. Rad MKSJ-a okončao je tradiciju nekažnjivosti za ratne zločine i druga teška kršenja međunarodnog prava. Više se ne postavlja pitanje treba li pozvati na odgovornost počinioce, već kako ih pozvati na odgovornost.

Kao što vjerovatno znate, MKSJ više neće podizati nove optužnice za ratne zločine. Preostale godine našeg mandata bit će posvećene okončanju predmeta koji su već

pokrenuti. Ti predmeti uključuju brojna važna suđenja i mi ćemo učiniti sve što je u našoj moći kako bismo ispunili očekivanja žrtava i cjelokupnog društva u vašoj zemlji.

Istovremeno, ulažemo velike napore kako bismo pružili podršku nacionalnim tužiocima i sudijama u njihovom nastojanju da nastave rad započet u Haagu. Ohrabruje nas osnivanje Vijeća za ratne zločine pri Sudu Bosne i Hercegovine i Odjeljenja za ratne zločine u Tužilaštvu Bosne i Hercegovine. Imamo veliko povjerenje u te institucije koje okupljaju stručnjake raznih nacionalnosti sa zajedničkim ciljem - da se kazne oni koji su počinili ratne zločine. Želim naglasiti danas da oni zaslužuju i trebaju vašu podršku.

Još jednom, dopustite mi da kažem da mi je čast što sam danas ovdje. Želio bih da zahvalim gradonačelniku Prijedora što nam je lično zaželio dobrodošlicu, i svima vama zahvaljujem na dolasku na današnju konferenciju.

Na kraju, želio bih da se zahvalim Programu *Neighbourhood* Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Danske na pružanju finansijske podrške za ovaj događaj, i da izrazim zahvalnost Helsinškom odboru za ljudska prava u Republici Srpskoj, koji je zajedno s nama organizovao ovaj događaj.

Hvala vam lijepa.

Branko Todorović, predsjednik Helsinškog odbora za ljudska prava u Republici Srpskoj: Dame i gospodo, uvaženi gosti. Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj (RS) u protekloj i ovoj godini je organizovao četiri konferencije u Brčkom, Foči, Konjicu i Srebrenici s ciljem da lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini približi rad Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju na istraživanju, podizanju optužnica i suđenju licima koja su počinila ratne zločine i teška kršenja humanitarnog prava. Pored prezentacije načina rada i činjenica do kojih se došlo u tim procesima pred Međunarodnim krivičnim sudom, mi smo željeli da ovim konferencijama pomognemo lokalnoj zajednici u procesu suočavanja s istinom, koja je često vrlo bolna ili zastrašujuća, a koju često svjesno ili nesvjesno želimo da potisnemo. I, zaista, pitamo se, imaju li građani Bosne i Hercegovine pravo na istinu?

Danas smo ovdje, više od deset godina nakon tragičnih događaja i brutalnih zločina koji su se desili u Prijedoru, gdje je više hiljada ljudi, žena i djece ubijeno samo zbog svoje etničke ili religijske pripadnosti, a desetine hiljada protjerano. Ovom konferencijom želimo takođe otvoriti pitanje pravde. Pravda podrazumijeva uspostavljanje vladavine prava i tu stoji ogroman izazov pred pravosuđem Republike Srpske i Bosne i Hercegovine da istražuju i procesuiraju ratne zločine koji se iz razumljivih razloga nisu našli pred MKSJ-om.

Možemo li sagledati i uvažiti ljudske vrijednosti drugih i preuzeti odgovornost za svoje postupke u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti? Pitam se, možemo li pobuditi individualnu i kolektivnu solidarnost sa žrtvama i porodicama žrtava? Prošlost se, nažalost, ne može promijeniti, ali zajednička budućnost u lokalnoj zajednici, pa i cijeloj Bosni i Hercegovini i regionu, zavisit će u velikoj mjeri od našeg objektivnog stava prema prošlosti i pouka koje smo spremni prihvatiti. Šta je sve potrebno učiniti da se zlo više nikada ne ponovi? Kako stvoriti bolju zajedničku budućnost?

Da li možemo izgraditi društvo u kome će međusobno poštovanje i bratska ljubav pobijediti mržnju, strah i nepovjerenje? Zato danas, ovdje u Prijedoru, govoreći o najmravnijim stranicama naše prošlosti, pokušajmo naći put ka svjetlijoj budućnosti s poukom da se to više nikada i nigdje ne ponovi.

Na kraju, ja bih vas zamolio da minutom šutnje u svojim mislima odamo počast svim onim nedužnim žrtvama brutalnih zločina koji su ovdje počinjeni. Slava im.

Marko Pavić, načelnik opštine Prijedor:

Dame i gospodo, u ime opštine Prijedor i svoje lično ime želim da pozdravim predstavnike Haškog tribunala, koji su danas ovdje u Prijedoru, na čelu sa sekretarom Tribunala. Želim da se oni direktno u Prijedoru uvjere u ono što je u Prijedoru urađeno i u ono kako Prijedor danas živi i kako želi živjeti u budućnosti. Pozdravljam i sve vas koji ste se odazvali pozivu na današnju konferenciju.

Prijedor danas je, po mom ličnom ubjeđenju, mjesto gdje se vraća povjerenje, mjesto gdje ljudi žele ponovo da izgrade suživot. Grad u kojem se želi realizovati projekat prijedorčana, gdje se više nećemo dijeliti na povratnike, izbjeglice, raseljena lica i slično, gdje će postojati samo prijedorčani koji žele sebi i svojim potomcima bolju budućnost.

To je i Prijedor kakav ja želim da on danas bude. Prijedor sutra želim da bude Prijedor zaposlenih radnika, Prijedor većeg bogatstva, Prijedor blagostanja. To je, ja se nadam, i zajednički cilj svih nas koji smo ovdje u sali i onih koji su van sale.

Danas, ovdje na ovoj konferenciji, želi se reći nešto o Prijedoru juče. Moram iskreno reći da kada su predstavnici Helsinškog odbora došli kod mene da se najavi ova konferencija, ja sam imao rezerve prema njoj. Moguće je da i sada u meni ima dio rezervi prema toj konferenciji. Ali iz kog razloga? Ja želim istinski suživot i istinsko pomirenje u Prijedoru. Ja sam samo razmišljao da li ova konferencija doprinosi tome ili ne. Ako doprinosi, ja sam njen istinski pobornik.

Uvjerili su me da je u drugim mjestima tako bilo i nisam onda imao razloga da ne vjerujem. Zato i ja očekujem od današnje konferencije da izgradi još bolje osnove za bolju budućnost svih građana ovdje u Prijedoru. I nema od Suda da očekujemo šta drugo već pravdu. Svaki naš građanin treba jednostavno da očekuje pravdu i istinu. I moramo se suočiti i sa pravdom i sa istinom, upravo onakvom kakva ona jeste. Onaj koji je činio nepravdu treba da odgovara i pred ovim Sudom i pred drugim sudovima, i krivično i moralno i kakva već odgovornost postoji.

Ja sam protiv odgovornosti gradova, nacija, opština i slično. Ja sam za to da se svaka odgovornost individualno odredi i da svako nosi svoj dio krivice za to što je počinio. I to je ono što Tribunal radi. Ja sam Srbin i moram reći i to da sam u mnogim momentima osjećao kao da Haški tribunal radi više, naglašavam "više", protiv Srba nego protiv lica nesrpske nacionalnosti koja su možda počinila slične zločine. Uvijek kada me Sud uvjeri u suprotno, ja sam zadovoljan, zadovoljan zato što želim da istina pobijedi, bez obzira koga ona teretila, ili nacionalno, ili vjerski, ili lokalno ili bilo na koji način. Zato i vas, kao građane, molim i apelujem da se istina onakva kakva jeste prihvati i da svi oni koji su kršili zakon, koji su kršili elementarne ljudske norme, odgovaraju i snose posljedice za to.

Nikad ne želim da Prijedor kao grad, odnosno svi stanovnici Prijedora snose posljedice. Neka snose posljedice oni, koji su odgovorni. Ja koristim ovu priliku da izrazim svoje žaljenje za svim žrtvama rata kojih nema, i saosjećanje sa svim žrtvama koje su ovdje i na drugim mjestima u ovom gradu.

Nikome nije svejedno ako je neki čovjek ili grupacija doživjela neki zločin. To zlo trebamo osuditi, a prema tim ljudima izraziti svoje saosjećanje, izraziti žaljenje što im se

tako nešto desilo, iz razloga da bi naš život u budućnosti bio drugačiji, bolji, i da bi ono što je bilo negativno prevazišli, a nje govali ono što je pozitivno.

Moram reći i to da iz Prijedora niko nije osuđen za genocid. U svoj toj nesreći koja se dešavala našim građanima, možda je to dobro. Možda smo u toj nesreći stali, nismo otišli dokle su neki otišli. Svaki zločin, bez obzira kojeg intenziteta bio, je zločin. Ali ipak, moramo znati da je genocid najveći zločin.

Ja želim da ova konferencija pokaže dio istine o Prijedoru, o učesnicima svih tih nemilih događanja u Prijedoru i da svi nosimo jednu poruku kada izađemo iz ove sale - neka odgovaraju oni koji su krivi, a mi u budućnosti želimo da gradimo bolji i drugačiji život. Istina treba da pomogne tome da mi u budućnosti ono što nije dobro nikada više ne ponovimo. Hvala vam.

Ja želim... da svi nosimo jednu poruku kada izađemo iz ove sale – neka odgovaraju oni koji su krivi, a mi u budućnosti želimo da gradimo bolji i drugačiji život.

Refik Hodžić:

Što se strukture današnje konferencije tiče, ona će pratiti hronologiju samog procesa pred Tribunalom, koju će objasniti Matias Hellman, predstavnik Sekretarijata Tribunala u Bosni i Hercegovini. Na početku ćemo govoriti o istragama koje je Tužilaštvo vodilo u vezi sa zločinima počinjenim u Prijedoru. Nakon toga ćemo govoriti o procesu podizanja optužnica, hapšenja optuženih i prebacivanja na Tribunal, a potom ćemo se baviti samim suđenjima koja su do sada okončana pred Tribunalom, te na kraju o presudama u predmetima koji se odnose na Prijedor, kaznama protiv optuženih i postupcima koji su u toku.

Prva sesija Postupci pred Tribunalom

Matias Hellman, koordinator Outreach programa i predstavnik Sekretarijata MKSJ u Bosni i Hercegovini:

Tribunal čine tri nezavisna organa: Sudska vijeća, odnosno sudije, Tužilaštvo i Sekretarijat. Tužilaštvo ima dva glavna ogranka: odjel za istrage, koji vrši funkcije koje u većini država obavlja policija, i odjel za krivično gonjenje, koji radi ono što u većini nacionalnih sistema rade tužioci.

Postupak na Tribunalu se može opisati na sljedeći način: prvo, tužilac pokreće istrage po službenoj dužnosti, na osnovu informacija iz bilo kog izvora. On je u tome potpuno nezavisan. Bob Reid, zamjenik šefa istraga na Tribunalu, govorit će više o tome.

Tribunal je nastojao da usredsredi svoje istrage na najteže zločine i na osobe na najvišim položajima odgovorne za takve zločine. Tribunal je sada završio sa podizanjem novih optužnica i zato nema više ni pokretanja novih istraga.

Kada tužilac procijeni da u odnosu na nekoga postoji *prima facie* predmet (odnosno da postoji osnovana sumnja da je počinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret), on može sastaviti optužnicu koju onda treba da preda jednom od sudija Tribunalu na potvrdu. Tada će sudija, koji nije imao nikakve veze s istragom, pregledati optužnicu i prateće dokaze i odbaciti ili potvrditi optužnicu. Sudija može potvrditi optužnicu samo ako smatra da postoji osnovana sumnja. To znači da Tužilaštvo ne može tek tako samovoljno optuživati ljude. Gospođica Katherine Gallagher, koja je radila kao pravni savjetnik Sudskih vijeća u predmetima koji se tiču Prijedora, reći će vam ubrzo nešto više o postupku potvrđivanja optužnice.

Da bi postupak mogao da počne, potrebna je dobrovoljna predaja ili hapšenje optuženog. Tada se optuženi prebacuje u Pritvorsku jedinicu Tribunalu u Haagu. Što je moguće prije, slijedi prvo pojavljivanje optuženog na Sudu, kada optuženi ima priliku da se izjasni da li se osjeća krivim ili ne.

Ukoliko se optuženi izjasni da je kriv, onda neće biti suđenja, već će se samo voditi pretres o odmjeravanju kazne. Takvo izjašnjavaње o krivici može biti i rezultat sporazuma o potvrdnom izjašnjavaњу o krivici, i o tome će vam kasnije govoriti Ann Sutherland, zastupnik optužbe, i Katherine Gallagher.

Ukoliko se optuženi izjasni da nije kriv, onda slijedi suđenje. Suđenje se odvija na engleskom ili francuskom jeziku, ali takođe uvijek postoji prijevod na jezik optuženog, što može biti bosanski, hrvatski, srpski, albanski ili makedonski.

Glavni akteri u sudnici za vrijeme suđenja su sudije koji čine pretresno vijeće, tužioci i odbrana. Za razliku od postupka kakav je ranije postojao na području cijele bivše Jugoslavije, uloge koje ti akteri imaju na Tribunalu liče na pravni sistem koji postoji u Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji, a danas takođe i u Bosni i Hercegovini. Optužba i odbrana iznose dokaze i pozivaju svjedoke. Sudije slušaju te svjedoke i razmatraju dokaze i na osnovu svega toga na kraju donose presudu.

Na suđenju, prvo optužba izvodi svoje dokaze i tako nastoji dokazati da su se zločini desili i da je optuženi krivično odgovoran za njih. Tužilaštvo mora dokazati da je optuženi odgovoran za te zločine van razumne sumnje.

Nakon toga, odbrana ima mogućnost da prezentuje svoje dokaze. Važno je naglasiti da odbrana ne mora ništa dokazivati i da taj teret leži na tužiocima. Odbrana ima šansu da obori ili dovede u sumnju dokaze koje je izvelo Tužilaštvo. Odbrana u tu svrhu može pozivati svoje svjedoke i izvoditi dokaze.

Svakog svjedoka prvo ispituje strana koja ga je pozvala - optužba ili odbrana - i potom ga druga strana unakrsno ispituje i pokušava da dovede u sumnju to što svjedok govori. Pitanja mogu postaviti i same sudije.

Sva suđenja su otvorena za predstavnike medija, koji mogu da koriste video i audio materijale sa suđenja. Međutim, sudije mogu naložiti zaštitne mjere za neke svjedoke, pod uslovom da to ne zadire u prava optuženog.

U nekim situacijama svjedoci imaju ozbiljnih razloga za strah od eventualnih negativnih posljedica svog svjedočenja. Te posljedice mogu biti različite, zavisno od date situacije i dokaza koje svjedok iznosi. Naprimjer, ako je u pitanju žena koja je žrtva silovanja, može se očekivati da ona ne želi da pred medijima iznosi to što je doživjela. Ili ako je u pitanju neko ko je svjedok zločina koje su počinili pripadnici njegove vojne jedinice, može se plašiti odmazde bivših ratnih drugova. Razlozi mogu biti različiti, ali princip je isti. Ukoliko postoje valjani razlozi, pretresno vijeće će odobriti mjere zaštite.

Zaštitne mjere mogu uključivati korišćenje pseudonima, izmjenu lika ili glasa svjedoka. Svjedok čak može svjedočiti i na potpuno zatvorenoj sjednici. Svrha ovih mjera je da se spriječi da javnost prepozna svjedoka. Takve mjere može preporučiti posebna Služba Tribunala za žrtve i svjedoke, koja inače brine o praktičnim aspektima dolaska svjedoka na Sud i pruža sve potrebne usluge dok su svjedoci na Sudu, uključujući psihološku podršku gdje je to potrebno.

Važno je zapamtiti da se sve te mjere odnose isključivo na javnost. Svi koji su u sudnici znaju ko je svjedok, uključujući i optuženog. Optuženi ima pravo da zna detaljno za šta se tereti.

Takođe bih želio reći nešto kratko o pravima optuženog pred Haškim tribunalom. Statut Tribunala, koji je najvažniji dokument koji reguliše principe funkcionisanja Tribunala, sadrži jedan član koji se odnosi isključivo na prava optuženog. Tribunal garantuje prava optuženim u skladu sa najvišim međunarodnim standardima.

Možda najvažniji od svih je pretpostavka nevinosti. Teret dokazivanja je na Tužilaštvu i krivica se mora dokazati van svake razumne sumnje. Drugi važni elementi su: pravo na javno suđenje, pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja, pravo optuženog da ispita svjedoke koji ga terete i pravo na žalbu. Optuženi ima i pravo na šutnju, tj. pravo da sam sebe ne inkriminira.

Optuženi takođe ima pravo da se koristi svojim jezikom tokom cijelog postupka, zbog čega Tribunal ima veoma razvijenu prevodilačku službu. Optuženi dobijaju dokumente na svom jeziku, dok u sudnicama postoji simultani prevod na bosanski, hrvatski ili srpski, engleski, francuski, a po potrebi i albanski i makedonski jezik.

Na Tribunalu nije dopušteno suđenje u odsustvu, što znači da suđenje može da počne tek kad optuženi stigne na Sud. Nažalost, svi imamo prilike da taj princip vidimo na djelu kada su u pitanju Karadžić i Mladić koji su optuženi već deset godina, ali još nisu uhapšeni te postupak ne može da počne.

Optuženi takođe ima pravo na pravnog zastupnika o trošku Tribunala ukoliko sam ne može da snosi troškove odbrane. Ukoliko optuženi zatraži finansijsku pomoć za svoju odbranu, Tribunal će prvo da utvrdi imovinsko stanje optuženog. Do sada je Tribunal snosio najveći dio troškova odbrane kod velike većine optuženih. Jasno je da je sistem pravne pomoći jako skup i on trenutno uzima oko 8% budžeta Tribunala. Zastupnici odbrane igraju veoma bitnu ulogu u Međunarodnom sudu i ponekad se o njima govori kao o četvrtom tijelu Tribunala, dok su ostala tri Tužilaštvo, Sekretarijat i Sudska vijeća.

Svaki advokat mora da ispunjava određene uslove - mora biti član advokatske komore, mora imati dovoljno iskustva iz krivičnog i međunarodnog prava i takođe mora govoriti jedan od zvaničnih jezika Tribunala, dakle engleski ili francuski. Međutim, sekretar Suda u nekim slučajevima može donijeti odluku da se odustane od kriterijuma poznavanja službenog jezika kada se radi o nekim članovima advokatskog tima. Danas je česta situacija da imate glavnog branioca koji je stranac i ne govori bosanski, hrvatski ili srpski, ali govori jedan od zvaničnih jezika Suda, i ko-branioca koji dolazi iz regije, a koji u nekim slučajevima možda ne govori engleski ili francuski.

U svakom timu odbrane se pored najmanje dva advokata nalaze istražitelji i asistenti. Odbrana zapravo ne mora da dokazuje ništa, dovoljno je samo da prezentira dovoljno dokaza koji će kod sudija izazvati sumnju u krivicu optuženog.

Optuženi može i sam sebe da brani kao što to radi, naprimjer, Slobodan Milošević.

Po okončanju suđenja, sudije moraju donijeti presudu. Optuženi će biti proglašen krivim samo ako se sudije uvjere da je njegova krivica dokazana van razumne sumnje. Ukoliko se ne uvjere u to, optuženi će biti oslobođen optužbi i pušten na slobodu. Najčešće se dešava da optuženi bude osuđen na osnovu nekih tačaka optužnice, a oslobođen drugih optužbi.

Optuženi se zatim osuđuje na kaznu zatvora, koja može biti i doživotna. Na Tribunalu nema smrtne kazne.

I optužba i odbrana mogu da se žale na presudu ili kaznu, ili oboje. U većini predmeta pred Tribunalom se dešava da jedna od strana uloži žalbu. U tom slučaju, presuda neće postati pravosnažna sve dok Žalbena vijeće Tribunala ne razmotri žalbu i donese svoju presudu.

Druga sesija Istrage

Bob Reid, zamjenik šefa Istražnog odjela, Tužilaštvo, MKSJ:

Drago mi je što sam ponovo u Prijedoru. Bio sam ovdje više puta i uvijek mi je drago ponovo se vratiti u Prijedor.

Ja sam zamjenik šefa Istražnog odjela Tužilaštva Tribunala i na Tribunalu sam od juna 1994. godine. Radio sam na gotovo svim predmetima koje je Tužilaštvo Tribunala istraživalo, bilo da je riječ o počiniocima bosanskim Muslimanima, bosanskim Hrvatima, Hrvatima, bosanskim Srbima, Srbima, Makedoncima ili kosovskim Albancima.

Želim odmah na početku reći da se slažem sa gradonačelnikom Pavićem: ne smiju se svi pripadnici jedne nacije ili etničke zajednice označavati kao ratni zločinci. Tačno je da su zločine u Prijedoru počinili pojedinci s imenom i prezimenom, a ne etničke grupe ili organizacije. Međutim, neki od tih pojedinaca su počinili te zločine kao državni funkcioneri, naprimjer kao pripadnici policije, vojske ili Teritorijalne odbrane (TO). To nije bio samo slučaj ovdje u Prijedoru, već i u svim sukobima na području bivše Jugoslavije koje smo istraživali, počevši od Slovenije pa sve do posljednjeg, u Makedoniji.

... ne smiju se svi pripadnici jedne nacije ili etničke zajednice označavati kao ratni zločinci.

Mandat Tužilaštva je da vrši istrage i krivično goni osobe najodgovornije za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji od 1991. godine i taj mandat je i dalje na snazi. Posljednji put kada smo se pozvali na taj mandat bilo je to zbog sukoba u Makedoniji od 2000. do 2001. godine. Nadam se da se više nećemo morati na njega pozivati.

Tužilaštvo se dijeli na tri zasebna odjela: Odjel krivičnog gonjenja, Odjel za krivične istrage i Odjel za informacije i dokazni materijal, gdje se pohranjuje sav materijal, dokazi, dokumenti, fotografije, video zapisi, i sl.

Iako je sam Tribunal osnovan 1993. godine, prve istage zločina počinjenih u bivšoj Jugoslaviji počele su tek negdje u julu ili avgustu 1994. godine. Ja sam počeo raditi za Tužilaštvo u junu 1994. godine i mislim da nas je u to vrijeme u Tužilaštvu bilo negdje oko osam. Na čelu Tužilaštva se nalazio zamjenik tužioca g. Blewitt.

Tužilaštvo Tribunala je izabralo zločine počinjene u Prijedoru kao predmet jedne od prvih istraga Tužilaštva. Za to postoji više razloga. Kao prvo, od britanske TV ekipe ITN-a, koja je posjetila Prijedor u avgustu 1992. godine dobili smo informacije da su u logorima na području opštine Prijedor počinjeni zločini. Ta ekipa je tražila i dobila dozvolu tadašnjeg predsjednika Republike Srpske dr. Radovana Karadžića da ode u Prijedor i istraži navode o tome da je došlo do kršenja ljudskih prava u logorima koji su bili uspostavljeni i opštini Prijedor i njenoj okolini.

Drugi važan razlog bili su podaci do kojih se došlo u istragama koje je sproveo jedno tijelo koje su Ujedinjene nacije uspostavile prije nego što je Tribunal i osnovan. Ujedinjene nacije su naime uspostavile Komisiju eksperata kako bi Savjet bezbjednosti i Generalnu skupštinu izvijestila o tome da li je u bivšoj Jugoslaviji došlo do teških kršen-

ja međunarodnog humanitarnog prava. Ta Komisija je podnijela svoj završni izvještaj, koji je uključivao i opis istrage Komisije o zločinima počinjenim u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje. Tu istragu je provela dr. Hanne Sophie Greve, advokat za ljudska prava iz Norveške i ugledan sudija za ljudska prava, koja danas radi na Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu. Sudija Greve je obavila čitav niz razgovora s ljudima koji su bili zatočeni u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje i sa ljudima koji su prošli velike patnje tokom etničkog čišćenja sela i gradova na području opštine Prijedor.

Na osnovu rada koji je već bila obavila britanska kompanija ITN i Komisija eksperata UN-a, više osoblje Tužilaštva je donijelo odluku da pokrene istragu o zločinima koji su počinjeni u opštini Prijedor. Naravno, Tužilaštvo u to vrijeme nije vodilo samo istragu u vezi s Prijedorom, već smo vodili i istrage o zločinima počinjenim u opštini Konjic u logoru Čelebići, i o zločinima počinjenim u Foči.

Ja sam tada bio imenovan za vođu tima koji je vodio istragu o zločinima u Prijedoru. U avgustu 1994. godine, nakon što smo okupili mali tim istražitelja, pravnika, analitičara, prevodilaca i administrativnog osoblja, počeli smo istragu tako što smo pregledali sav materijal koji je prikupila Komisija eksperata Ujedinjenih nacija i ekipa televizije ITN. Zaključili smo ko su preživjeli iz logora i ko su svjedoci zločina koji su počinjeni. Iako su neki preživjeli bili u Zenici, Tuzli i Sarajevu, većina njih više nije bila u Bosni i Hercegovini. Doslovce smo krenuli širom svijeta da razgovaramo s preživjelim - bili smo u Njemačkoj, Maleziji, Holandiji, Francuskoj, Švicarskoj, Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi.

Istovremeno dok smo radili na tome, pokušavali smo da dobijemo pristup Prijedoru, kako bismo mogli izvršiti uviđaj na licu mjesta na mnogim lokacijama za koje su postojali navodi da su tamo počinjeni zločini.

Kao posljedica obavljenih razgovora, do kraja februara 1995. godine bili smo u mogućnosti da podignemo tri glavne Optužnice za zločine koj su se dogodili u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje i u okolnim mjestima i selima gdje je došlo do etničkog čišćenja.

Prva Optužnica je podignuta protiv 19 pojedinaca koji su radili u logoru Omarska. Druga Optužnica se odnosila na 13 pojedinaca iz logora Keraterm. I u jednoj i u drugoj Optužnici optuženi su pojedinci počevši od komandanta logora pa sve do stražara u logoru i posjetilaca koji su ulazili u logor i vršili premlaćivanja i ubistva.

Osim toga, podigli smo Optužnicu protiv Duška Tadića za zločine počinjene u logorima Omarska i Keraterm, kao i za druga krivična djela počinjena izvan logora, u mjestima kao što su Kozarac, zaseocima Jaskići i Sivci i u nekim drugim manjim područjima.

Takođe smo podigli Optužnicu protiv Gorana Borovnice za zločine koji su se dogodili izvan logora, i to uglavnom u Kozarcu. Nedavno smo tu Optužnicu povukli pošto vjerujemo da je Borovnica preminuo.

U aprilu 1995. godine došlo je do veoma bitnog događaja. Njemačke vlasti su u februaru 1994. godine uhapsile Duška Tadića i vodile istragu protiv njega. U aprilu 1995. godine, njemačke vlasti su odlučile da Tadića predaju Tribunalu u skladu sa zahtjevom koji smo im mi uputili. Tadić je došao na Tribunal gdje mu se sudilo za krivična djela koja je počinio u Omarskoj, Keratermu, u Prijedoru i okolnim naseljima.

Nakon njegovog prebacivanja, morali smo da obavimo razgovor sa dodatnim svjedocima. Ne više s očevicima i preživjelim, jer smo već obavili čitav niz takvih razgovora i na

osnovu njih uspjeli podići našu prvu Optužnicu. Trebalo je da pokažemo da je sukob u Prijedoru bio dio rasprostranjene i sistematske kampanje širom Bosne i Hercegovine. Prema tome, morali smo obaviti razgovore s preživjelim iz drugih opština, naprimjer iz Bosanskog Šamca, Foče, Vlasenice i Brčkog.

Takođe smo morali obaviti razgovor s političkim stručnjacima, stručnjacima za ustavno pravo i drugima kako bismo zločine koje je Duško Tadić počinio mogli staviti u politički, pravni i vojni okvir.

Dok smo bili vrlo zauzeti pripremama za suđenje Dušku Tadiću, koje je počelo u maju 1996. godine, nastavili smo istovremeno napore da nam se dozvoli pristup mjestima zločina. Potpisivanjem Dejtonskog sporazuma u novembru 1995. godine vidjeli smo priliku da uđemo u Prijedor. Nakon što smo poslali bezbroj zahtjeva, u februaru 1996. godine konačno smo za to dobili priliku i prvi tim Tribunala je ušao u Republiku Srpsku da istraži logore, mjesta i sela. Imajte na umu da smo mi dobili pristup mjestima zločina tek u februaru 1996. godine, gotovo četiri godine nakon što su zločini počinjeni. Logori su uspostavljeni u maju 1992. godine, kada je došlo do etničkog čišćenja Kozarca, područja Brda, Hambarina, Rakovčana i Rizvanovića.

Kada smo stigli u opštinu Prijedor, bili smo prilično potreseni nivoom uništenja područja o kojima sam upravo govorio. Kada smo došli u Brdo, tamo nije bilo ničega, svaka pojedina kuća je bila srušena do temelja. Preostali bosanski Srbi u Kozarcu su i dalje tamo živjeli, kao i izbjeglice iz Velike Kladaše koje su pobjegle kao posljedica rata na tom području i neko vrijeme živjele u školi u Kozarcu i Trnopolju.

Kada smo stigli u opštinu Prijedor, bili smo prilično potreseni nivoom uništenja... tamo nije bilo ničega, svaka pojedina kuća je bila srušena do temelja.

Iako smo bili u velikom iskušenju da odmah odemo u Omarsku, Keraterm i Trnopolje, svjesno smo odlučili da prvo odemo u sela i mjesta i dokumentujemo razaranje do kojeg je došlo u Kozarcu, Kozaruši, Hambarinama i drugim mjestima.

Na sljedećem video snimku se vidi koliki je nivo razaranja koji smo zatekli u Kozarcu. Ovaj snimak je snimljen video kamerom iz automobila koji se kretao duž glavne ceste u Kozarcu.

(Prikazuje video snimak)

Na snimku ćete na desnoj strani ulice vidjeti jedan niz kuća, kafić i kuću Duška Tadića. Njegova porodica je još uvijek živjela u toj kući.

Primijetiti ćete na nekim od ovih snimaka da je na skoro na svakoj od ovih kuća nacrtan prekriveni krug. Tokom naše istrage smo utvrdili da je to bio znak da se takve kuće unište, jer su to bile muslimanske kuće. Na džamiji se takođe nalazio jedan takav prekriveni krug. Ako na nekoj od kuća nije bilo znaka, onda su u pitanju bile srpske kuće. Iako je oko nje sve u potpunosti uništeno, na pravoslavnoj crkvi nema nikakvih tragova oštećenja.

Uništavanje Kozarca počelo je negdje 23., 24. i 25. maja 1992. godine i trajalo je neko vrijeme nakon toga. Svuda gdje smo išli u Prijedoru - a tamo smo tokom prve istrage proveli 16 dana - gdje god su živjeli bosanski Muslimani ili Hrvati, utvrdili smo potpuno isti tip razaranja.

Uništavanje Kozarca se dobro vidi na slikama br. 1 i br. 2. Ove su fotografije snimljene prije i nakon maja 1992. godine.

Nakon što smo obišli mjesta i sela na području Prijedora i dokumentovali uništenje, počeli smo uviđaj u logorima.

Logor Omarska

Logor Omarska je nekoć bio rudnik željezne rude. Uspostavljen je kao logor za uglavnom nesrpske zatočenike, mada je tamo bilo i srpskih zatvorenika, ali u manjem broju. Logor je otvoren krajem maja 1992. godine, a konačno je zatvoren krajem avgusta 1992. godine. Većina zatočenika je držana u logoru negdje do 6. avgusta. Onda se proširila vijest da dolazi ekipa ITN-a u posjetu logoru. Postupajući prema uputstvima, uprava logora je praktično zatvorila logor, ali je ostavila jedan dio zatočenika za paradiranje pred kamerama ITN-a. Dakle, mali broj zatočenika je tamo zadržan kako bi se "pokazalo" međunarodnoj zajednici da se u logoru drži samo mali broj ljudi i da su to teroristi ili ljudi koji su počinili ratne zločine i da se tamo drže iz sigurnosnih razloga. Preostali zatočenici iz logora su prebačeni u logor Manjaču, vojni logor van teritorije opštine, ili u logor Trnopolje.

Sada bih vam pokazao video snimak koji je snimila ekipa ITN-a.

(Prikazuje video snimak)

Novinari ekipe ITN-a su tokom razgovora sa zatočenicima postavljali pitanja da li su počinjeni zločini, da li su zatočenici povrijeđeni, je li bilo premlaćivanja, ubistava i slično. Jedan čovjek je stalno davao jedan te isti odgovor: "Žao mi je, ali ne mogu s vama razgovarati".

Na snimcima se jasno vidi strah u očima ovih ljudi s kojima su novinari razgovarali. Očigledna je i činjenica da su uslovi u kojima su ti zatočenici živjeli jako loši - vidi se drastičan gubitak težine.

Mi smo razgovarali s mnogim od tih ljudi koji se vide na snimcima ITN-a. Oni su rekli da je obrok, koji su dobili tog dana bio je najbolji obrok koji su ikada imali tokom tri mjeseca dok su bili u logoru. A taj obrok je činilo nekoliko zrna graha u razvodnjenoj čorbi koja je izgledala kao voda od pranja suđa. Neki od njih su rekli da im je nakon toga bila muka danima jer nisu bili navikli na tako "dobru hranu". Na snimku se takođe vidi način na koji oni prosto proždiru hranu. Kada smo razgovarali s preživjelima, rekli su nam da je postojalo tačno ograničeno vrijeme za koje su morali utrčati unutra, sjesti, pojesti obrok i ponovo istrčati napolje. U većini slučajeva nisu dobivali hljeb.

Takođe imajte na umu da su ti zatočenici držani u uslovima ekstremne vrućine. U Omarskoj i Keratermu držani su u hangarima napravljenim od čelika, koji udvostručuje temperaturu. Zatočenici su dobijali jako malo vode, nije bilo sanitarnih uslova, jedva nešto hrane, nisu vježbali i, povrh svega, ti ljudi su premlaćivani, u nekim slučajevima premlaćivani na smrt.

Slika br. 3 je fotografija logora Omarska. Na lijevoj strani se nalazi zgrada hangara u kojoj je bila smještena većina zatočenika. Po cijeloj toj zgradi nalazile su se zasebne prostorije i velike radionice u prizemlju. Na slici br. 4 je maketa logora Omarska koja je korištena u sudnici.

Betonirano dvorište između zgrada zatočenici su zvali pista. Na tom su mjestu morali da leže satima na zemlji. Ponekad bi ih tjerali da rade fizičke vježbe ili da leže u

nekom određenom položaju, naprimjer s podignutim nogama, po 20 minuta, ili da dignu ramena i noge istovremeno. Unaokolo bi hodali stražari i šutirali ih i udarali i, ako bi slučajno spustili noge na zemlju, ili ramena, natjerali bi ih da to rade još duže i ponovo ih udarali.

Mi smo tokom istrage i kasnije suđenja na Tribunalu utvrdili da je logor Omarska bio jedan od najbrutalnijih i najsirovijih logora koji su postojali tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Zatočnici su svakodnevno odvođeni iz prostorija iz zgrade hangara ili iz tzv. “bijeke kuće” i odvođeni na saslušanja koja su vodili policijski inspektori iz policijske stanice Prijedor. Saslušanja su se odvijala u upravnoj zgradi. Na slici br. 5 vidi se ulaz u upravnu zgradu. Na slici br. 6 vidi se hodnik sa prostorijama koje su koristili upravnik logora, njegovi zamjenici i inspektori koji su vodili saslušanja.

Mi smo... utvrdili da je logor Omarska bio jedan od najbrutalnijih i najsirovijih logora koji su postojali tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji.

Tokom tih saslušanja zatočnicima su postavljali besmislena pitanja, naprimjer: “Zašto ste planirali da svrgnete vladu ovdje u Prijedoru?” ili “Zašto pokušavate da preuzmete vlast u Bosni i Hercegovini?” Kada zatočnici ne bi dali željeni odgovor, tukli su ih. U nekim slučajevima, zatočnici bi padali u nesvijest tokom tih saslušanja i drugi zatočnici su morali da im pomognu da se vrate u sobe.

Saslušanja su se odvijala danju, a noću je u tom dijelu zgrade spavalo oko 36 žena koje su bile zatočene u logoru. Međutim, prije nego što bi im bilo dozvoljeno da uđu, morale su prvo da počiste krevete, ono što su ljudi povratili i izmet koji bi ostali u tim prostorijama poslije saslušanja koje su vodili policijski inspektori iz Prijedora. Tokom noći, te žene su često silovali i seksualno zlostavljali stražari i razni ljudi koji su izvana ulazili u logor.

Zatočnici su takođe mučki premlaćivani i mučeni u prostorijama u hangaru. Slika br. 7 je fotografija kuke i kotura koji su ranije korišteni za dizanje motora ili guma s kamiona. To je bila radionica u kojoj su držane mašine koje su korištene za funkcionisanje rudnika željezne rude.

Iz “zabave”, stražari su kačili zatočnike nogama na ovu kuku i premlaćivali ih konopcem, metalnim kablovima i ponekad palicama za bejzbol. Zatočnici bi se klatili na toj kuki satima, i za to vrijeme su udarani i premlaćivani. To je bila jedna od sprava koja je korištena za mučenje, a bilo ih je još mnogo, mnogo drugih, kao naprimjer kanali za ulje u koje su stavljali zatočnike, a u nekima je još bilo ulja, i mučili ih. Tokom naše istrage u logoru Omarska, svjedok za svjedokom je opisivao užas, premlaćivanja i ubistva.

“Bijela kuća”, koja se može vidjeti na slici br. 8, bila je prostorija u kojoj su držali posebne zatvorenike, tj. političke zatvorenike. Svako jutro gomile leševa bi bile poredane ispred “bijeke kuće”. Onda bi došli kamioni, pokupili tijela i odvučili ih u nepoznatom pravcu. U “bijeloj kući” je držana i jedna žena, bosanska Hrvatica, i mi ni dan danas ne znamo šta je s njom. Politički zatvorenici su uključivali muslimanske političare, policajce i druge ugledne osobe iz opštine. Oni su premlaćivani iz dana u dan, iz noći u noć. Posjetioci i stražari iz logora su ulazili u ovu zgradu i činili jezive stvari. Zatočene žene su nam pričale o strašnim kricima koji su noću dopirali iz ove kuće. Znamo da je u toj zgradi ubijen Bećir Medunjanin i da je umro na rukama svog sina.

Kao što sam rekao, te zločine nisu činili samo stražari iz logora, već i ljudi koji su dolazili u logor spolja. Bilo im je dozvoljeno da ulaze u logor kada su htjeli i rade šta im je volja i tokom dana i tokom noći. Među tim posjetiocima bili su policajci, vojnici i civili.

Logor Keraterm

Logor Keraterm (slika br. 9) je nekoć bio fabrika keramičkih pločica na samom rubu Prijedora. Toliko je blizu glavne ulice da možete stajati tamo i razgovarati sa zatočenicima, možete stajati kraj ograde i posmatrati sve što se dešava unutra. S druge strane ceste se nalazila kasarna, tako da su ljudi iz kasarne morali znati šta se dešava unutra.

Logor Keraterm, kao i logor Omarska, uspostavljen je krajem maja 1992. godine. Vjerujemo da je zatvoren negdje u prvoj sedmici avgusta, po dolasku ekipe ITN-a. Kao i u slučaju Omarske, zatočenicima su prebačeni u vojni logor Manjača ili u Trnopolje.

Logor Keraterm se sastojao od četiri prostorije koje se mogu vidjeti s glavne ceste, a koje su se jednostavno poznate kao prostorija 1, prostorija 2, prostorija 3 i prostorija 4. Zatočenicima su tamo držani cijelo ljeto. Najveći dio vremena tokom dana, a naročito noću, držani su pod ključem u tim prostorijama.

U logoru Keraterm nije bilo ništa manje nasilja nego u Omarskoj. Naše istrage i kasnija suđenja jasno ukazuju da su u tom logoru uglavnom držani nesrpski muškarci koji su bili stalno izloženi brutalnim premlaćivanjima i seksualnim napadima, naprimjer zatočenicima su prisiljavali da imaju snošaj međusobno ili su im gurali razbijene flaše u stražnjicu. Seksualni napadi na muškarce su se dešavali i u Omarskoj, ali je to bilo naročito izraženo u Keratermu.

Kao i u Omarskoj, ispitivanja u Keratermu vršena su svakoga dana i zatočenicima su postavljana ista besmislena pitanja i, kada ne bi uslijedio očekivani odgovor, zatvorenike su tukli. Neki od njih bi se onesvjestili tokom ispitivanja, pa su ih drugi zatočenicima morali vratiti u sobu. Isto kao u Omarskoj, leševi bi osvanuli svako jutro na gomili na čošku prostorije 4. Kamioni bi došli svakog dana i pokupili tijela ubijenih tokom prethodne noći.

U logoru Keraterm počinjene su stotine i stotine zločina, ali ja ću vam opisati jedno izuzetno brutalno ubistvo koje se desilo negdje u noći 24. jula 1992. godine u prostoriji 3. Stotine muškaraca je dovedeno s područja Brda. Dovedeni su u prostoriju 3 i zaključani. Znamo da je postojao plan da se oni dovedu u tu sobu, jer svi su zatočenicima ispričali kako je prostorija 3 prethodno bila ispražnjena.

Ovim zarobljenicima s područja Brda zatim su dali malo vode i nekoliko kofa za fiziološke potrebe. I to je bilo to. Nije sasvim jasno šta se zatim tačno desilo, ali svi

---

Kako su zatočenicima provalili iz sobe, pogođeni su mitraljeskom vatrom. Stotine muškaraca je poginulo u tom masakru te noći.

---

bivši zatvorenici i preživjeli iz prostorije 3, kao i ostali zatočenicima, se slažu da je ono što se tamo dogodilo bio masakr, tzv. masakr u prostoriji 3. Neka vrsta gasa ili nešto takvo je ubačeno u tu sobu, što je izazvalo masovnu paniku i zatočenicima su pokušali da pobjegnu. Ispred prostorije 3 bilo je postavljeno mitraljesko gnijezdo. Kako su zatočenicima provalili iz sobe, pogođeni su mitraljeskom vatrom. Stotine muškaraca je poginulo u tom masakru te noći. S obzirom na mjesto gdje se logor nalazio i s obzirom da je paljba trajala nekoliko sati,

a počela je vjerovatno oko 22:30 - 23:00, nemoguće je da to neko nije čuo i zapitao se šta se dešava. Iako je bio rat, u opštini Prijedor nije bilo mnogo ratnih zbivanja.

Logor Trnopolje

Posljednji od tri glavna logora koji smo istraživali bio je logor Trnopolje (slika br. 10). Kao Omarska i Keraterm, logor Trnopolje je uspostavljen krajem maja 1992. godine i mislimo da je ostao otvoren do negdje novembra-decembra 1992. godine. Ovaj logor je nazvan logor za deportaciju. Drugim riječima, tu su samo dovodeni ljudi pred dalju deportaciju na tzv. slobodnu teritoriju u Zenicu ili Travnik. Logor Trnopolje je bio jednako loš kao Omarska i Keraterm. Razgovarali smo sa svjedocima koji su brutalno premlaćivani u Trnopolju. Tu je takođe bilo mnogo seksualnog zlostavljanja žena i naročito mladih djevojaka koje su bile zatočene u logoru.

Uslovi u tom logoru su bili jednako sramotni kao u Omarskoj i Keratermu. Kada smo mi 1996. godine posjetili taj logor, u njemu su bile smještene izbjeglice iz Velike Kladuše. Uslovi u kampu su i dalje bili užasni. Djeca su se igrala u kanalizaciji i to su nam isto opisali preživjeli iz logora Trnopolje.

Mi smo došli do fotografija jednog broja žrtava koje su bile premlaćene u logoru Trnopolje. Jedan od ljekara koji je radio u ambulanti u logoru, fotografisao je nekoliko takvih žrtava premlaćivanja. Prokrijumčario ih je do Penny Marshall iz ekipe ITN-a. Ona ih je iznijela iz logora i objavila. Svjetska javnost je po prvi put saznala da se brutalni zločini čine u ratu u Bosni. Slika br. 11 je fotografija iz logora Trnopolje, kao i slika br. 12, na kojoj se vidi jedan muškarac u jako lošem stanju - možete vidjeti kako mu strše kičma i rebra.

Većina zatočenika koji su bili u logoru Trnopolje do avgusta 1992. godine bili su žene, djeca i stariji ljudi. U prvoj sedmici avgusta, mnogi muškarci iz logora Omarska i Keraterm prebačeni su u logor Trnopolje, dok su ostali odveženi u Manjaču.

Na snimku ITN-a iz logora Trnopolje vide se izglednija tijela iza ograde. Među njima je i jedan mladić čija je fotografija obišla svijet. Na snimku se takođe vidi da će među zatočenicima uslijediti prava borba oko parčeta hljeba.

(Prikazuje video snimak)

TV ekipa je pitala zatočenike šta se dešava u logoru, koliko su dugo već tu, odakle su, da li ih tuku i slično. Neki od zatvorenika su odgovarali na pitanja i rekli ekipi ITN-a koliko tačno su tu i odakle su. Drugi su rekli: "Hvala što pokušavate da nam pomognete, ali nemojte još više da pogoršavate situaciju u kojoj se nalazimo". Na snimku se takođe vidi ambulanta i ljekar koji je vidljivo prestravljen. On priznaje da ljude tamo tuku, ali moli ekipu da odu i da ih ostave na miru.

U svim ovim logorima bili su nevjerovatno hrabri ljudi. U Omarskoj je bio jedan ljekar koji je neumorno radio pokušavajući da pomogne svojim drugovima zatočenicima. Pomagao im je koliko je mogao i onda je prije nego što je kamp zatvoren nestao. I ovaj ljekar sa snimka iz Trnopolja je nevjerovatno hrabar čovjek koji je rizikovao svoj život kad je razgovarao sa TV ekipom i sigurno bi bio ubijen da se saznalo da je on prokrijumčario ove fotografije. Nevjerovatno hrabri ljudi.

Do novembra 1992. godine, većina zatvorenika iz logora Trnopolje je silom deportovana iz opštine Prijedor, bilo u Hrvatsku, gdje je deportovana većina ljudi iz Manjače - ili na tzv. slobodnu teritoriju u Travniku i Zenici.

U suštini, nesrpsko stanovništvo opštine Prijedor je na taj način nestalo iz opštine. Na to jasno ukazuju podaci iz 1991. i 1995. godine (slika br. 13). Vrlo malo Muslimana je ostalo u opštini Prijedor do 1995. godine.

Osim što smo proveli istragu o logorima i o uništavanju u mjestima i selima u opštini, takođe smo istraživali šta se dešavalo s ljudima koji su hapšeni po gradovima i selima. Utvrdili smo da je bilo teškog etničkog čišćenja u gradovima i selima u kojima su živjeli bosanski Muslimani i bosanski Hrvati. Neka od tih mjesta i sela su: Hambarine, Rizvanovići, Rakovčani, Čarakovo, Kozarac, Kozaruša, Brđani, Jaskići, Sivci, Kamičani, Trnopolje, Donja Ravska, Gornja Ravska, Briševo, Šurkovac i Ljubija. Stanovnici tih i mnogih drugih sela kojima smo se bavili, bili su silom pokupljeni i odvedeni u jedan od ova tri logora. Kao što sam rekao, poslije zatvaranja logora, oni su prisilno deportovani s teritorije Prijedora u Hrvatsku, ili u Zenicu i Travnik.

U mnogim slučajevima, međutim, ako bi neko od stanovnika pružio bilo kakav znak otpora, bio bi ubijen na licu mjesta, a njegovo tijelo ostavljeno na ulici. To se dešavalo u Kozarcu, naročito oko 23., 24., 25. maja 1992. godine, kao i u Hambarinama i mnogim drugim selima.

Kao što sam ranije rekao, mi smo podigli optužnice na osnovu razgovora sa svjedocima. Osim uviđaja na mjestu zločina, koje smo obavili kasnije, mi smo se takođe sudijama Tribunala obratili sa zahtjevom da nam izdaju tzv. nalog za pretres i zapljenu dokumenata na različitim lokacijama u ovoj opštini. Sudije su odobrile naš zahtjev i izdale nalog za pretres. U decembru 1997. godine obavili smo tzv. misiju za pretres i zapljenu. Otišli smo u policijsku stanicu u Prijedoru, Skupštinu opštine Prijedor, prostorije Srpske demokratske stranke (SDS) u Prijedoru, Radio stanicu Prijedor i lokalne novine "Kozarski vjesnik".

Prikupili smo negdje oko 49.000 stranica dokumenata za koje smo vjerovali da mogu poslužiti kao dokazni materijal u našim predmetima. I zaista, mnogi od tih dokumenata koje smo zaplijenili korišteni su kasnije u nekoliko suđenja na Tribunalu. Obavili smo i druge manje obimne misije pretresa i zaplijene, naprimjer u policijskoj stanici Omarska, gdje smo tražili konkretne dokumente. Uzeli smo te dokumente i oni su takođe korišteni na suđenjima.

Mi smo takođe koristili puno dokaznog materijala do kojeg se došlo tokom ekshumacija. Prilikom naše prve istrage, nismo mogli da otkrijemo šta se desilo s tijelima ubijenih u Omarskoj, Keratermu i Trnopolju, te u mjestima i selima u opštini. Sada blisko saradujemo sa komisijama za traženje nestalih i dobijamo informacije o tome gdje su ta tijela pokopana. To je naročito važno za porodice žrtava.

Želio bih pomenuti i neke od teškoća na koje smo naišli tokom istrage. Od počinjenja zločina pa do momenta kad smo mi dobili pristup Prijedoru da obavimo uviđaj na mjestu zločina prošlo je četiri godine.

Pored toga, prilikom razgovora sa svjedocima otkrili smo da su u opštini Prijedor i mnogim drugim opštinama svjedoci mnogo puta prije nas već davali izjave nevladinim i vladinim organizacijama (u vezi s izbjegličkim statusom), Komisiji eksperata UN-a ili državnim organima, kao što je naprimjer njemačka policija prilikom istrage u slučaju Duška Tadića. Normalno, vrlo je bitno da se svjedok sasluša odmah nakon što je zločin počinjen. Međutim, kada se radi o ratnim zločinima, to je gotovo nemoguće. Srećom, u našoj istrazi to nije bio problem.

Jedan od problema bilo je hapšenje optuženih. Tribunal nema svoje policijske snage

- mi možemo da istražujemo, ali ne možemo da hapsimo. U Bosni i Hercegovini oslanjamo se na međunarodne oružane snage i policiju Republike Srpske i Federacije.

Drago mi je što mogu da kažem da imamo veoma dobru saradnju s ministrom Matijaševićem u Banjoj Luci i s njegovim podređenima, šefom policije i zamjenikom šefa policije. Mi tijesno saradujemo i nije slučajnost da su napori koje su oni uložili u posljednjih šest mjeseci rezultirali privođenjem oko 23 optuženih. Međutim, to nije uvijek bilo tako i sporadični dolazak optuženih predstavljao nam je problem jer smo shvatili da ćemo morat da ponavljamo jedno te isto suđenje nekoliko puta, pošto nismo mogli da sve optužene iz jedne Optužnice dovedemo na sud u isto vrijeme. Iz tog razloga, glavni tužilac je 1998. godine podnio zahtjev da se povuku optužnice protiv niže rangiranih optuženih za zločine počinjene u Prijedoru kako bismo se mogli usredsrediti na one na višem nivou.

Kada sam ja došao u Prijedor 1996. godine, posjetio sam šefa policije Simu Drljaču (koji je i sam optužen sljedeće godine). Posjetio sam ga iz dva razloga. Posjetio sa ga iz kurtoazije, jer je on bio šef policije, i želio sam da ga obavijestim da mi radimo u njegovom području i da nas niko neće moći u tome zaustaviti. Dejtonski mirovni sporazum nam je osiguravao slobodu kretanja i mi smo namjeravali da vodimo istragu u ovoj opštini u narednih 16 dana. Drugi jednako važan razlog moje posjete Drljači bio je da mu uručim Optužnice i naloge za hapšenje optuženih koji su u to vrijeme još živjeli u opštini. Obavijestio sam ga da je kao načelnik policije dužan da uhapsi te ljude koji su bili optuženi. On je pocijepao te Optužnice i bacio ih u kantu za smeće i od hapšenja nije bilo ništa.

... kao načelnik policije dužan da uhapsi te ljude koji su bili optuženi. On je pocijepao te Optužnice i bacio ih u kantu za smeće i od hapšenja nije bilo ništa.

Tribunal ohrabruje optužene da se dobrovoljno predaju, tako da niko ne bude povrijeđen, ni optuženi niti bilo koja druga osoba koja se zatekne na tom području prilikom hapšenja. To isto tako pomaže Tribunalu da ispuni svoj mandat.

Jedan od glavnih rezultata istrage, po mom mišljenju, je to što se pokazalo da nesrpsko stanovništvo opštine u to vrijeme nije predstavljalo gotovu nikakvu prijetnju bosanskim Srbima u Prijedoru. Tokom istrage otkrili smo da je bilo nekih zločina koji su počinili nesrbi. Ali, za to se nije moglo krivično goniti na Tribunalu. Takođe je tačno da je bilo nekog otpora srpskim snagama, pa čak i nekih manjih borbi u opštini, ali to nije bio nekakav preventivni napad. Ne vjerujem da bi ikada došlo do preventivnog napada od strane nesrpskog stanovništva.

U opštini Prijedor, policija, vojska i neki građani su učestvovali u rasprostranjenom i sistematskom obrascu progona nesrpske zajednice. Oni su djelovali kao pojedinci u okviru tih struktura. Drugim riječima, želim da bude jasno da ja ne žigošem svakog čovjeka u opštini Prijedor kao ratnog zločinca. Neki Srbi su pomogli svojim komšijama da se spasu, ali, na kraju krajeva, mora se reći da su prigoni nesrba u ovoj opštini bili masovni. Nesrbi su nezakonito zatvarani u logore, u uslovima koji se mogu opisati samo kao jezivi. Nesrbi su bili premlaćivani i ubijani u tim logorima, te u gradovima i selima u opštini ukoliko bi odbili da odu odatle. Nesrpsko stanovništvo je deportovano iz opštine. Naša istraga je pokazala da se ta kampanja progona desila, prteresna vijeća su u svojim presudama to potvrdila, pa čak i neki optuženi su priznali da se to dogodilo.

Naša istraga je dovela do podizanja optužnica koje se odnose na najviše funkcionere

Republike Srpske. Optuženi su Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Biljana Plavšić, između ostalog za zločine počinjene u opštini Prijedor.

Istraga Tribunala o zločinima počinjenim u Prijedoru bila je kompleksna. Obavljeni su razgovori sa svjedocima, proveden je uviđaj na licu mjesta, zaplijenjeni su i analizirani dokumenti i izvršene ekshumacije. Iako istraga i kasnija suđenja nisu ispričala svaku ličnu priču, vjerujem da smo mi rekli svijetu šta se dogodilo u ovoj opštini.

Nažalost, to nije lijepa priča. To je priča u kojoj je komšija digao ruku na komšiju, i gdje je nacionalizam došao u prvi plan. Nažalost, to je priča koja će se ponoviti širom Bosne i Hercegovine između 1992. i 1995. godine, u kojoj su sve strane teško propatile. Nadam se da će naša istraga poslati poruku svim budućim počiniocima da će, bez obzira na njihov nivo, rang ili posao, biti predmetom istrage i biti predmetom krivičnog gonjenja ukoliko za to ima dokaza.

Novi stalni Međunarodni krivični sud će nastaviti rad na istraživanju ratnih zločina u budućim sukobima. Sud Bosne i Hercegovine je danas stvarnost i mi s njim blisko saradujemo kako bi postigao uspjeh. Ja ne mislim da iko ko je počinio ratne zločine može ili smije mirno spavati sada kada je Tribunal završio s podizanjem optužnica. Palica je sada u rukama Državnog suda Bosne i Hercegovine i drugih sudova na ovom području s kojima mi blisko saradujemo. Oni će nastaviti istrage i podizati optužnice ukoliko za to ima dokaza. Vjerujem da će doći do podizanja još mnogih optužnica za zločine počinjene u ovoj opštini.

Slike

Slika br. 1
Gradić Kozarac prije maja 1992. godine.

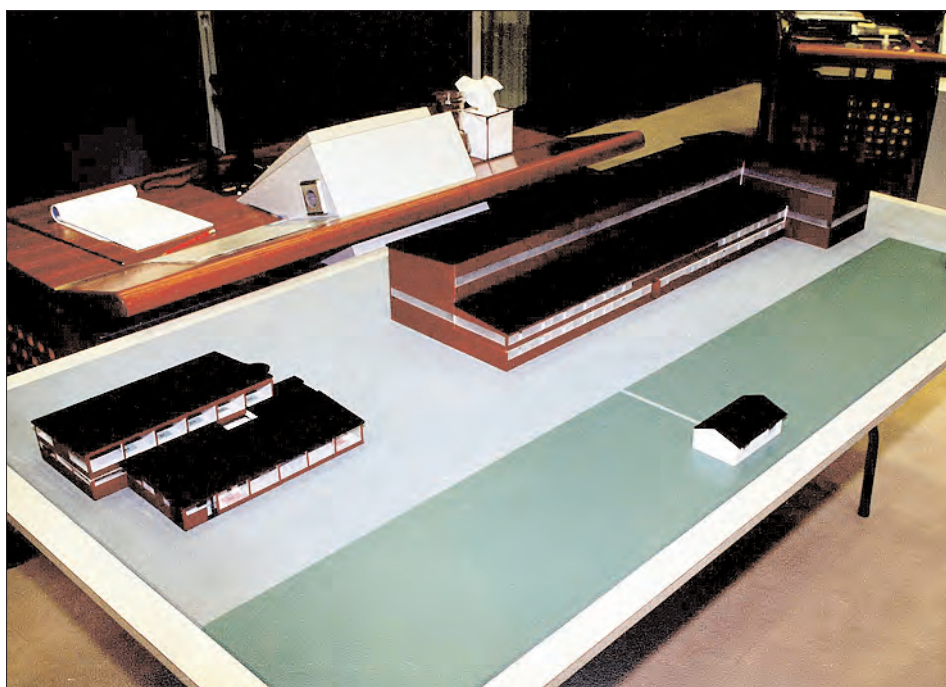

Slika br. 2
Gradić Kozarac nakon maja 1992. godine.

Slika br. 3

Rudnik željezne rude Omarska 1992. godine. Na lijevoj strani se nalazi zgrada hangara u kojoj je bila smještena većina zatočenika.

Slika br. 4
Maketa logora Omarska koja je korištena na suđenju.

Slika br. 5
Logor Omarska - ulaz u upravnu zgradu.

Slika br. 6
Logor Omarska - hodnik u kojem su vršena ispitivanja.

Slika br. 7
Logor Omarska - zgrada hangara u kojoj su zatočnici premlaćivani i mučeni.

Slika br. 8
Logor Omarska - "bijela kuća" u kojoj su zatvarani tzv. politički zatvorenici.

Slika br. 9
Logor Keraterm, bivša fabrika keramičkih pločica.

Slika br. 10
Pogled iz vazduha na logor Trnopolje.

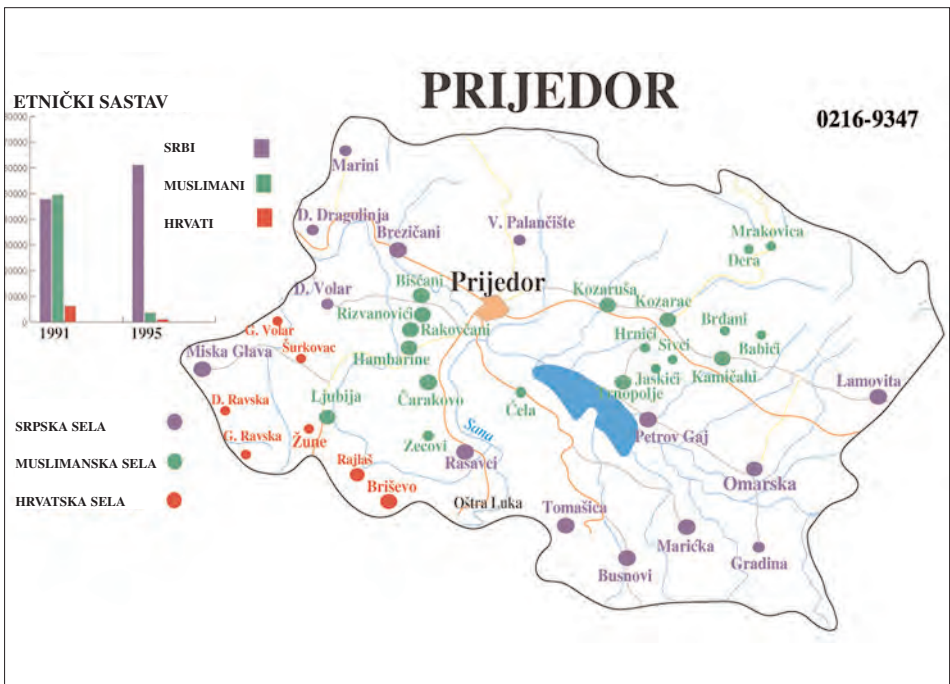
Slika br. 11

Zatočenik u logoru Trnopolje. Fotografiju je načinio jedan od doktora koji je radio u ambulanti u logoru, a iz logora ju je prokrijumčarila ekipa TV kuće ITN.

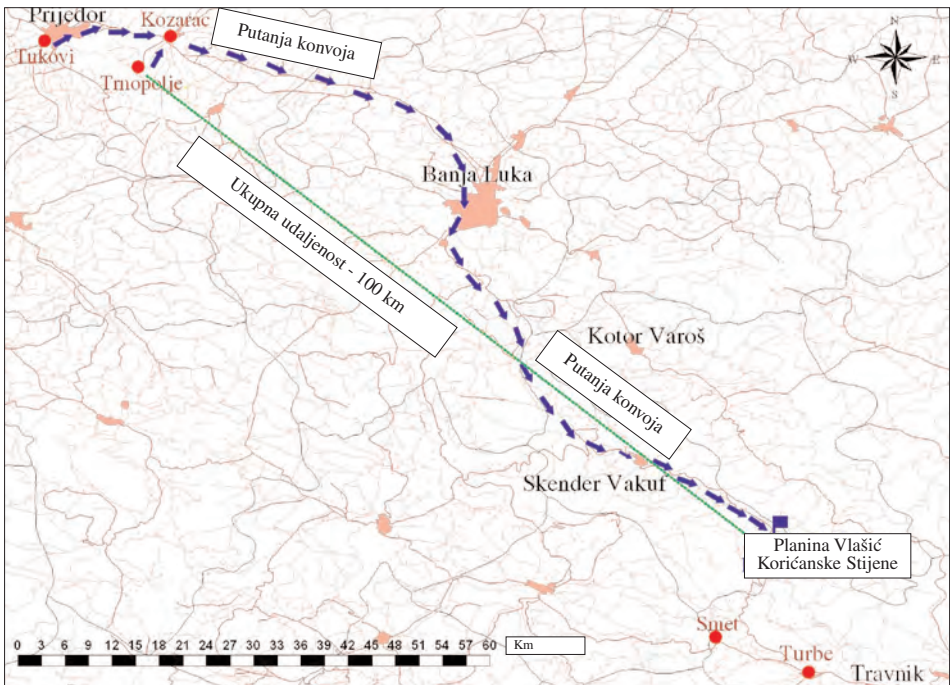

Slika br. 12

Zatočenik u logoru Trnopolje. Fotografiju je načinio jedan od doktora koji je radio u ambulanti u logoru, a iz logora ju je prokrijumčarila ekipa TV kuće ITN.

Slika br. 13
Etnički sastav Prijedora 1992. i 1995. godine.

Slika br. 14

Put kojim se kretao konvoj od logora Trnopolje to Korićanskih stijena gdje je ubijeno više od 200 muškaraca.

Slika br. 15
Korićanske stijene - mjesto masakra na strmoj padini na kojem je pogubljeno više od 200 muškaraca.

Treća sesija Optužnice i sporazumi o izjašnjavanju o krivicu

Ann Sutherland, zastupnik optužbe, Tužilaštvo, MKSJ:

Dobar dan. Doista je privilegija biti u Prijedoru i moći pričati o ovim događajima danas.

Godine 1995. strategija Tužilaštva bila je usredsređena na vođenje istraga protiv osoba na nižem nivou koje su direktno počinile zločine, kako bi se izgradilo efikasnu činjeničnu osnovu protiv vojnih i civilnih vođa koji su sudjelovali u planiranju i organizovanju tih zločina. Prve optužnice Tribunala su se prema tome fokusirale na niže pozicionirane počiniocce. Uprkos tome, Tribunal je 1995. godine podigao Optužnicu protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, visokopozicioniranih vođa bosanskih Srba, u kojoj su se oni, između ostalog, teretili za zločine počinjene u Prijedoru. Od tada, Tribunal je podigao niz drugih optužnica u vezi sa zločinima u Prijedoru, uglavnom protiv visokopozicioniranih optuženih. Ukratko ću opisati optužnice Tribunala koje se odnose na Prijedor.

Duško Tadić i Goran Borovnica - Optužnica podignuta 13. februara 1995.

Duško Tadić je optužen za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja, uključujući progon, ubistvo, mučenje i okrutno postupanje, i to za zločine počinjene u Kozarcu, selima Jaskići i Sivci, te logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje. Goran Borovnica je optužen samo za ubistva bosanskih Muslimana u Kozarcu. Tužilaštvo Tribunala je nedavno povuklo Optužnicu protiv Borovnice nakon što je dobilo informacije da je on preminuo.

Predmet Logor Omarska - Optužnica podignuta 13. februara 1995.

U isto vrijeme smo podigli Optužnicu protiv 19 osoba za ubistva, silovanje, mučenje i okrutno postupanje u logoru Omarska od 25. maja do 30. avgusta 1992. godine. Optužnicom su se teretili komandant logora, njegovi zamjenici, vođe smjena i stražari, kao i ljudi izvan logora koji su ulazili u logor i činili zločine. Željko Mejakić, komandant logora, prvobitno je optužen za genocid, ali je ta tačka Optužnice kasnije povučena, s obzirom na tadašnju sudsku praksu Tribunala.

Predmet Logor Keraterm - Optužnica podignuta 21. jula 1995.

Među 13 optuženih protiv kojih je Tribunal podigao Optužnicu za zločine počinjene u logoru Keraterm bili su komandant logora, stražari i drugi koji su ulazili u logor i bili uključeni u najteže incidente. Te optužbe su uključivale ubistvo, premlaćivanje, mučenje, seksualno zlostavljanje i zatočenje u nehumanim uslovima.

Radovan Karadžić i Ratko Mladić - Optužnica podignuta 24. jula 1995.

Dok je Tužilaštvo bilo zauzeto radom na predmetima niže rangiranih počinitelaca, pokazala se potreba da se podigne Optužnica protiv Karadžića i Mladića za zločine koji su se dogodili. Vrhovni komandant i komandant snaga Vojske Republike Srpske (VRS) optuženi su za niz zločina počinjenih širom Bosne i Hercegovine, uključujući nezakonito zatočenje, ubistvo, silovanje, seksualne napade, mučenje i nehumano postupanje, protivpravnu deportaciju i preseljenje civila. Pravna kvalifikacija ovih zločina kao genocid je uključena u Optužnicu.

Što se tiče Prijedora, Optužnica je uključivala optužbe za zločine počinjene u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje, uništavanje imovine i vjerskih objekata i deportaciju nesrpskog stanovništva iz opštine Prijedor.

Što se tiče svih ovih ranije podignutih Optužnica, prpratni materijal koji je predložen

sudijama sastojao se samo od izjava svjedoka i izjava političko-istorijskih stručnjaka kako bi se objasnila pozadina sukoba.

Simo Drljača, Milan Kovačević i Milomir Stakić - Optužnica podignuta 13. marta 1997.

Ova Optužnica uključuje optužene na opštinskom nivou vlasti. Njom se terete dr. Milomir Stakić, kao predsjednik i dr. Milan Kovačević i Simo Drljača kao članovi Kriznog štaba opštine Prijedor. Prema navodima Optužnice, Drljača je takođe bio i načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Prijedor, a Kovačević predsjednik Izvršnog odbora opštine Prijedor.

Drljača, Kovačević i Stakić su se Prvobitnom optužnicom teretili za saučesništvo u genocidu. Optužnica je kasnije izmijenjena, pa su se teretili za genocid, zločine protiv čovječnosti, teške povrede i kršenja zakona i običaja ratovanja. Djela počinjena u osnovi bila su progoni, istrebljenje, ubistvo, mučenje, okrutno postupanje, deportacija i uništavanje imovine.

Drljača je ubijen prilikom pokušaja hapšenja, a Kovačević je preminuo u pritvoru Tribunala samo nekoliko sedmica nakon početka suđenja 1998. godine.

U Četvrtoj izmijenjenoj optužnici protiv Stakića navedena su konkretna ubistva u pogledu Kozarca, Jaskića, područja Brda i Ljubije. Takođe su navedena mjesta zatočenja kao što su kasarna u Prijedoru, zgrada SUP-a (Sekretarijat unutrašnjih poslova), Omarska, Keraterm, Trnopolje i Miska Glava. U Optužnici smo konkretno naveli 11 ubistava do kojih je došlo u logorima ili zatočeničkim objektima, ili nakon što su zatočenici odvedeni iz njih:

- (1) ubistvo nekoliko ljudi u kasarni u Benkovcu krajem maja 1992. godine;
- (2) ubistvo iz mitraljeza između 100 i 150 muškaraca iz područja Brda koji su bili zatočeni u prostoriji br. 3 u Keratermu, 24. jula 1992. godine ili približno tog datuma;
- (3) ubistvo sljedećeg dana oko 20 muškaraca u Keratermu;
- (4) ubistvo oko 100 zatvorenika krajem jula 1992. godine u logoru Omarska nakon čišćenja područja Brda;
- (5) ubistvo otprilike 50 muškaraca i žena koji su skinuti s autobusa iz logora Omarska, krajem jula 1992. godine. Ostaci nekih od njih su ekshumirani iz jame Lisac (opština Bosanska Krupa);
- (6) ubistvo oko 120 muškaraca koji su skinuti s autobusa iz Keraterma i Omarske negdje oko 5. avgusta 1992. godine. Ostaci nekih od njih su ekshumirani iz jame Hrastova glavica (opština Sanski Most);
- (7) ubistvo jednog broja muškaraca ispred logora Manjača nakon njihovog prebacivanja iz Omarske, 6. avgusta 1992. godine ili približno tog datuma;
- (8) ubistvo u blizini Korićanskih stijena na planini Vlašić oko 200 muškaraca koji su putovali na konvoju koji je dijelom organizovan iz logora Trnopolje, negdje oko 21. avgusta 1992. godine;
- (9) ubistvo određenog broja ljudi u logoru Omarska negdje između 27. maja i 21. avgusta 1992. godine kada je logor zatvoren;
- (10) ubistvo jednog broja ljudi u logoru Keraterm između 24. maja i 5. avgusta 1992. godine;
- (11) ubistvo jednog broja ljudi u logoru Trnopolje između približno 25. maja i 30. septembra 1992. godine.

Imena poznatih žrtava ovih ubistava navedena su u dodatku Optužnici. Stakić se takođe teretio za uništavanje imovine i vjerskih objekata, koji se detaljno navode u Optužnici.

Radoslav Brđanin i Momir Talić - Optužnica podignuta 14. marta 1999.

Stojan Župljanin - Izmijenjena i dopunjena optužnica podignuta 17. decembra 1999. Sljedeće optužnice u vezi s Prijedorom podignute su 1999. godine. Ponovo smo se popeli jednu stepenicu više i optužili Radoslava Brđanina, Stojana Župljanina i Momira Talića. Ova Optužnica se odnosila na pojedince na regionalnom nivou Republike Srpske - Autonomne regije Krajina (ARK) - u okviru koje se nalazila i opština Prijedor.

Brđanin je bio predsjednik Kriznog štaba ARK. Talić je bio komandant 1. krajiškog korpusa VRS, pod čijom nadležnošću je bila 43. brigada kojom je zapovijedao pukovnik Vladimir Arsić i major Radmilo Zeljaja, te 5. kozaračka brigada pod komandom Pere Čolića. Sve te snage su učestvovalе u granatiranju i napadima na opštinu Prijedor. Župljanin je bio načelnik Centra službe bezbjednosti (CSB) Banja Luka i bio je odgovoran za sve stanice javne bezbjednosti (SJB) u ARK.

Njih trojica prvobitno su se teretila za progone, međutim Optužnica je izmijenjena, pa su na kraju optuženi za genocid, kao i zločine protiv čovječnosti, a za djela počinjena u osnovi: progoni, ubistvo, istrebljenje, mučenje, nehumana djela, deportacija i prisilno premještanje i kršenja zakona i običaja ratovanja, za okrutno postupanje i nanošenje teške patnje.

Što se tiče Prijedora, dokazi na koje smo se pozivali su vrlo slični onima koje smo imali za Stakića. Prpratni materijal u vezi s ovom Optužnicom, međutim, nije se sastojao samo od izjava svjedoka, jer u ovoj fazi imali smo svjedočenja svjedoka na suđenju Tadiću i Kovačeviću, koje je trajalo do njegove smrti, otprilike tri sedmice od početka suđenja. Takođe smo imali i pisane dokaze koji su zaplijenjeni u Prijedoru u decembru 1997. i Banjoj Luci u februaru 1998. godine tokom misija pretrage i zaplijene o kojima vam je maločas govorio g. Reid.

Momir Talić je preminuo prije nego što je suđenje moglo biti završeno.

Momčilo Krajišnik - Optužnica podignuta 21. marta 2000.

Biljana Plavšić - Optužnica podignuta 7. aprila 2000.

Sljedeća Optužnica u vezi s Prijedorom podignuta je 2000. godine, ovoga puta na republičkom nivou, protiv Biljane Plavšić, člana Predsjedništva Republike Srpske (RS), i Momčila Krajišnika, predsjednika Skupštine RS i člana Ratnog predsjedništva.

U Optužnici se terete za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj trajno uklanjanje, silom ili drugim sredstvima, bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva s velikih područja Bosne i Hercegovine, kroz počinjenje zločina, uključujući zločine počinjene u Prijedoru. Tačke Optužnice uključuju genocid, kao i progone, ubistvo, istrebljenje, mučenje, deportaciju i prisilno premještanje kao zločine protiv čovječnosti. Dio optužbi kojima se terete za zločine počinjenje u Prijedoru isti je kao i za Stakića. Prpratni materijal za ovu Optužnicu sastojao se od izjava svjedoka, svjedočenja i pisanih dokaznih materijala koje smo uspjeli dobiti iz raznih mjesta, uključujući Pale.

Slobodan Milošević - Optužnica podignuta 22. novembra 2001. za zločine počinjene u Bosni i Hercegovini.

Kao i u slučaju Optužnice protiv Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Biljane Plavšić i Momčila Krajišnika, Slobodan Milošević se teretio za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu s ciljem da se nesrpsko stanovništvo ukloni s velikih područja Bosne i

Hercegovine, uključujući Prijedor. I u njegovom slučaju, optužbe za zločine počinjene u Prijedoru iste su kao one protiv Milomira Stakića.

Darko Mrđa - Optužnica podignuta 16. aprila 2002.

Godine 2002., podigli smo Optužnicu protiv Darka Mrđe, koji je bio pripadnik specijalne policijske jedinice, poznate kao Interventni vod, koja je djelovala pod okriljem vlasti bosanskih Srba u Prijedoru. Teretio se za pokolj preko 200 muškaraca na Korićanskim stijenama 21. avgusta 1992. godine, što je jedno od ubistava koje se navodi u optužnicama protiv višepozicioniranih optuženih. Te optužbe ćemo detaljnije razmotriti kad budemo kasnije govorili o sporazumima o izjašnjavanju o krivici.

Miće Stanišić - Optužnica podignuta 25. februara 2005.

Posljednja optužnica koju smo podigli u vezi s Prijedorom bila je Optužnica protiv Miće Stanišića, koji je bio ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske. On se takođe teretio za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj trajno uklanjanje, silom ili drugim sredstvima, bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva s velikih područja Bosne i Hercegovine, kroz počinjenje zločina, uključujući zločine u Prijedoru.

Mnoge od ovih optuženih mogli smo optužiti za mnogo više zločina nego što smo to uradili. Međutim, željeli smo da optužnice budu što kraće i da se usredsredimo na mnogo ozbiljnije zločine za koje smo imali dokaze.

Što se tiče zločina počinjenih u Omarskoj i Keratermu, Tužilaštvo je u maju 1998. godine povuklo nekoliko optužnica. To nije bilo zbog toga što je nedostajalo dokaznog materijala. Naprotiv, veliki broj hapšenja i dobrovoljnih predaja optuženih u to vrijeme, uz vjerovatnoću da će se taj trend nastaviti, natjeralo je tužioca da preispita sve preostale optužnice, posebno u svjetlu sveukupne istražne i tužilačke strategije Tužilaštva.

Ukoliko bi se pojavljivao jedan po jedan optuženi, kao što je bio slučaj, imali bismo nekoliko dodatnih suđenja za istu optužnicu. Htjeli smo da izbjegnemo situaciju u kojoj bi se sudilo samo počinioćima na nižem nivou, bez onih optuženih čija je krivica bila mnogo veća zbog njihove rukovodeće uloge. Tužilaštvo je takođe željelo da osigura da se adekvatna pažnja pruža istragama i krivičnom gonjenju visokopozicioniranih počinilaca.

Međutim, neki od niže pozicioniranih optuženih su ostali na optužnicama jer su bili poznati kao naročito ozloglašeni počinioći. Iz tog razloga, Optužnice protiv Zorana Žigića, Dušana Kneževića i Predraga Banovića nisu povučene.

Međutim, želim naglasiti da zahtjev Tužilaštva da se povuku optužbe protiv ovih optuženih ne znači da ti zločini ne zaslužuju da budu izneseni pred sud. Tužilac je u svom zahtjevu za povlačenje optužbi naglasio želju da pomogne domaćim sudovima da preuzmu krivična gonjenja.

Katherine Gallagher, pravni savjetnik, Tužilaštvo, MKSJ:

Prije svega, htjela bih da kažem da mi je jako drago što sam ovdje u Prijedoru. Sudska vijeća, i sudije i pravno osoblje, rijetko imaju priliku da dođu u ovaj region. Dok se odvijaju suđenja, oslanjaju se na tužioce, odbranu, svjedoke i video dokaze da bi stekli neki utisak o području gdje su se zločini dogodili. Tako da sam sretna što danas mogu biti ovdje.

Ja trenutno radim kao pravni savjetnik Tužilaštva, ali sam u vrijeme suđenja Milomiru Stakiću radila za Sudska vijeća.

Želim da vam vrlo kratko ispričam o procesu potvrđivanja optužnice. Na Tužilaštvu je da istražuje zločine i utvrdi da li smatra da postoje dokazi protiv određene osobe. Onda kada tužiocu misle da postoji dovoljno dokaza, oni će pripremiti optužnicu i prpratni materijal i poslati zahtjev predsjedniku Tribunala da odredi jednog sudiju koji će to pregledati. To je prvi trenutak kada se sudija uključi u cijeli proces. Nijedan sudija nije posebno određen za pregled svih optužnica.

Sudija pregleda optužnicu i veliku količinu prpratnih materijala, u nekim slučajevima i po 8.000 stranica. U prpratnom materijalu se nalaze izjave svjedoka, dokumenti, ranije izjave optuženih i drugi dokazni materijali. Onda sudija odlučuje da li postoji dovoljno dokaza. Sudija ne ispituje pouzdanost dokaza. On samo pregleda ono što mu je predato na razmatranje. Njegov ili njen zadatak je da ispita da li materijal uz optužnicu dovoljno potkrepljuje vjerovatnoću da bi jedan razumni presuditelj o činjenicama mogao donijeti zaključak o krivici optuženog.

---

*Sudija pregleda optužnicu i...
odlučuje da li postoji dovoljno dokaza.
Sudija ne ispituje pouzdanost dokaza.*

Sudija može da traži od tužioca da razjasni određenu činjenicu ili pravno pitanje, ili može da traži dodatne dokaze ili prpratni materijal za određenu tačku optužnice. Ono što sudija ne može je da daje preporuke za dalje istrage ili da daje pravnu kvalifikaciju određene tačke optužnice. Dakle, sudija ne može da tužiocu kaže, naprimjer, da on ili ona misli da optužnici treba dodati tačku genocida. Sudija se isto tako ne bavi oblikom optužnice. To je više tehničko pitanje koje se može razmatrati nakon što se optuženi dovede na sud.

Važno je naglasiti da je proces potvrđivanja optužnice u suštini odnos između sudije i tužioca. Osumnjičeni čak ne mora ni biti upoznat da se protiv njega priprema optužnica. Optuženi će vidjeti optužnicu tek kada se ona potvrdi i i nakon što se izdaju nalozi za njegovo hapšenje.

Sudija može da potvrdi optužnicu u cijelosti ili djelomično. Drugim riječima, on može zaključiti da postoji dovoljno dokaza za određene tvrdnje, ali ne i za druge, i da traži dodatne informacije ili da predloži da se određene tačke optužnice povuku jer ne postoji dovoljno dokaza na osnovu kojih bi razumni presuditelj o činjenicama mogao da osudi optuženog.

Sudije su jako svjesne da je podizanje optužnice, a pogotovo donošenje osuđujuće presude, ogroman proces. Kada se jednom neko optuži za ratne zločine, bez obzira na ishod tog predmeta, na tu osobu se stavlja pečat koji ostaje zauvijek, tako da sudije taj proces shvataju jako ozbiljno. Ponekad proces potvrđivanja optužnice traje sedmicama ili čak mjesecima sve dok se sudija ne uvjeri da su zadovoljeni standardi za potvrđivanje optužnice.

Optuženi, kao što sam rekla, ne učestvuje u procesu potvrđivanja optužnice. Prvi put kada on ima priliku da ospori neke navode u optužnici je kada se nađe u pritvoru i kada započne postupak suđenja.

Optužnice mogu biti odmah objelodanjene ili mogu biti zapečaćene, tj. mogu se neko vrijeme držati u tajnosti od javnosti. Tužilac može podnijeti zahtjev sudijama da određenu optužnicu zapečate. To se često radi kako optuženi ne bi znao za postojanje optužnice, kako bi ga bilo lakše uhapsiti i prebaciti na Sud.

Na kraju, treba imati na umu da kada se optužnica objavi, ona još uvijek može da se izmijeni i dopuni. Neke tačke optužnice mogu da se dodaju, druge povuku, kao što je bilo slučaj sa nekoliko optužnica koje se odnose na zločine počinjene u Prijedoru. Međutim, uvijek kada tužilac želi da doda novu tačku optužnice koju je sudija već potvrdio, on mora da dostavi odgovarajući propratni materijal.

Ann Sutherland:

Sporazum o izjašnjavanju o krivici je relativno nepoznat koncept u zemljama kontinentalnog pravnog sistema, kao npr. u bivšoj Jugoslaviji. Ukoliko optuženi prizna zločin, to priznanje ulazi u dokaze. Međutim, tužilac se time ne razriješava obaveze da izvede svoje dokaze.

U sistemu anglosaksonskog prava, taj je sporazum zapravo zaključak pregovora između tužilaštva i odbrane. Optuženi obično pristaje da se izjasni krivim za lakše krivično djelo, u zamjenu za preporuku blaže kazne, za neku konkretnu kaznu ili odbacivanje nekih tačaka optužnice. Optuženi se razumljivo može potvrdno izjasniti o krivici i bez prethodnog dogovora s Tužilaštvom.

Jasno je da pragmatična sudska politika želi ohrabriti optužene da priznaju krivicu ako su doista krivi. Obje strane u postupku imaju više razloga za sklapanje sporazuma

---

Sporazumom o izjašnjavanju o krivici izbjegava se neizvjesnost suđenja i minimalizuje se rizik neželjenog rezultata suđenja za obje strane.

---

o krivici. Sporazumom o izjašnjavanju o krivici izbjegava se neizvjesnost suđenja i minimalizuje se rizik neželjenog rezultata suđenja za obje strane. Optuženi mora izabrati da li će prihvatiti kaznu za lakše krivično djelo ili se odlučiti za neizvjestan ishod suđenja na kojem može biti proglašen nevinim, ali takođe može biti proglašen krivim po svim tačkama optužnice. Te iste faktore mora razmotriti i Tužilaštvo.

Optuženi može biti kriv za neko krivično djelo, ali istovremeno posjedovati informacije koje bi mogle pomoći Tužilaštvu u procesuiranju nekih krivičnih djela većih razmjera ili važnosti. U takvom slučaju, Tužilaštvo može pristati da smanji broj optužbi, odnosno tačaka optužnice, ili da sudijama preporuči blažu kaznu u zamjenu za punu i iskrenu saradnju optuženog, odnosno za njegovo svjedočenje protiv višerangiranog optuženog na suđenju za teži zločin. Kompleksni predmeti, kao što su predmeti kojima se bavi MKSJ, uveliko nalikuju nacionalnim suđenjima za organizirani kriminal. Sporazumi o potvrdnom izjašnjavanju o krivici se često koriste kako bi se osiguralo da niže rangirani članovi zločinačkih organizacija svjedoče u postupcima protiv počinilaca težih zločina, jer je vrlo teško doći do dokaza protiv njih. Takva je situacija i u bivšoj Jugoslaviji, gdje je etnička privrženost ojačana prijetnjom isključenosti iz društva i fizičkog nasilja.

U drugim slučajevima, tužiocima mogu biti sigurni u krivicu optuženog po nekim tačkama optužnice, ali nisu sigurni da imaju prihvatljive ili raspoložive dokaze kad se radi o drugim tačkama optužnice. Naprimjer, ako ključni svjedok odbije svjedočiti iz bilo kojeg razloga, tužiocima se mogu zabrinuti da li će preostali dokazi biti dovoljni da se sudije van razumne sumnje uvjere u krivicu optuženog po optužbama.

Ukratko, postizanje sporazuma o potvrdnom izjašnjavanju o krivici korisno je i za tužioca i za optuženog. Na taj se način izbjegava mogućnost da optuženi bude proglašen nevinim što je nepovoljno za tužioca, ili da bude proglašen krivim za teža krivična djela što je nepovoljno za optuženog.

Međunarodni sud je svjestan da korištenje sporazuma o izjašnjavanju o krivici utiče na žrtve. Tribunal je svjestan da neke žrtve žele ispričati svoju priču i da mogu biti razočarane ako im za to ne bude pružena prilika. Drugim žrtvama je iskustvo svjedočenja izuzetno bolno i sklapanjem sporazuma o izjašnjavanju o krivici te su žrtve pošteđene tog mučnog iskustva.

Sporazumi o izjašnjavanju o krivici takođe utiču na cilj Tribunala da stvori elemente historijskog zapisa. Sporazumi o izjašnjavanju o krivici mogu poboljšati historijski zapis pružanjem prikaza iz prve ruke o onome što se dogodilo - od strane počinioca, čime se sprječava poricanje i revizionizam.

Takođe je važno napomenuti da sporazumi o izjašnjavanju o krivici pomažu Međunarodnom sudu da ispuni svoj mandat. Sporazumima o izjašnjavanju o krivici počinioci snose krivičnu odgovornost, a istovremeno se štede sredstva i vrijeme za procesuiranje visoko rangiranih vođa kao što je Momčilo Krajišnik, jer suđenja u takvim predmetima zahtijevaju izuzetno velike napore velikog broja osoblja.

Treba napomenuti da sudije moraju biti uvjereni da se optuženi izjašnjava o krivici dobrovoljno, da je pritom raspolažao potrebnim informacijama, da je njegovo izjašnjavanje upućeno, nedvosmisleno i potkrijepljeno činjenicama. Takođe, sudije ne moraju da prihvate preporuku kazne bilo od Tužilaštva bilo od odbrane.

Sporazumi o izjašnjavanju o krivici prihvaćeni su u hibridnom pravnom sistemu Tribunala, koji se temelji i na kontinentalnom i na anglosaksonskom pravnom sistemu, otkako je prvi takav sporazum sklopljen 1998. godine, iako u to vrijeme Pravilnik Međunarodnog suda nije regulisao konkretnu proceduru sklapanja sporazuma o izjašnjavanju o krivici. U novembru 2001. godine, Pravilnik o postupku i dokazima Tribunala je izmijenjen kako bi se unijela pravila koja se konkretno odnose na proceduru sklapanja sporazuma o izjašnjavanju o krivici.

Prije nego što Tužilaštvo sklopi sporazum o izjašnjavanju o krivici s optuženim, ono uzima u obzir sve te faktore.

Katherine Gallagher:

Jedno od ključnih prava optuženih je pretpostavka nevinosti. Iako Tužilaštvo i ljudi iz regije možda misle da znaju kakve su činjenice nekog predmeta, svaki optuženi zaslužuje pretpostavku nevinosti. Stoga, kad se optuženi izjasni krivim, on se odriče temeljnog prava da Tužilaštvo snosi teret dokazivanja činjenica protiv njega van razumne sumnje.

Posljednjih godina došlo je do povećanja broja potvrđenih izjašnjavanja o krivici pred Tribunalom. Do sada je bilo ukupno 17 potvrđenih izjašnjavanja o krivici, uključujući šest koja se odnose na zločine počinjene u Prijedoru.

Tribunalu su zbog sporazuma o izjašnjavanju o krivici upućene kritike kako iz bivše Jugoslavije tako i iz međunarodne zajednice, a posebno od strane žrtava. Jedno od pitanja kojim se pretresna vijeća sve više bave jest da li su pregovori i sporazumi o priznanju krivice uopšte prikladni u predmetima teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava. U nacionalnim sudskim praksama, kao npr. u Sjedinjenim Državama, situacija je drugačija - ondje je taj koncept uobičajen za lakša krivična djela, ali se u pravilu ne koristi za teška krivična djela.

Druga kritika upućena Međunarodnom sudu odnosi se na kazne izrečene osobama koje su se potvrdno izjasnile o krivici, koje se smatraju relativno blagima.

Objasnit ćemo vam postupak kao i dobre i loše strane postizanja sporazuma o izjašnjavanju o krivici i nadamo se da ćemo vam na taj način pokazati zašto su ih pretresna vijeća prihvatila i zašto je Tužilaštvo radilo na njima.

Postupak sklapanja sporazuma o izjašnjavanju o krivici je uvršten u Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda kako bi se dale smjernice svim stranama u postupku koje često dolaze iz sistema u kojima se sporazumi o izjašnjavanju o krivici ne koriste ili nisu uobičajeni. Prema tim pravilima, kad se optuženi izjasni krivim, pretresno vijeće se mora uvjeriti da je izjašnjavanje dobrovoljno, i da optuženi razumije krivično djelo u vezi s kojim se izjašnjava krivim. Vijeće se mora uvjeriti da izjašnjavanje nedvosmisleno, te takođe mora biti uvjereno da postoji dovoljna činjenična osnova za zločin i za sudjelovanje optuženog u tom zločinu. Vijeće će svoj zaključak donijeti ili na osnovu nezavisnih dokaza ili, češće, putem izjave u kojoj optuženi prihvaća svoju krivice i opisuje činjenice koje se odnose na ono što je počinio.

Kad Tužilaštvo i odbrana sklope sporazum o izjašnjavanju o krivici, predaju ga pretresnom vijeću. Pretresno vijeće će tada održati posebni pretres kako bi se uvjerilo da su četiri spomenuta zahtjeva zadovoljena. Vijeće može postaviti pitanje zašto je do priznanja krivice došlo tek sada, kako je izjašnjavanje dogovoreno, a takođe može čak postaviti pitanje o tome ko je inicijator izjašnjavanja o krivici. Vijeće takođe može pitati da li optuženi razumije elemente krivičnog djela ili mu postaviti konkretna pitanja o činjeničnim navodima za koje se izjasnio krivim. Kako bi se uvjerilo da priznanje nije dvosmisleno, vijeće može pitati odbranu da li želi iznijeti neke posebne argumente kao što je npr. prisila - ili bilo koju druge kojima bi se negiralo priznanje krivice od strane optuženog. Naprimjer, ako optuženi kaže da je kriv, ali da nije bio ondje kad je zločin počinjen, u tom slučaju vijeće ne može biti uvjereno da je optuženi u potpunosti prihvatio činjenice.

Na kraju, vijeće može zahtijevati da se osigura da priznanje odražava ukupno krivično ponašanje optuženog i da postoji tačan istorijski zapis. Na taj se način osigurava da se nije trgovalo činjeničnim navodima i da se optuženi nije izjasnio krivljim nego što to doista jest.

U odlomku koji slijedi, sudija Alphons Orié, sudija iz Holandije, zajedno s Darkom Mrđom potvrđuje činjenice sadržane u njegovom izjašnjavanju o krivici.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta: *Mrđa* (IT-02-59)
Optuženi: Darko Mrđa
Datum: 24. jul 2003.

Sudija Orié: Sljedeće pitanje koje Vam želim postaviti, g. Mrđa, odnosi se na činjeničnu osnovu sporazuma o izjašnjavanju o krivici koja odgovara optužbama koje je protiv Vas podiglo Tužilaštvo. Činjenična osnova sporazuma o izjašnjavanju o krivici sastoji se od sljedećeg - ovo je sažetak: da je u avgustu 1992. godine u Bosni i Hercegovini došlo do oružanog sukoba, da je on uključivao rasprostranjene i sistematske napade na nesrpsko civilno stanovništvo u Prijedoru, i da Vi priznate da su zločini za koje se namjeravate izjasniti krivima bili dio tih rasprostranjenih i sistematskih napada.

Nadalje, da ste 21. avgusta 1992. godine bili pripadnik Interventnog voda policije u Prijedoru i da ste toga dana, u svom zvaničnom svojstvu policajca, sudjelovali u pratnji organizovanog konvoja u kojem su muslimanski i nesrpski civili iz Tukova te

logora Trnopolje iz okoline Prijedora, odvoženi prema opštini Travnik, da su ti civili bili ukrncani u autobuse i na kamione. Zatim da se na jednoj lokaciji uz riječicu Ilomsku, između Skender Vakufa i planine Vlašić konvoj zaustavio i da ste Vi i drugi pripadnici Interventnog voda na toj lokaciji izvršili naređenja, aktivno izvršili naređenja da razdvojite muškarce sposobne za vojnu službu od ostalih u konvoju, uključujući i to da ste lično izabirali muškarce svjesni i sa očekivanjem da će ti ljudi biti ubijeni. Velik broj tih muškaraca, procjenjuje se više od 200, zatim je ukrncan u autobuse. U dva autobusa odvezeni su do Korićanskih stijena. Ondje im je naređeno da izađu iz autobusa, bilo u većim ili manjim grupama, i bilo im je naređeno da kleknu na rub litice, a zatim je u njih pucano. Činjenična je osnova takođe da ste Vi, zajedno s drugima, lično i direktno učestvovali u izvođenju, čuvanju, sprovođenju, strijeljanju i ubistvu nenaoružanih ljudi na Korićanskim stijenama.

Iz konteksta paragrafa 9 Sporazuma o izjašnjavanju o krivici, u dijelu gdje se navodi da su ti muškarci koji su izašli iz autobusa i kojima je bilo naređeno da kleknu bili strijeljani i ubijeni, vidi se da svi nisu ubijeni i da je jedan mali broj, njih 12, preživio masakr, ali svi drugi su ubijeni. Prema Sporazumu o izjašnjavanju o krivici, to je činjenična osnova o kojoj ste se složili s Tužilaštvom.

Gospodine Mrđa, u glavnim sam crtama predstavio Sporazum. Da li postoji bilo što što Vam nije jasno u vezi s ovim Sporazumom? Da li bilo što želite reći ili dodati ovom Sporazumu između Vas i Tužilaštva?

Optuženi: Sve mi je jasno, časni sude.

Sekretar Suda: Tačka 2, ubistvo, kršenje zakona ili običaja ratovanja, prema članu 3(1) Ženevske konvencije iz 1949. godine, kažnjivo prema članovima 3 i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Sudija: Kako se izjašnjavate po tački 2, g. Mrđa?

Optuženi: Kriv, časni sude.

Sudija: Gospođo sekretar, molim Vas pročitajte tačku 3 Optužnice.

Sekretar: Tačka 3: nehumana djela, (pokušaj ubistva), zločin protiv čovječnosti, kažnjivi prema članovima 5(i) i 7(1) Statuta Međunarodnog suda.

Sudija: Kako se izjašnjavate po tački 3, g. Mrđa?

Optuženi: Kriv, časni sude.

Sudija: Hvala. Možete sjesti.

Optuženi: Hvala, časni sude.

Katherine Gallagher:

Treba napomenuti da često, ukoliko Tužilaštvo odbaci tačke optužnice, to može promijeniti pravnu kvalifikaciju zločina, ali ne i njihovu činjeničnu osnovu. Drugim riječima, u sporazumu o izjašnjavanju o krivici ne trguje se činjenicama o onome što se dogodilo kad su zločini počinjeni.

Sporazumi o izjašnjavanju o krivici obično uključuju i preporuku za kaznu, koju predlažu zajednički ili odvojeno Tužilaštvo i odbrana. Važno je napomenuti da pretresno vijeće nema obavezu da prihvati tu preporučenu kaznu, iako će je vijeće sigurno uzeti u obzir.

Potvrdnim izjašnjavanjem o krivici optuženi se dobrovoljno odriče nekih svojih prava. Ta prava uključuju pravo da se izjasni da nije kriv i zahtijeva od Tužilaštva da dokaže optužbe, zatim prava da pripremi i iznese svoju obranu na javnom suđenju, pravo da na suđenju ispituje svjedoke koji svjedoče protiv njega ili da u njegovo ime budu ispitani, te da na suđenje budu pozvani i njegovi svjedoci. Takođe se odriče prava da ga se ne može natjerati da svjedoči protiv samog sebe ili da prizna krivicu, a u nekim slučajevima može se odreći i prava da uloži žalbu na svoju osuđujuću presudu ili kaznu koja mu je izrečena.

Ann Sutherland:

Sad ću govoriti o nekim tačkama iz činjenične osnove za svaki sporazum o izjašnjavanju o krivici koji se odnosi na područje Prijedora.

Sljedeći optuženi su se izjasnili krivim za zločine počinjene u Prijedoru:

- Biljana Plavšić (2003.)
- Dušan Sikirica, Damir Došen i Dragan Kolundžija (2001.)
- Predrag Banović (2003.)
- Darko Mrđa (2004.)

Biljana Plavšić se izjasnila krivom 2003. godine. Plavšić je priznala da je učestvovala u zločinu ogromne težine - kampanji za razdvajanje etničkih grupa koja je rezultovala smrću i protjerivanjem hiljada žrtava, uglavnom u okolnostima ogromne brutalnosti. U odnosu na zločine počinjene u Prijedoru, Biljana Plavšić u svojoj izjavi o činjenicama priznaje da su se ubistva i premlaćivanja događala u Omarskoj i da se sa zatočenicima tog logora postupalo na nehuman način.

Na pretresu o odmjeravanju kazne, Biljana Plavšić je izjavila da sada prihvaća činjenicu da su hiljade nevinih ljudi bili žrtve organizovanog i sistematskog nastojanja da se Muslimani i Hrvati uklone s teritorije za koju su Srbi smatrali da nju imaju pravo. Dodala je da je u ono vrijeme ubjedila samu sebe da se radilo o opstanku i samoodbrani. Ipak, rekla je da je rukovodstvo bosanskih Srba, čiji je bila integralni dio, vodilo poduhvat koji je za žrtve imao hiljade nevinih ljudi. Zatim je rekla da je radi strepnje vodstvo bosanskih Srba, naročito oni za koje je Drugi svjetski rat još bio živa uspomena, prekršilo osnovnu dužnost da se uzdrži i poštuje ljudsko dostojanstvo drugih. Rekla je: "Saznanje da sam odgovorna za takve ljudske patnje i za kaljanje ugleda mog naroda uvijek će ostati dio mene".

Kajanje Biljane Plavšić, izraženo na pretresu na kojem je izrečena kazna, naročito u svjetlu toga da je to bilo kajanje osobe koja je nekad bila na rukovodećem položaju, zaslužilo je sudsku pažnju. Tužilaštvo je priznalo olakšavajuće faktore, naročito njeno priznanje zločina, njeno prihvaćanje odgovornosti i njeno izražavanje kajanja, te je preporučilo zatvorsku kaznu u trajanju od 15 do 25 godina. Pretresno vijeće je osudilo Biljanu Plavšić na 11 godina zatvora.

Kad se radi o zločinima počinjenim u logoru Keraterm, sva tri optužena - Dušan Sikirica, Damir Došen i Dragan Kolundžija - prilikom prvog stupanja pred sud izjasnili su se da nisu krivi. Njihovo suđenje je počelo 19. marta i trajalo do 30. jula 2001. godine, ukupno 47 dana. Pozvan je ukupno 71 svjedok - Tužilaštvo ih je pozvalo 40, a odbrana 31. Kad je

optuŹba završila sa izvođenjem svojih dokaza, odbrana je je podnijela Pretresnom vijeću zahtjev za odbacivanje svih optuŹbi. Pretresno vijeće je donijelo usmenu odluku kojom se oslobodilo Sikiricu optuŹbe za genocid, ali nije oslobodilo niti njega niti ostale optuŹene drugih optuŹbi. Tada su Sikirica i Došen iznijeli svoju odbranu. Kad su optuŹeni primili pis-mene razloge Pretresnog vijeća zašto druge optuŹbe nisu odbačene, sva tri optuŹena su se izjasnila krivim po jednoj tački OptuŹnice za zločine protiv čovječnosti odnosno za progon nesrpskog stanovništva. Svaki od njih je sklopio sporazum o izjašnjanju o krivici s TuŹilaštvom na osnovu dogovora da će TuŹilaštvo povući sve druge optuŹbe.

OptuŹenom koji se izjasni krivim po optuŹbi protiv njega prije početka suđenja obično takav čin koristi u najvećoj mogućoj mjeri, dok se onom koji se izjasni krivim u bilo kojoj fazi nakon početka suđenja, takav čin koristi u nekoj mjeri, ali ne onoliko koliko bi mu koristio da se izjasnio krivim prije početka suđenja.

U svakom sporazumu o izjašnjanju o krivici se navodi da postoje brojni dokazi koji pokazuju da su bosanski Muslimani, bosanski Hrvati i drugi nesrbi bili podvrgnuti nečovječnim uslovima života u periodu dok su bili zatočeni u logoru Keraterm. Otprilike od 24. maja do 5. avgusta, ti su uslovi uključivali nedovoljno hrane i vode, neodgovara-juću ljekarsku njegu, prenatrpanost, te nedostatak svježeg zraka, mogućnosti kretanja i higijenskih uslova. U svakom od sporazuma jasno je dato na znanje da su za optuŹbu za progone, po kojoj su se optuŹeni izjasnili krivima, postojali detaljni dokazi.

Zločinačko ponašanje na kojem se temeljila osuđujuća presuda optuŹenima za progon bilo je sadržano u činjeničnoj osnovi koja je navedena u svakom od tih izjašnjanja o krivici. U svom izjašnjanju o krivici, Dragan KolundŹija je prihvatio dokaze TuŹilaštva o tome da su nesrpski zatočeniici logora Keraterm drŹani u nečovječnim uslovima. Na suđenju optuŹba nije imala nikakvih dokaza da je KolundŹija lično maltretirao zatočeni-ke ili dopuštao drugima da ih maltretiraju. KolundŹija je priznao da su zatočeniici u logoru redovno maltretirani u periodu dok je on bio vođa smjene i prihvatio je odgovornost za činjenicu da je i dalje bio vođa smjene iako je bio svjestan nehumanih uslova u logoru. Ipak, na suđenju je izneseno i svjedočanstvo o tome da je on pokušao ublaŹiti strašne uslove života u logoru. KolundŹija je rekao da nije imao ovlaštenja da nameće disciplinu ili kaŹnjava straŹare koji su se nedolično ponašali u njegovoj smjeni, već je samo imao ovlaštenje da ih pri-javi. Svi ti faktori pridonijeli su da TuŹilaštvo odluči s njim sklopiti sporazum. U sporazu-mu je navedeno da su se optuŹba i odbrana složili da kazna ne bude niŹa od tri godine ni viša od pet godina. TuŹilaštvo je traŹilo zatvorsku kaznu od pet godina. KolundŹija je izrazio kajanje na pretresu o odmjeravanju kazne i potom je osuđen na tri godine.

U svom izjašnjanju o krivici, Damir Došen prihvaća dokaze TuŹilaštva da su nesrbi u logoru Keraterm bili mućeni, zlostavljani, poniŹavani i psihićki mućeni, kao i da su bili zatočeni u nečovječnim uslovima. Došen je priznao da je bio svjestan da su njegovim smjenama zatočeniici premlaćivani. Ipak, tokom suđenja TuŹilaštvo nije iznijelo nikakve dokaze da je on lično učestvovao u premlaćivanjima koja su se događala u njegovim smjenama, iako je on za njih znao. Na suđenju su predoćeni i neki dokazi da je Došen intervenisao da sprijeći zlostavljanje zatoćenika. On je takođe priznao da su premlaćivanjem Źrtvama nanesene teške tjelesne i duševne povrede kao i teške duševne povrede onima koji su ta premlaćivanja morali gledati. Priznao je da su nesrbi bili pod-

vrgnuti nečovječnim uslovima života tokom zatočenja, ali takođe su postojali dokazi da je pomogao nekim zatočenicima. Uzevši u obzir da nije bilo dokaza o njegovoj direktnoj ličnoj umiješanosti u premlaćivanja, Tužilaštvo se dogovorilo s odbranom da bi kazna trebala iznositi najmanje pet, a najviše sedam godina. Tužilaštvo je zatražilo kaznu od sedam godina. Pretresno vijeće ga je osudilo na pet godina.

Kao i Damir Došen, Duško Sikirica je takođe prihvatio dokaze Tužilaštva da su nesrbi u logoru Keraterm bili ubijani, mučeni, seksualno zlostavljani, ponižavani i psihološki zlostavljani, kao i da su bili držani u nečovječnim uslovima. U njegovom Sporazumu o izjašnjanju o krivici navodi se da je on pucao u jednog zatočenika i da ga je ubio. On je takođe priznao da je ondje vladala atmosfera straha u kojoj su oni koji su svjedočili zločinima pretrpjeli teške fizičke i duševne povrede.

Sikirica je priznao da je imao određenu komandnu odgovornost. Rekao je da nije bio ovlašten da kazni one koji su počinili zločine u logoru, ali ih je mogao prijaviti i to je jednom prilikom učinio. Poslao je izvještaj policijskoj stanici u Prijedoru na čijem čelu se nalazio Živko Knežević. U njemu je stajalo:

Žigić (Nikole) Zoran, uniformisano lice sa naoružanjem (ne znam kojoj vojnoj jedinici pripada), dolazio je u više navrata u prihvatilište Keraterm u noćnim satima u društvu sa Duškom Kneževićem, Zoranom Vokićem i Željkom Timarcem. Isti su pored našeg upozorenja da ne mogu ulaziti u krug prihvatilišta, ulazili s obrazloženjem da razgovaraju s nekim od zatvorenika. Po riječima stražara, oni su zatvorenike tukli do iznemoglosti i poslije toga odlazili. Po njihovom odlasku nakon par dana dolazilo je do smrti pretučenih. Ovim putem molim nadležne organe da sugerišu vojnoj komandi da ovakve obveznike spriječe u njihovim radnjama koje samovoljno preduzimaju. Svaka naša intervencija izazvala bi oružani sukob što nikome u ovom trenutku nije u interesu.

Ipak, u Sporazumu o izjašnjanju o krivici takođe se navodi da Sikirica nije snosio odgovornost za obezbjeđivanje hrane, odjeće, vode, ljekarske pomoći i smještaja za zatočenike, iako je imao neka diskreciona ovlaštenja u tom pogledu. U Sporazumu je navedeno da Sikirica nije znao za slučaj silovanja koji se dogodio u logoru.

Tužilaštvo je pristalo sklopiti Sporazum o izjašnjanju o krivici s Duškom Sikiricom i da mu kazna bude najmanje deset godina, a najviše 17. Pretresno vijeće je osudilo Sikiricu na 15 godina zatvora.

Predrag Banović je priznao da je odgovoran za učestvovanje u pet ubistava, za premlaćivanje 25 zatočenika i pucanje u drugu dvojicu u logoru Keraterm. Priznao je da je znao za sistem zlostavljanja u logoru i da je učestvovao u zlostavljanju, premlaćivanju i ubijanju zatočenika kako bi taj sistem podržao.

Banović je sarađivao s Tužilaštvom pristajući na razgovore i obavezao se da će sarađivati s Tužilaštvom i u budućnosti. Pretresno vijeće je zaključilo da je njegova saradnja bila značajna i osudilo ga je na osam godina zatvora.

Preživjeli iz logora Keraterm i rođaci žrtava su ogorčeni jer je Banović osuđen na manje od godinu i pol zatvora za svako ubistvo. Sudije, Tužilaštvo i odbrana složili su se na pretresu o odmjeravanju kazne da se nije čuo jedan glas - glas žrtava. Nijedan preživjeli zatočenik logora nije bio pozvan da govori. Prihvaćamo zabrinutost u vezi s tim i moramo naći ravnotežu između prava optuženih, zahtjeva suđenja i privođenja kraju našeg posla i obaveza prema žrtvama. To i dalje ostaje osjetljiv zadatak.

Darko Mrđa se izjasnio krivim za lično i direktno učestvovanje u iskrcavanju, čuvanju, praćenju, strijeljanju i ubijanju nenaoružanih muškaraca na Korićanskim stijenama. U svom zvaničnom svojstvu policajca učestvovao je u pratnji organizovanog konvoja autobusa i kamiona na koje su bili ukranci civili Muslimani ili nesrbi iz Tukova i logora Trnopolje u Prijedoru, koji se kretao prema opštini Travnik. Na slici br. 14 se vidi put kojim je konvoj išao. Na planini Vlašić konvoj se zaustavio. Mrđa je priznao da je učestvovao u odvajanju vojno sposobnih muškaraca i da ih je otpratio do ruba ceste nad liticom, gdje im je naređeno da kleknu. Mrđa je zatim učestvovao u njihovom ubijanju iz vatrenog oružja. Slika br. 15 pokazuje mjesto izvršenja zločina na Korićanskim stijenama. Osim 12 ljudi koji su preživjeli masakr, svi ljudi iz ta dva autobusa su ubijeni, a procjenjuje se da ih je bilo više od 200.

Tokom pretresa o odmjeravanju kazne Tužilaštvo je pozvalo jednog preživjelog da iskaz.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta: *Mrđa* (IT-02-59)
Svjedok: Midhet Mujkanović
Datum: 22. oktobar 2003.

Tužilac Resch: Dana 21. avgusta 1992. godine, Darko Mrđa i drugi pripadnici specijalne jedinice policije iz Prijedora, koja je bila poznata kao Interventni vod, sudjelovali su u ubistvu otprilike 200 civila nesrba na mjestu zvanom Korićanske stijene, na planini Vlašić. Ovi uglavnom Muslimani muškarci, i nekoliko dječaka, su bili putnici u konvoju nesrba koji je odlazili iz Prijedora prema Travniku. Kao što ćete čuti od naših svjedoka danas, časni sude, čudom je 12 ljudi uspjelo preživjeti taj pokolj.

(...)

Svjedok: Kad smo dovedeni na to mjesto, onda su nas doveli ispred autobusa, vratili nas iza autobusa i u jednom momentu su nam naredili da se okrenemo. Kad smo se okrenuli, doveli su nas tačno na ivicu. Na ivicu, tačno. Ova karta pokazuje ivicu nad provalijom. Sa koje je strane počela vriska, kukanje. Ja sam automatski znao da će se nešto loše desiti s nama. Ja sam mahinalno, i dan danas se ne sjećam da li sam bio poguran sa strane ili sam ja nagonski skočio, ja sam zapolovio dole u tu provaliju. I čuo sam i ljude koji su već automatski počeli da plaču. Oni su počeli da pucaju, čak su i bombe bacali. Kad sam došao sebi, vidio sam da sam neku ludu sreću imao, da nisam povrijeđen. Nisam još uvijek bio svjestan u kojoj situaciji se nalazim. Onda sam vidio ispred sebe jednu situaciju gdje je bila jedna stijena na koju sam logično pomislio da bih se mogao zakloniti za tu stijenu, jer sam bio dalje ispred te stijene. A ispred sebe sam vidio mrtve ljude. To je bila jedina, jedina šansa, da sam to morao da uradim. Onda sam uzeo čovjeka, pokrio se ljudskim tijelom, zaklonio i pokušao sam da dopuzam do te stijene. U tom sam trenutku čuo da je neko vikao odozgo: "Neko se dole miče" i onda su oni zapucali. Mrtvi me čovjek spasio kome ni dan danas ne znam ni ime. Oni su čitavo vrijeme, ko je zvao u pomoć, oni su ubijali, pucali. Tu nije bilo milosti nikakve. Ja sam ostao tu možda sat i po vremena, sve to vrijeme dok je to bilo. Vidio sam okolo, okolo sam pokušao u toj situaciji da vidim gdje sam. Vidio sam ljudi su ležali mrtvi, ranjeni. S jedne strane sam čuo, tog se trenutka sjećam, gdje je bio jedan stražar, koji nije mogao imati više od 20 godina, i koji je ubij'o govoreći: "Turci, dobili ste to što ste zaslužili". Nije imao ni 20 godina. On se smijao na svu tu našu agoniju koju smo mi prolazili. Tako da, poslije ta dva

sata sam čuo kad su se autobusi vratili iz pravca Travnika. Dokle su oni išli, ja ne znam. Onda sam čuo da je neko od njih rekao da je: “Gotovo. Sve je gotovo. Nema više živih”. Oni su počeli da pale te svoje autobuse i da se vraćaju nazad za Prijedor. Već je sumrak počeo da pada, možda je bilo negdje oko pola osam, osam. Onda sam ja ustao i onda počeo da trčim. Čak sam mislio da sam opkoljen. Automatski sam imao neki veliki strah, tako da sam faktički pokušao i samoubistvo. Skakao sam sa stijene. Bio sam izgubljen totalno. Onda sam uspio da dođem koliko-toliko sebi i onda sam jednu noć poletio dole za šumu. Tako da sam prvu večer prespavao nije daleko od ovog mjesta gdje je bilo, možda jedno 600 metara ispod. Tamo je bila jedna velika šuma, tako da sam prvu noć spavao na jednom drvetu. Drugo veče, drugi dan, sam isto tu lutao. Imao sam jake halucinacije. To je što mogu da kažem.

Ann Sutherland:

Tužilaštvo je takođe pozvalo Seidu Karabašić, predsjednicu “Izvora”, udruženja žrtava iz Prijedora, da svjedoči o načinu na koji su zločini uticali na žrtve. Nakon pretresa, ona je govorila o tome što muči žrtve i rekla je da se nada da te nagodbe o krivici neće ići na štetu porodica žrtava. Rekla je da je za žrtve važno da nađu tijela svojih najdražih kako bi ih mogli pokopati u grobove koji će imati imena. Edin Ramulić, predstavnik porodica žrtava iz Prijedora, rekao je da takve kazne kad optuženi dobije 30 dana zatvora za svaku žrtvu ne mogu dobiti aplauz porodica žrtava.

48

... ono što je važno u vezi sa Sporazumom o izjašnjavanju o krivici Darka Mrđe jest da je njime dokazano da je prijedorska policija bila umiješana u zločin.

Ipak, ono što je važno u vezi sa Sporazumom o izjašnjavanju o krivici Darka Mrđe jest da je njime dokazano da je prijedorska policija bila umiješana u zločin. Zašto su bivše komšije razorile zajednice koje su decenijama živjele u skladu, u potpunosti će moći odgovoriti samo oni koji su zločine počinili ili su bili prisutni kad su određivani ciljevi i davana naređenja.

Tužilaštvo je svakako svjesno prigovora na sporazume o izjašnjavanju o krivici koji dolaze iz zajednica u Bosni i Hercegovini. I to je jedan od razloga zbog kojih smo mi danas ovdje kako bismo pokušali smanjiti jaz između Međunarodnog suda i žrtava. Kao i u nacionalnim pravnim sistemima, javni tužilac mora odmjeriti interese žrtava u jednom posebnom predmetu u odnosu na druge predmete kojima se takođe bavi.

Četvrta sesija Suđenja i presude

Ann Sutherland:

Približno 450 dana je posvećeno saslušanju dokaza u vezi s Prijedorom na suđenjima koja su održana pred Međunarodnim sudom. Približno 490 svjedoka je svjedočilo u tim postupcima, od toga 450 u Haagu, a drugi su svjedočili putem video-linka ili nisu svjedočili, ali su njihove pismene izjave ušle u dokazni materijal. Drugim riječima, Međunarodni sud je slušao svjedočanstva koja su se odnosila samo na opštinu Prijedor svakog dana tokom više od godinu dana. Dokazi koji se odnose na zločine počinjene u Prijedoru takođe će biti izvedeni u predmetima protiv Radovana Karadžića, Ratka Mladića i Miće Stanišića.

Žrtve imaju ključnu ulogu u postupcima pred Međunarodnim sudom. Razgovarajući sa istražiocima Tribunala i svjedočenjem pred sudom, žrtve doprinose procesu utvrđivanja istine. To od žrtava zahtijeva veliku hrabrost. Tužilaštvo, ipak, u tim predmetima nije moglo pozvati sve svjedoke koje je željelo. Žrtve i svjedoci su u nekim slučajevima dali izjave mnogo godina prije nego što su suđenja počela, i mnogi od njih kad su dali te izjave, a njihova su svjedočanstva bila ključna, nisu željeli svjedočiti pred sudom, već su željeli nastaviti sa svojim životima. To je sasvim razumljivo, ali takođe to znači da je Tužilaštvo ostalo bez dovoljno dokaza za neke optužbe.

Završena suđenja

U vezi s Prijedorom, šest je predmeta u potpunosti zaključeno. To su sljedeći predmeti.

- Duško Tadić je bio prva osoba kojoj je suđeno pred Međunarodnim sudom. Pretresno vijeće ga je proglasilo krivim i osudilo na 20 godina zatvora.
- Predmet *Logor Omarska* - Miroslav Kvočka, Dragoljub Prcać, Mlado Radić, Milojica Kos i Zoran Žigić. Pretresno vijeće je sve optužene proglasilo krivima. Žigić je osuđen na 25 godina zatvora, Radić na 20, Kvočka na sedam, Kos na šest, a Prcać na pet.
- Predmet *Logor Keraterm* - Duško Sikirica, Dragan Kolundžija i Damir Došen izjasnili su se krivima na kraju suđenja i osuđeni su na 15, pet, odnosno tri godine zatvora.
- Predrag Banović, Biljana Plavšić i Darko Mrđa su se izjasnili krivima prije nego što su suđenja u njihovim predmetima počela. Banović je osuđen na osam godina zatvora, Plavšić na 11, a Mrđa na 17.

Nezavršeni predmeti

Dva suđenja Međunarodni sud nije mogao završiti jer su optuženi preminuli. Momir Talić i Milan Kovačević su umrli prije nego što su suđenja protiv njih završena.

Predmeti u fazi žalbenog postupka

Međunarodni sud je takođe završio suđenja protiv Radoslava Brđanina, koji je osuđen na 32 godine zatvora, i Milomira Stakića koji je prvi pred Međunarodnim sudom osuđen na doživotnu zatvorsku kaznu. Njihovi predmeti su trenutno u žalbenom postupku.

Suđenja u toku

Trenutno su u toku suđenja protiv Slobodana Miloševića i Momčila Krajišnika. Postupak protiv Miće Stanišića trenutno je u pretpretresnoj fazi.

Predmeti proslijedeni lokalnim sudovima

Međunarodni sud je optužio Željka Mejakića, Momčila Grubana, Damira Fuštara i Duška

Kneževića za zločine počinjene u logorima Omarska i Keraterm. U skladu sa zahtjevom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija da Tribunal okonča svoj rad i proslijedi predmete protiv srednje i niže rangiranih počinilaca lokalnim sudovima, Tužilaštvo je, u skladu s pravilom 11bis Pravidnika o postupku i dokazima, podnijelo zahtjev sudijama da ovaj predmet bude proslijeđen Sudu Bosne i Hercegovine. Pravosnažna odluka još nije donešena.

U bjekstvu

Radovan Karadžić, Ratko Mladić i Stojan Župljanin još su uvijek na slobodi.

S obzirom da smo govorili o onima koji su se izjasnili krivima, sad ću istaknuti nekoliko aspekata tri okončana predmeta u kojima je suđenje završilo. To su suđenje u predmetu protiv Duška Tadića, te u predmetima *Logor Keraterm* i *Logor Omarska*.

Suđenje Dušku Tadiću

Prvi predmet u kojem je suđeno za zločine počinjene u Prijedoru bio je predmet Duška Tadića. Suđenje je trajalo 87 pretresnih dana ili približno 6 mjeseci. Pozvano je 122 svjedoka: 82 svjedoka optužbe i 40 svjedoka odbrane. Tužilaštvo je podnijelo 370 dokaznih predmeta. S obzirom da je to bio prvi predmet pred Međunarodnim sudom, pozvali smo

---

Pozvali smo brojne svjedoke da svjedoče o činjenici da su zločini počinjeni u Prijedoru bili dio rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko stanovništvo.

---

političkog i vojnog vještaka koji je svjedočio o istorijskim događajima koji su doveli do sukoba. Pozvali smo brojne svjedoke da svjedoče o činjenici da su zločini počinjeni u Prijedoru bili dio rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko stanovništvo. Takođe smo pozvali brojne svjedoke da dokažemo da je na području Prijedora postojao oružani sukob kao i da dokažemo elemente raznih zločina za koje je Tribunal optužio Tadića. Pozvali smo bro-

jne svjedoke da svjedoče o nečovječnim uslovima u logoru Omarska, uključujući i Eda Vulliamyja, novinara britanskog lista "The Guardian", koji je svjedočio o užasnom fizičkom stanju u kojem su bili zatočeni. Da bismo dokazali Tadićeve odgovornost za ubistvo, mučenje i nečovječno postupanje, oslonili smo se na iskaze očevidaca. Od 53 svjedoka koji su svjedočili o činjenicama, 48 ih je Tadića poznavalo od prije rata.

Tokom suđenja Tadić je kao odbranu iznio alibi. Rekao je da je živio u Banjoj Luci i da je onamo otišao neposredno prije granatiranja Kozarca. Rekao je da je zatim radio na kontrolnom punktu Orlovci. Kako bismo njegov alibi doveli u pitanje, upotrijebili smo zapise dva njegova razgovora: jednog s njemačkim vlastima i drugog s MKSJ-om. Takođe smo imali dokumente koji su mu oduzeti kad je uhapšen u Njemačkoj. Jedan od njih je bio prilično dug dokument naslovljen "Izvjestaj o radu za period 1990/1993.". Tadićeva supruga je takođe svjedočila o mjestima njegovog boravka.

Pretresno vijeće je ustanovilo da Tadićeve navodi o mjestu njegovog boravka u vrijeme kad su počinjeni zločini nisu bili istiniti. Jedna od nepodudarnosti u njegovoj verziji odnosila se na mjesto gdje se nalazio u vrijeme događaja u zgradi hangara, nakon kojih su četiri zatočenika umrla od posljedica napada. To je bio zloglasan "incident kastracije" za koji se pretpostavlja da se dogodio između 15. i 20. juna 1992. godine. Tadić je pisao svojoj supruzi Miri nakon što su ga njemačke vlasti uhapsile i između ostalog je napisao: "ne zaboravi da smo proveli zajedno svaku noć između 15. i 20. juna 1992.". Tužilaštvo je tvrdilo da je to bio način na koji joj je dao do znanja što treba reći i da je

na taj način stvorio svoj alibi. Nadalje, to je bilo oprečno dokazima u “Izveštaju o radu” i to je izneseno pred sudom.

U transkriptu koji slijedi, otac jedne od žrtava u “incidentu kastracije”, koji je takođe bio zatočenik logora Omarska, govori o tome kako je morao pozvati svog sina van i odvesti ga u prizemlje zgrade hangara. Meho Alić izjavljuje da je znao da vodi sina u smrt. Samo nekoliko dana poslije izgubio je još jednog sina kojeg su srpske snage ubile u kasarni u Benkovcu.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta: *Tadić* (IT-94-1)
Svjedok: Mehmed Alić
Datum: 23. jul 1996.

Tužilac Tieger: Gospodine Alić, da Vas pitam, kako biste nam opisali opšte uslove u Omarskoj tokom vremena dok su Vas tamo držali?

Svjedok: Kakvi su bili, skoro ja ne bih mogao ni opisati. Što sam ja vidio u svojim 73 godine... Bio sam 1942. godine u logoru, bio sam 1945. godine u logoru, ali ovaj logor, to nije zamisliti. To je smrt logora, a ne logor. Drugo je logor, a drugo je smrt logora. To ja sebi ne mogu da zamislim.

Tužilac: Da li su zatvorenike redovno prozivali da izađu iz soba?

Svjedok: Jesu, stalno prozivali.

Tužilac: I šta se dešavalo s tim zatvorenicima, koliko ste Vi mogli da vidite?

Svjedok: Koliko ja znam, bilo je ljudi koje izvedu pa tuku, tuku i uvedu ga unutra, a on je mrtav. Donesu ga i samo ga bace unutra u sobu. A bilo je ljudi koji se nisu ni vratili, koji je prozvan i nije se vratio i ne zna se za njega ni danas ništa.

(...)

Tužilac: Kad ste stigli u Omarsku, g. Alić, da li ste saznali šta se desilo s Vašim sinovima, Ekremom i Enverom, ili gdje su se nalazili?

Svjedok: Ja sam čuo za Ekrema kada sam bio u Trnopolju, da je moj Ekrem ubijen u Kozari, naselje se zove Omladinsko naselje, Benkovac, nekad se zvao Srpski Benkovac, a onda kasnije Omladinsko naselje, da je tu moj sin Ekrem ubijen, bratić i tako.

(...)

Tužilac: Gospodine Alić, da li se sjećate da ste ih čuli da prozivaju ime Vašeg sina, Envera?

Svjedok: Pa, sjećam se ja da su oni prozvali moga sina, ali su oni prozvali mene da ja idem sina svoga izvesti, da ga idem naći. Doš'o je na vrata: “Alić, Alić Mehmed, zvani Meho” da ide naći svog sina i ja sam izašao.

Tužilac: Gospodine Alić, kad su Vas prvi put prozvali i kad su Vam prvi put rekli, jeste li odmah na to odgovorili?

Svjedok: Nisam, ja sam malo ohan'o da se ne javim. On je viknuo jednom, pa je viknuo drugi put. Kad je treći put rekao: "Izlazi", da mi majku. Kaže: "Najstariji je u sobi, ja ću ga prepoznati, ubiću 20 ljudi za njega". Međutim, ljudi su mi rekli: "Meho, hajde bolan, nemoj biti lud. Moraš ići." Ja sam izaš'o. Vojnik je stao...

(...)

Tužilac: Taj čovjek koji Vas je pratio, je li Vas on uputio prema Enverovoj sobi?

Svjedok: Jeste, ja sam produžio prema vratima gdje se moj sin Enver nalazio.

Tužilac: Kad ste stigli do sobe gdje je stepenište, da li su Vam rekli da idete gore po svog sina?

Svjedok: Kad sam se približio tim vratima, stražar ih je otvorio i rekao: "Idi gore". Ovaj je ost'o dole što me je pratio. Ja sam uzašao uza stepenice. Kako sam iš'o, ja ne znam. Ja sam bio izgubljen. Znam kud idem, šta idem, šta se događa, što se događalo. Našao sam sina, a i on je k'o i ja, dršće. "Sine Eno, rekli su da izadeš". Kaže on meni "Otac, mene nema, a možda i ima". Velim: "Ne, meni su rekli, ako te još jednom pozovemo, neće te biti". Eno je moj obuk'o... dali su mu neke veste i kožnu vindjaknu, ako ga budu tukli da ga manje boli. Spremio se. Krenuli smo. Kad smo dole došli, viču oni: "Brže, brže". Ja sam iš'o prvi, Eno je iš'o za mnom. Kada smo dole sišli u hangar, ovaj mene čeka, drugi njega čeka. Kaže: "Što ne izlaziš", da mu majku. Krenuli smo nekoliko koraka, veli: "Lezi". On je legao potrbuške. On je desnom nogom njega u lijevu stranu, jednom, drugi put, on je zaručio, znaš kako je kad zamahne. Jak je čovjek bio. Vidio sam da je vrijedan, ali ja ga nisam poznavao. Ja sam se povratio, zapomag'o sam, poletio sam, naime da ga nekako odbranim, da ih zamolim. Oni su mi rekli: "Briši. Vodi ga", veli: "Zaklaćemo i njega". Oni su dvojica došli njega ćapili. Rekao mi je: "Otac, čuvaj mi djecu, pazi mi na djecu".

(...)

Tužilac: Gospodine Alić, da li ste nakon tog dana ikad više vidjeli svog sina Envera živog?

Svjedok: Nikada više, od toga dana, nikada više.

Ann Sutherland:

Nažalost, Meho Alić je umro dvije sedmice prije izricanja presude Pretresnog vijeća.

Četvorica od pet muškaraca koji su bili premlaćeni tom prilikom o kojoj je Meho Alić govorio nisu preživjeli. Tokom tog događaja, jedan je muškarac morao kastrirati drugoga i bili su prisiljeni piti motorno ulje. Pretresno vijeće je utvrdilo van razumne sumnje da je Tadić bio jedan od ljudi u grupi koja je premlatila tri žrtve i utvrdilo je da je bio prisutan kad su druga dvojica bila premlaćena. Svjedoci su izjavili da je tijelo jednog muškarca bilo isječeno kao kad se režu odresci. Prema izjavi drugog svjedoka, jedan od muškaraca nije pokazivao znakove života. Iako nismo imali tijela kao dokaze smrti, Pretresno vijeće je izjavilo da s obzirom na vrijeme kad su se ti zločini dogodili nije bilo normalno, nije prihvatljivo primjenjivati pravila nekih nacionalnih sistema koja kao dokaz smrti zahtijevaju postojanje tijela.

Ipak, iako smo dokazali da je Tadić učestvovao u premlaćivanju tih ljudi, nismo mogli dokazati van razumne sumnje da je smrt tih ljudi bila posljedica povreda koje su im nanesene tokom tog konkretnog premlaćivanja. Imali smo jednog svjedoka pomoću koga smo to mogli dokazati. To je bio čovjek koji je navodno odnosio tijela iz prizemlja. Međutim, bio je vrlo lošeg zdravstvenog stanja i nije mogao, ili nije želio, svjedočiti. Pretresno vijeće proglasilo je Tadića krivim za učestvovanje u premlaćivanjima, ali ne i krivim za ubistvo tih ljudi.

Duško Tadić je bio optužen i za ubistvo pet muškaraca u selu Jaskići 14. juna 1992. godine ili približno tog datuma. Neke su žene zapravo Tadića vidjele kako tuče te ljude, ali je Pretresno vijeće zaključilo da ne može biti sigurno van razumne sumnje da je to bila Tadićeva grupa koja je u njih pucala i ubila ih tog dana u junu. Pretresno vijeće je Tadića proglasilo krivim za učešće u premlaćivanju, ali ne i za ubistva tih ljudi.

Uložili smo žalbu na taj nalaz, tvrdeći da se iz dokaza nije moglo zaključiti ništa drugo nego da je Tadićeva grupa došla, pretukla i ubila te ljude. Žene su ondje vidjele Tadića i druge, nijedna druga grupa nije ušla u selo prije nego što su žene izašle iz kuća i vidjele mrtve muškarce na cesti. U žalbenom postupku smo to uspjeli dokazati.

Takođe smo morali povući optužbu za silovanje protiv Tadića jer žrtva nije htjela svjedočiti, što ponovo ističe važnost iskaza svjedoka.

Suđenje u predmetu *Keraterm*

Jedna od najtežih optužbi protiv optuženih u predmetu *Keraterm* - Duška Sikirice, Dragana Kolundžije i Damira Došena - jest masakr muškaraca u prostoriji br. 3 u julu 1992. godine. U nastavku je transkript iskaza svjedoka F. Svjedok F nije bio u prostoriji 3 kad se masakr dogodio, ali mogao ga je opisati.

(*transkript sa suđenja*)

Naziv i broj predmeta: *Sikirica i drugi (IT-95-8)*
Svjedok: Svjedok F
Datum: 29. mart 2001.

Tužilac: Možete li, molim Vas, opisati šta se desilo?

Svjedok: Dan, kao i svaki dan, je protekao u tuči i premlaćivanju i došla je noć. I poslije - došla su dva vojna kamiona i počelo je raspoređivanje tih vojnika i galama između njih. Zapovjednik te noći je bio Kole. I mi smo čuli da on više da ne može to da dozvoli. Nismo znali o čemu se radi, uopšte. Kad se sve to završilo i stišalo, poslije pola noći su otvorili rafale i čuli smo da Kole više da ne pucaju po jedinici. Dok su se oni raspoređivali prije tog pucanja, oni su imali mitraljesko gnijezdo jedno, koje nisu upotrebljavali, koje je bilo tu, ali nikad niko nije bio u njemu. Oni su to mitraljesko gnijezdo onda premjestili ispred te spavaone br. 3 gdje se desio taj masakr.

Tužilac: Da li ste vi mogli vidjeti taj pokolj ili ste samo čuli šta se dešava?

Svjedok: Nismo mogli vidjeti. Samo smo čuli.

Tužilac: Sljedećeg dana, da li ste vidjeli jedan broj leševa?

Svjedok: Da.

Tužilac: Gdje ste vidjeli te leševe i šta se s njima desilo?

Svjedok: Sljedeći dan - ti leševi su bili ispred spavaone. Sljedeći dan je došao kamion od preduzeća Autotransport, jedan šleper, i naređeno je da izađu malo jači iz spavaona, malo jače osobe, da bi utovarili te leševe. Pošto su utovareni, kamion je otišao i potrpani su svi ti ranjenici koji su bili bespomoćni i zajedno su odveženi.

(...)

Tužilac: Gospodine F, da li znate koliko tijela je natovareno na taj kamion?

Svjedok: Kamion je bio pun i pretpostavlja se, ovi viču što su bili tu, da je bilo 200 do 300, ne znam, ali, kamion je bio pun.

Tužilac: Oni koji su bili u sobi br. 3, odakle su oni došli?

Svjedok: Oni su bili iz okolnih sela oko Prijedora - Zecovi, Čarakovo, tu negdje, iz tih okolnih sela oko Prijedora.

Tužilac: Prije masakra, kako se prema njima postupalo u logoru?

Svjedok: Oni su bili zatvoreni dva-tri dana. Nisu uopšte ništa dobivali, ni hranu, ni jelo.

Tužilac: Sljedećeg dana, da li se nešto desilo sljedeće noći?

Svjedok: Sljedeće noći se ponovilo tako nešto slično.

Tužilac: Jeste li Vi vidjeli šta se desilo?

Svjedok: Ponovo su ubijali kao i prethodne noći.

Tužilac: Jeste li ih vidjeli da ubijaju, ili ste čuli, kako ste znali šta se desilo?

Svjedok: Čula se pucnjava i zapomaganje ljudi.

Tužilac: Jeste li Vi bili u Vašoj spavaoni u tom trenutku?

Svjedok: Da.

Tužilac: Jeste li vidjeli neka tijela nakon tog incidenta?

Svjedok: Da, sutradan.

Tužilac: Šta se bilo desilo s tim tijelima?

Svjedok: Potrpani su u jedan vojni kamion i odveženi su.

Ann Sutherland:

Ne znamo gdje se nalaze tijela ljudi koji su ubijeni u masakru u prostoriji br. 3. Mi smo predočili forenzičke dokaze iz masovnih grobnica koje su ekshumirane i za koje se vjerovalo da sadrže tijela ljudi koji su posljednji put viđeni u logoru Keraterm. Od 225

tijela koja su nađena u tri grobnice - lokacija Kevljani ekshumirana 1999., grobnica Pašinar 2000., i lokacija Hrastova glavica 1998. godine, 38 tijela smo povezali s logorom Keraterm putem iskaza svjedoka.

Suđenje u predmetu *Omarska*

Sljedećim optuženima suđeno je za zločine počinjene u Omarskoj: Miroslavu Kvočki, Dragoljubu Prcaću, Mladi Radiću, Milojici Kosu i Zoranu Žigiću. Najprije su uhapšeni Kvočka i Radić 1998. godine, a posljednji je uhapšen Prcać, 5. aprila 2002. godine. Suđenje je već trajalo više sedmica kad je Prcać uhapšen. Tada je došlo do kratke pauze kako bi se njegov advokat odbrane mogao upoznati s materijalom, a zatim se suđenje nastavilo. Suđenje je trajalo 113 dana i pozvano je ukupno 139 svjedoka - 50 svjedoka optužbe i 89 odbrane.

Odbrana uglavnom nije dovodila u pitanje pravnu karakterizaciju činjenica koje je iznijelo Tužilaštvo. Ono što je odbrana osporavala bila je uloga optuženog u počinjenju zločina. Odbrana je tvrdila da optuženi nisu bili na položajima na kojima bi imali ikakva ovlaštenja u logoru i da su svi oni bili u podređenom položaju ili su obavljali profesije koje nisu bile u vezi s njihovim funkcijama u vrijeme kad su se zločini dogodili. Miroslav Kvočka je rekao da nije bio zamjenik komandira i tvrdio je da nije imao nikakva rukovodeća ovlaštenja. Njegova odbrana i odbrana Dragoljuba Prcaća tvrdile su da su u oni u logoru provodili vrlo malo vremena. Prcać se takođe žalio da su ga prisiljavali da bude tamo. Mlado Radić je rekao da on nije nikoga silovao i da nije vidio da ljude tuku i ozljeđuju. Zoran Žigić je tvrdio da je u logoru Keraterm proveo samo osam sati u toku desetak dana. Žigić je priznao da je možda počinio neke ispade naročito zbog svog lošeg raspoloženja i impulsivne naravi, ali je tvrdio da nije mogao počiniti većinu ubistava i napada koji su mu pripisani jer je u to vrijeme imao povredu.

Kako bi se smanjila količina dokaza koji su se iznosili na suđenju, Tužilaštvo je podnijelo zahtjev da Pretresno vijeće prihvati određene činjenice koje su utvrđene na drugim suđenjima - na suđenju i u žalbenom postupku u predmetu *Tadić* i u žalbenom postupku u predmetu *Čelebići* - kao dokazane. Pretresno vijeće je uzelo na znanje 444 činjenice, uključujući činjenicu da su zločini počinjeni kao dio rasprostranjenog i sistematskog napada na nesrpsko stanovništvo i činjenicu da je postojao oružani sukob. Tužilaštvo je pozvalo 50 svjedoka kako bi dokazalo zločine ubistva, mučenja i silovanja. Podnijeli smo dokumentarne dokaze koji su zaplijenjeni u Prijedoru i Banjoj Luci da pokažemo kako je logor bio osnovan, da su ondje vršena ispitivanja i da su zatočenicima prebacivani iz Keraterma u Omarsku i obratno. Podnijeli smo izvještaje komisije koja je bila osnovana za pregled logora u Prijedoru, Sanskom Mostu i Bosanskom Novom, kao i izvještaje Sime Drljače njegovom nadređenom, Stojanu Župljaninu, koji pokazuju da su u tri mjeseca kroz logor prošla 3.334 zatočenika.

Koristili smo snimke ekipe TV ITN-a da bismo pokazali uslove u kojima su držani zatočenicima. Utvrdili smo da su svi zatočenicima bili ispitivani, mnogi su bili premlaćeni, a mnogi logor nisu napustili živi. Zatočenicima su stalno bili podvrgavani duševnom i fizičkom nasilju. Takođe smo predočili dokaze da su u logoru Omarska žene zatočenicima bile podvrgavane raznim oblicima seksualnog zlostavljanja. Uslovi u kojima su držani zatočenicima u zgradi hangara bili su posebno strašni. Stotine zatočenika držano je na pisti danima ili sedmicama, a samo su katkad sredinom ljeta mogli skloniti. Takođe smo pokazali da su dvije manje

---

Utvrdili smo da su svi zatočenicima bili ispitivani, mnogi su bili premlaćeni, a mnogi logor nisu napustili živi.

---

zgrade, poznate kao “bijela kuća” i “crvena kuća”, bile rezervisane za naročito brutalno postupanje sa zatočenicima, gdje su ih često premlaćivali i ubijali.

Takođe smo utvrdili da su zatočenci dobijali malo hrane ili je uopšte nisu dobijali, a ona hrana koju bi dobili bila je pokvarena ili nejestiva. Nadalje smo utvrdili da je u Omarskoj kvalitet vode koju su zatočenci dobijali bio sasvim neodgovarajući, kao i raspoloživi higijenski uslovi i ljekarska njega.

Sljedeći transkript je odlomak iz svjedočenja svjedoka odbrane Mirka Ješića, u kojem govori o dokumentu koji je Tužilaštvo podnijelo u vezi s 3.334 zatočenika koji su prošli kroz Omarsku.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta: *Kvočka i drugi* (IT-98-30/1)
Svjedok: Mirko Ješić
Datum: 14. maj 2001.

Tužilac Somers: Samo sam htjela da Vas zamolim da date komentar vezano za neke brojeve. Prema dokumentima i predmetima koji su držani u Omarskoj od 27. maja do 16. avgusta 1992., ukupno 3.334 osobe su dovedene u istražni centar Omarska. Od toga je bilo 3.197 Muslimana, 125 Hrvata i 11 Srba. A onda imamo i druge kategorije po godinama starosti, zatim cifru od 3.297 muškaraca i 37 žena od ovog ukupnog broja. Da li se slažete, generalno gledano, da je broj Muslimana bio 3.197? Da li mislite da taj broj manje više, plus ili minus, odgovara onom broju s kojim ste Vi upoznati?

Svjedok: Da.

Tužilac: A šta je s brojem Hrvata - 125, da li se s tim slažete?

Svjedok: Da.

Tužilac: A broj Srba - 11, da li se slažete s tim?

Svjedok: Da.

Tužilac: Navedena je cifra od 37 žena. Da li je to, manje više, ona cifra za koju Vi smatrate da je ispravna?

Svjedok: Da.

Tužilac: Vama je prethodno postavljeno pitanje o spisku, a taj spisak Vam je i pokazan, mislim da je to dokazni predmet Tužilaštva br. 3/204 gdje su se nalazila imena ljudi iz određene kategorije, iz prve kategorije. Ono što mene interesuje je da li Vi znate kakva je bila sudbina ljudi na tom spisku i da li znate da li su oni preživjeli logor Omarska, odnosno svoj boravak ondje?

Svjedok: Ja ne mogu generalno govoriti o svim nestalim licima, ali lično mi je poznat jedan slučaj i iznijet ću ga ovdje kao svoje zapaženje. Negdje u prvoj polovini jula, kad sam došao u istražni centar Omarska, neposredno nakon dolaska, čuo sam da je te noći bilo teških incidenata, i odmah sam otišao kod komandira Mejakić Željka. Pitao sam ga šta je noćas bilo. On je rekao da je poginulo nekoliko Muslimana, odnosno lica koja se nalaze u logoru Omarska. Ja sam mu rekao

da, iako nemam ovlaštenja da mu mogu naređivati, da će se za te stvari morati odgovarati. Nakon toga on je meni rekao da je to urađeno po zahtjevu jednog inspektora. Insistirao sam da mi kaže ime inspektora, jer sam pretpostavljao da se može desiti da je neko i od mojih kolega. On nije naveo ime, ali je rekao da je to inspektor koji je sjedio u hodniku prva dva-tri dana pošto nismo imali dovoljno kancelarija. Ja sam nakon toga zaključio da se radi o inspektoru Knežević Radetu. Pitao sam ga šta je Rade uradio u tom smislu. On mi je odgovorio da je dao stražaru spisak lica koja po njegovoj ocjeni, po njegovom zahtjevu treba, od kojih treba uzeti novac, a nakon toga likvidirati. Nakon toga ja sam razgovarao i sa stražarom koji je donio taj spisak komandiru i stražar je potvrdio da mu je Rade Knežević dao spisak lica. On je u prvi mah upitao - šta ću da radim s ovim spiskom i zašto mi to daješ, nakon čega je ovaj odgovorio - uzmi pare od njih i likvidiraj ih, jer se radi o ekstremistima. O tome sam odmah izvijestio i Ranka Mijića, a po povratku u Prijedor, naredni dan ujutro smo imali sastanak s g. Simom Drljačom. Na tom sastanku sam upoznao Simu o slučaju koji se desio u Omarskoj i odlučno rekao da ja neću da stojim iza takvih ponašanja tog, ni drugih inspektora koji bi posegnuli za takvim postupkom jer se radi o krajnje neljudskom, nečovječnom i nezakonitom postupku. Simo mi je tada rekao - vidjet ćemo to i provjeriti - i na tome se naš razgovor završio. Radi se oko 18 lica sa tog spiska.

Tužilac: Da li znate što se dogodilo ženama koje su ostale u Omarskoj, s obzirom na to da ste rekli da ste bili prisutni onog dana kad je napravljen spisak žena koje su mogle otići? Šta se dogodilo s drugima koje su ostale?

Svjedok: Ja to zaista ne znam i ne mogu Vam reći pravu istinu o tome. Ne znam.

Ann Sutherland:

Takođe smo kao dokaze predložili zapise razgovora s optuženim. U nastavku je odlomak iz intervjua s Dragom Prcaćem.

Negdje pred kraj sedmog mjeseca 92. godine, ne sjećam se datuma, al' je moglo biti negdje između 21:00 i 22:00 sata, u istražni centar Omarska stigao je vozač sa vozilom u kojem su bili Simo Drljača i Radovan Vokić. A sa njima je došao i jedan prazan autobus u kojem je bio vozač u maskirnoj uniformi, meni nepoznat, krupan. Bilo je i nekoliko nepoznatih policajaca u autobusu sa vozačem. Zaustavili su se između ulaznih vrata upravne zgrade i hangara, kod piste, na južnoj strani. Ja sam se tada nalazio u dežurnoj službi uz radio stanicu. Radovan Vokić, vozač Sime Drljače, izašao je iz putničkog vozila i našao je dole stražare, rekao im da dovedu do autobusa zatvorenike iz Keraterma koji su bili dovedeni prethodnog dana iz Prijedora u istražni centar Omarsku, a za koje ja uopšte nisam znao da su oni tu, da se nalaze u istražnom centru. U to vrijeme kod mene je došao ovaj vozač Vokić u dežurnu prostoriju i rekao mi: "Drago, evo ti spisak protivorenika iz Keraterma i naređenje načelnika Sime Drljače. Ovi ljudi idu u razmjenu". Uzeo sam spisak, izašao s njim do autobusa pored kojeg su stajali zatvorenici. Vjerovatno ovi iz Keraterma. Rekao sam im, kad sam ja došao, rekao sam im da idu u razmjenu kako je meni i napisano i rečeno, i naređenje od Sime Drljače, načelnika... I koga prozovem neka uđe u autobus. Ja sam čitao, jedan po jedan je ulazio u autobus. Na tom spisku bilo je 125 ljudi. Jedan od ovih je bio doktor Eso Sadiković. On je bio u prostorijama garaže i nije bio kod autobusa. Tako da kad sam ga prozvao... njega nije bilo. Rekao sam stražaru da ode po njega. I Eso je išao prema autobusu. Stao je kod mene. Bilo je nekoliko metara od autobusa. Pitao me je: "Dal' mogu znati gdje idem?" Ja sam njemu rekao, odgovorio da ide u razmjenu. On nije meni više

ništa rekao i ušao je u autobus. Onda je Vokić ispred autobusa sa svojim vozilom krenuo, a autobus je iza.

Utvdili smo da se događaj o kojem je Prcać govorio u stvari dogodio 5. avgusta. Takođe znamo da tih 125 ljudi uopšte nije razmijenjeno. Njihova su tijela poslije ekshumirana, mada, nažalost, tijelo dr. Sadikovića nije bilo među njima. Razgovor s Dragoljubom Prcaćem i iskaz Mirka Ješića samo su dvije priče ljudi koji govore o velikom broju ljudi koji su nestali.

U predmetu *Omarska* takođe smo čuli svjedočenje o ekshumacijama koje su vođene na određenim lokacijama, između ostalih, o ekshumaciji masovne grobnice Lisac gdje su nađena tijela Sadete Medunjanin i Edne Dautović. One su jedne noći odvezene iz Omarske autobusom zajedno s 50 drugih ljudi. Na lokaciji Kevljani ekshumirano je tijelo koje je DNK analizom identifikovano kao tijelo Miroslava Šolaje, poslovnog čovjeka koji je bio zatočen u Omarskoj. U džepu njegovih hlača nađeno je pismo koje je napisao svojoj ženi.

U nastavku slijedi iskaz Minke Čehajić, koja je svjedočila na suđenju Milomiru Stakiću o pismu koje joj je poslao njezin suprug Muhamed Čehajić, bivši legalni predsjednik opštine Prijedor, ubrzo nakon što je odveden od kuće i pritvoren.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta: *Stakić (IT-97-24)*

Svjedok: Minka Čehajić

Datum: 15. maj 2002.

Tužilac Sutherland: Da li ste u nekom trenutku primili pismo Vašeg supruga?

Svjedok: Primila sam pismo koje je nosilo datum 9. juna. Moj muž to pismo nije poslao preko zatvorskih vlasti. Pretpostavljam da ga je napisao u Banjoj Luci, ali da ga je ponio sa sobom u Omarsku, da je to pismo imao u Omarskoj. I mislim da je tamo sreo jednog mladića iz Prijedora koji mu je prišao i rekao mu da me je vidio u Prijedoru kad sam mu išla u posjetu, mom bratu. I rekao je da sam dobro. Nakon nekog vremena, možda kasnije tog dana ili nekog drugog dana, moj muž mu je dao pismo koje još uvijek imam. I rekao mu je: "Molim te, znam da ćeš ti jednog dana izaći odavde. Molim te, daj ovo pismo mojoj ženi, jer mislim da odavde nikad neću izaći". Na pismu je bio moj broj telefona i adresa, i taj mladić kojeg nisam poznavala, koji je vjerovatno isto tako bio uplašen jer je bio zatočen u logoru i nije htio da ga vide u blizini mog stana, jednog je dana došao da me vidi. Pokucao je na vrata i samo je rekao: "Imam pismo za Vas. Dali su mi ga". To je bilo sve što je rekao, a onda je nestao. Nikad ga više nisam vidjela.

Tužilac: Rekli ste da pretpostavljate da je Vaš muž pismo napisao u Banjoj Luci, ali da ga je donio sa sobom u Omarsku, da ga je imao u Omarskoj. Time mislite na logor Omarska?

Svjedok: Da.

Tužilac: Molimo da se dr. Čehajić predoči pismo koje nosi datum 9. juna. I mi ćemo to ponuditi na uvrštavanje kao novi dokazni predmet. Je li to pismo o kojem ste nam upravo govorili?

Svjedok: Da, jest. To je rukopis moga muža. Imao je rukopis koji je zbilja bio

karakterističan. I mislim u svim dnevnicima može se usporediti jer je on 25 generacija u Prijedoru izveo, gdje se njegov rukopis...I vjerujte da bih svugdje prepoznala ovaj rukopis. Ja svoj ne bih svaki put prepoznala, ali njegov bih, jer je nešto drugačiji od drugih rukopisa.

Tužilac: Da li imate original ovog pisma?

Svjedok: Moj sin ga ima. Uzeo je pismo, htio je da mu ga dam. Rekao je da je to jedina uspomena koju ima na oca. Iako je pismo bilo adresirano na mene, original je kod mog sina jer mu je to, kao što sam rekla, jedina uspomena na oca.

(...)

Sudija Schomburg: Molim Vas, pročitajte nam ovo pismo, iako znamo da je to za Vas veoma teško.

Svjedok: U naslovu je: “Čehajić Minka, Džemala Bijedića 16”, to je ulica, “ili bolnica Prijedor”, jer je mislio gdje ja radim. “Telefon 21-771 ili 23-722”, to je telefon moje sestre, pa je mislio i jedan i drugi. “Banja Luka, 9.6.1992.” Ovo je kopija, ali pokušat ću da pročitam. Teže se čita.

“Draga moja Minka, pišem ti ovo pismo, a nimalo nisam siguran da li ćeš ga i dobiti, pa ipak osjećam neodoljivu potrebu da s tobom porazgovaram, makar i na ovakav način. Od mog odlaska, 23. maja, kada su kući došli po mene, živim kao u nekom drugom svijetu. Čini mi se da sve ovo što se sa mnom događa kao da je neki ružan san, košmar, i prosto ne mogu da shvatim da je ovako šta moguće. Draga Minka, Amira i sine moj, vi najbolje znate koliko vas ja sviju volim, da zbog te ljubavi nikada nisam, niti bih ikada učinio bilo šta čime bi vama nanio bol. Ja znam da vi znate da ovo što se meni želi natovariti nema sa mnom veze ni jednog promila. Pitam se samo kome sam se i sa čim tako zamjerio da moram proći kroz sve ovo. Ali, ja ipak vjerujem u pravdu, istinu i to da će se sve razjasniti.

Inače neprestano mislim na vas. Vaša lica su mi stalno pred očima. Moram priznati da mi Amirov lik najčešće iskrsava, a onda potekne i poneka suza. Znam kako će on ovo teško podnijeti jer znam koliko me voli. Tebe Minka osobito molim, ukoliko se čujete, pokušaj ga utješiti. Vrijeme mi očajno sporo prolazi i jedva čekam dan kada ću opet biti sa vama, a vi ćete mi biti dovoljni za sav drugi svijet. Bio bih najsretniji kad bih sa vama mogao otići tako daleko gdje nema nikoga drugoga.

Draga Minka, veoma sam zabrinut za Sejdu, Nasu, Bihu i ostale. Čuo sam vrlo ružnih stvari, pa mi molim te nekako javi šta je s njima. Mustafa Safetin mi je donosio cigareta, veša i ono najnužnije. Hvala mu zauvijek. Da nije toga, mislio bih da sam potpuno sam na svijetu. Pitam se gdje su sada ti dobri prijatelji? Ali, neka! Kako mi je moj Benjo? Pita li za didu? Strahovito sam ga se poželio. Danas je osamnaesti dan da sam lišen slobode, a meni se čini čitava vječnost. Ne znam ni sam koliko puta sam ispitivan, a sada istragu vodi sudija Živko Dragosavljević. Zamolio sam i advokata Beretu da prisustvuje saslušanju, a ja te molim angažuj i ti Šefika Trožića ili Emira Kulenovića, koji hoće. Ne znam koliko će me još ovdje držati.

Ako budeš mogla nabavi mi negdje cigareta, sapun, pastu za zube, dvoje-troje gaćica i potkošulju, trenerku, aparat za brijanje i pastu za brijanje. Hrane mi

nemoj slati jer ionako ne mogu da jedem. Pošalji mi, ako imaš, mljevene kafe. Amiru reci neka ostane kod Orhana, a kad se ako Bog da, ovo smiri, onda mu otiđi. Reci mu neka samo uči i po stotinu puta mu reci da ga tata voli mnogo, mnogo više od sebe samoga. Za sebe više i ne mislim, ali neka on bude pošten i častan čovjek.

Nepojmljivo mi je šta se sve ovo događa sa svima nama. Zar je život tako nepredvidiv i tako surov?

Nepojmljivo mi je šta se sve ovo događa sa svima nama. Zar je život tako nepredvidiv i tako surov? Sjećam se kako smo se prošle godine u ovo vrijeme radovali građenju kuće, a vidiš sada. Osjećam se tako prazan, kao da nikada nisam ni bio živ. Pokušavam se tome oduprijeti sjećanjem na ono što je bilo lijepo s tobom, djecom i onima koje volim. Ovog puta toliko, jer nemam više ni snage. Pozdravi sve koji pitaju za mene, a tebe i djecu mnogo, mnogo volim”.

Ann Sutherland:

Kao što znamo, dr. Čehajić nikad nije izašao iz logora Omarska.

Katherine Gallagher:

60 Pretresna vijeća imaju zadatak da pregledaju snažne dokaze i slike koje pružaju optužba i odbrana i da procijene njihovu vjerodostojnost. Prije donošenja konačne odluke, pretresna vijeća pregledavaju dokaze kako bi odgovorila na tri pitanja. Prvo, pretresna vijeća moraju ispitati da li je optužba utvrdila činjenične navode van razumne sumnje. Drugo, s obzirom da se na Tribunalu sudi pojedincima i svrha tih suđenja jest da se ustanovi individualna krivična odgovornost, pretresna vijeća moraju utvrditi da li postoji veza između tih navoda i optuženog. Treće, na osnovu činjeničnih nalaza koji se odnose na navode i na optuženog, pretresna vijeća donose svoje pravne nalaze.

U nastavku su transkripti koji pokazuju dva različita nivoa činjeničnih nalaza. Prvi je odlomak transkripta sa suđenja u predmetu *Kvočka i drugi* - sudija Almiro Rodrigues iz Portugala čita sažetak nalaza u tom predmetu.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta:	<i>Kvočka i drugi</i> (IT-98-30/1)
Presuda Pretresnog vijeća:	Sudija Rodrigues
Datum:	2. novembar 2001.

Dana 30. aprila 1992. godine srpske snage su preuzele kontrolu nad Prijedorom. Po zauzimanju Prijedora ubrzo je uslijedilo izbacivanje nesrba, bosanskih Muslimana ili Hrvata, sa odgovornih funkcija. Mnogi su na kraju izgubili posao, njihova djeca više nisu mogla ići u školu, a na radiju se emitirala antimuslimanska i antihrvatska propaganda. Hrvati i Muslimani ne prihvataju tu situaciju i spremaju se reagirati. U slučajevima gdje je došlo do snažnijeg otpora Hrvata i Muslimana, Srbi pokreću napade, npr. na sela Hambarine i Kozarac. Dana 30. maja pokušaj Muslimana da vrate kontrolu na Prijedorom propada. Kako bi spriječili svaku pomisao Hrvata i prije svega Muslimana na otpor, Srbi odlučuju privedi sve nesrbe koji bi mogli predstavljati opasnost, tako da počinju hapsiti osobe koje su predstavljale određeni autoritet, uključujući i onaj moralni, ili su raspolagale određenom moći, naročito ekonomskom. Istovremeno se muškarce odvaja od žena, djece i starijih osoba, jer ih treba ispitati. Prikladno je stoga, smatraju Srbi, one nesrbe, koji još nisu otišli iz regije, okupiti u centre. Na taj način stvoreni su centri Omarska, Keraterm i Trnopolje.

No, dokazi predloženi pred Vijećem ukazuju na to da o njima ne smijemo govoriti kao o istražnim ili sabirnim centrima, nego kao o logorima. Logor u Trnopolju u stvarnosti predstavlja prilično neujednačen kompleks zgrada u selu istog imena. Logor Omarska nalazi se u zgradama bivšeg rudnika željezne rude, a logor Keraterm u prostorima fabrike keramičkih proizvoda. S obzirom na ono za što se svaki od optuženih tereti i na konačne zaključke Vijeća, usredotočit ćemo se na logor Omarska. Kao i logore Trnopolje i Keraterm, tako je i logor Omarska službeno osnovao 30. maja 1992. godine Simo Drljača (napominjem da je Međunarodni sud podigao Optužnicu protiv Drljače, no on je poginuo tokom pokušaja da ga se uhapsi). Iz početka zamišljen da djeluje petnaestak dana, logor je u stvarnosti funkcionirao do otprilike 20. avgusta 1992. godine. Tokom tog perioda od gotovo tri mjeseca kroz logor je prošlo najmanje 3.334 zatočenika. Njima valja pridodati tridesetak žena, od kojih su mnoge u tom kraju bile ugledne. Sve zatočenike ispituju. Gotovo ih sve tuku. Mnogi neće iz logora izaći živi. Uslovi života u logoru Omarska doista su bili grozni.

Možda se neki od vas sjećaju onih slika koje je snimila jedna televizijska ekipa, a na kojima se vide muškarci ispijenih tijela, izobličениh lica, često rezignirani, ako ne i potpuno utučeni. To su slike koje su izazvale reakciju međunarodne zajednice i koje su, možda, jedan od razloga za osnivanje ovog Međunarodnog suda. Pokušajmo za trenutak dočarati logor Omarska. Upravna zgrada, sa restoranom i kuhinjama u prizemlju i sa kancelarijama na katu koje služe prvenstveno za ispitivanja. Iz restorana i sa stepeništa koje vodi u kancelarije može se vidjeti prostor između upravne zgrade i hangara, a taj prostor se naziva pista. Malo dalje se vidi zelena površina sa jednom malom zgradom svijetle boje, koju zovu "bijela kuća". Još dalje, no to se ne vidi, nalazi se jedna vrlo mala zgrada, "crvena kuća". Zlostavljanje u logoru neprekidna je i opšta pojava, a počinje dolaskom zatočenika. Zaista, od trenutka kada stignu, zatvorenike se najčešće tuče ili u svakom slučaju maltretira, kao da im se želi odmah pokazati da ih se više neće smatrati ljudskim bićima. Moraju uz udarce izlaziti iz autobusa kojima su dovezeni u logor; moraju se postrojiti uza zid i često im se otimaju lični dokumenti ili novac; prisiljava ih se da pjevaju srpske pjesme; potom moraju sjediti na tlu ili čak ležati na stomaku na vrelom asfaltu satima, pri čemu se ne smiju pomaknuti, a ne mogu ni piti. Nakon toga ih ispituju. Usput ih udaraju pesnicama, čizmama, kundacima pušaka, svim vrstama predmeta. U hangarima nema ćelija, postoje samo velike sale u kojima su logoraši neizdrživo nagurani jedan uz drugog, tako da katkada jedva da imaju mjesta da se pomaknu, prisiljeni su da spavaju, kada mogu spavati, na golom podu ili na paletama.

Zatvorenici dobivaju vrlo malo hrane, koja je često pokvarena, i gotovo nimalo vode. Klozeta tako reći nema, svoje prirodne potrebe treba zadovoljiti u kante ili čak često u uglu neke prostorije ili poda se. Bolesni ili ozlijeđeni zatočenici jedva da dobivaju ikakvu njegu ili je uopšte ne dobivaju. Općenito govoreći, svi ti muškarci su mršavi, oslabljeni i još dodatno utučeni budući da stalno žive u klimi nasilja i straha. Ne znaju kada će biti prozvano njihovo ime. No znaju da kada budu prozvani, to neće biti toliko zbog toga da ih se ispita, koliko zato da ih se pretuče. Tuku ih tokom ispitivanja, to sam već rekao. Tuku ih dok odlaze jesti, i premda ih tjeraju da trče kako bi stigli u restoran, logoraši imaju tek nekoliko minuta da progutaju bijedni obrok. Tuku ih kad žele otići na klozet, tako da većina od toga i odustaje. Takođe ih tuku jednostavno zato što je nekog stražara ili "posjetioca" spopala želja za nasiljem.

Vijeću su predloženi mnogobrojni dokazi iz kojih je vidljivo da nije bila rijetkost da osobe izvan logora prodru unutra i izivljavaju se nad zatočenicima. Gospodin

Žigic je jedna od tih osoba. Žene nisu bile premlaćivane, ali su, barem neke od njih, bile zlostavljane, a neke druge ili te iste i silovane. Drugim riječima, ne postoji niti jedno jedino mjesto u krugu logora Omarska na kojem bi se zatočenik mogao osjećati bezbjedno ili se jednostavno nadati da ga niko neće udariti niti podvrgnuti nekom obliku nasilja. U upravnoj zgradi nalaze se kancelarije, i to kancelarije komandanta logora i kancelarija za vezu. No tamo su i kancelarije u kojima se odvijaju ispitivanja. Ljudi jauču. Ni jedan od optuženih ne čuje njihove krike. Ljude se žestoko tuče: kada žene moraju čistiti, pronalaze tragove krvi ili tkiva. Optuženi ništa ne vide. Tamo spavaju zatočenice. Tamo tokom noći dolaze po njih. Tamo su neke od njih silovane, zlostavljane. Neke tokom dana djeluju potpuno satrvane, ne izgovaraju ni riječi. Ni jedan od optuženih navodno ništa nije vidio. Zatočenici provode sate na pisti. Govorimo o mjesecima junu, julu, avgustu. Često je vruće, jako vruće. Ne dobivaju ništa za piće, no zalijeva ih se snažnim mlazovima iz vatrogasnih šmrkova. Ljudi su prljavi. Ozljede im se inficiraju. Neki od njih imaju dizenteriju, napade proljeva. Prema riječima mnogobrojnih svjedoka, vlada apsolutno kužni smrad. Zar optuženi ništa ne osjećaju? Zatočenike koje odvođe u "bijelu kuću" tuku gotovo sistematski, najčešće zvjerski. Muškarce muče pred očima drugih, katkada ih prisiljavaju da se međusobno tuku, jednog oca na smrt prebijaju pred očima njegovog sina. Muškarci urlaju od bola, zidovi i podovi poprskani su krvlju. Muškarci koji se vraćaju živi imaju otvorene rane, ne mogu se držati uspravno, u nesvijesti su. Leševi koji iznose imaju otvorene rane na lubanji, polomljene zglobove, prerezana grla. Neke od žrtava na kraju su dokrajčene metkom.

Optuženi ništa ne čuju, ništa ne vide, ništa ne preduzimaju. Kao posljedica udaraca, katkada smrtnih, logoraši umiru. Njihovi leševi se ostavljaju na prostoru između "bijele kuće" i piste, katkada i po nekoliko dana. Zatočenici ih utovaraju u male kamione. Zar optuženi i dalje ništa ne vide? Neka tijela će kasnije biti

---

Optuženi ništa ne čuju, ništa ne vide, ništa ne preduzimaju.

---

pronađena u jamama, a među njima i tijela dviju žena. Dana 12. jula 1992. godine je Petrovdan, veliki pravoslavni praznik, povodom kojeg se pali veliki krijes. Tog 12. jula 1992. godine krijes se pali pomoću guma. Ispaljuju se rafali prema jednoj od prostorija u kojoj se nalaze zatočenici.

Neke od njih zovu da izađu iz hangara. Čuju se krici. U zraku se osjeća smrad guma koje gore i spaljenog mesa. Zar ni jedan optuženi nije ništa osjetio, ništa vidio? Ovdje smo mogli samo u glavnim crtama opisati užasne uslove života u logorima, a naročito u logoru Omarska. Jasno je da se te činjenice ne mogu definirati drugačije nego kao zločini.

(...)

Da bi logori funkcionisali, bio je potreban komandant logora, zamjenik komandanta ili neko ko obavlja taj posao, administrativno osoblje koje vodi evidenciju zatvorenika, te vođe smjena kako bi se omogućile izmjene straža. Niko od vas ne može razumno tvrditi da je jedina svrha tih logora bila olakšati vođenje istrage sa ciljem nalaženja eventualnih kriminalaca, što bi se samo po sebi moglo shvatiti. Svako ko je ušao u jedan od tih logora odmah je mogao vidjeti što oni zapravo jesu, to jest da su to prostori lišavanja slobode u kojima stalno vlada hotimično nasilje koje vrše i lica koja su trebala čuvati zatvorenike i lica koja su dolazila spolja; nasilje nad zatočenicima kojima se nije davalo dovoljno hrane, kojima se pružala slaba ili nikakva zdravstvena pomoć, koji se nisu mogli prati, koji su patili

od dizenterije; nasilje koje je sezalo do ubistva: to su oni leševi ostavljeni pod vedrim nebom, pred očima svih, uz znanje svih. S obzirom na to, odakle vam pravo da tvrdite da niste znali?

Vi ste to, g. Kvočka, dobro znali jer ste svoje šurjake htjeli izvući iz logora Omarska. Kao policajac, dobro ste znali razliku između prebijanja i ispitivanja. Vi, g. Radiću, dobro ste znali da su ispitivanja uključivala mnogo nasilja jer ste, prema vlastitim izjavama, provodili mnogo vremena u kancelarijama. Kao i Vi, g. Prcać, koji ste tako rado isticali strogo administrativni karakter vaših dužnosti, kao da bjelina papira može sakriti boju krvi na zidovima i zadah koji se širi. Vi, g. Kos, takođe ste to znali iako ste se branili time da ste konobar i insistirali na tome da uopšte niste policajac pa da stoga ništa nikome niste naređivali. A mi znamo da su straže funkcionisale po sistemu tri osmosatne smjene. Znamo da ste ondje provodili najmanje osam sati dnevno. Upravo zato su žrtve i mogle da Vas identifikuju kao vođu smjene i nije ni važno što prije niste bili policajac. Reklo bi se da Vam se to čak dopalo pošto ste tamo bili sve vrijeme postojanja logora i od tada se aktivirali u policiji. A Vi, g. Žigiću, znamo da ste rado nenajavljeno navraćali u logore Omarska ili Keraterm, ili u logor Trnopolje. To znamo tako što ste sebi dozvoljavali takve ekscese da su se čak i drugi stražari žalili na Vas, a pisali su se i izvještaji o tome da treba da se preduzmu mjere da Vas se onemoguću da i dalje dolazite.

Vijeće želi da ga dobro razumijete. Vijeće ne kaže da ste vi planirali ili željeli da se stvari odvijaju tako kako su se odvijale. Vijeće kaže da ste vi bili potpuno svjesni sistema progona sprovedenog u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje, i da ste u njemu učestvovali, svaki na svoj način, ali s punom sviješću o čemu se tu radi. Vi ste učestvovali u toj paklenoj orgiji progona.

Katherine Gallagher:

U suštini, Pretresno vijeće je bilo uvjereno da je Tužilaštvo dokazalo činjenične navode van razumne sumnje i da su optuženi bili individualno odgovorni za njih.

Drugi je transkript čitanja presude o kazni Tadiću. Sudija Gabrielle Kirk McDonald iz Sjedinjenih Država konkretno govori o individualnoj krivičnoj odgovornosti Duška Tadića.

(transkript sa suđenja)

Naziv i broj predmeta:	<i>Tadić</i> (IT-94-1)
Presuda Pretresnog vijeća:	Sudija Kirk McDonald
Datum:	14. juli 1997.

Pretresno vijeće je zaključilo da ste u deset odvojenih slučajeva tukli, nožem napali i udarali 19 Muslimana u Kozarcu, u kasarni u Prijedoru te u logorima Omarska i Keraterm, te da ste učestvovali i pomagali u premlaćivanju jednog muslimanskog zatvorenika i seksualnom sakaćenju jednog drugog zatvorenika u logoru Omarska. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da ste ubili dvojicu Muslimana u Kozarcu prerezavši im grlo. Igrali ste aktivnu ulogu u napadu na Kozarac, silovitom etničkom čišćenju i nasilnom progonu seljaka iz zaseoka Sivci i Jaskići. Takođe ste učestvovali u hvatanju, odabiru i transferu nesrba iz logora Omarska, Keraterm i Trnopolje, znajući da će većina zatvorenika koji budu preživjeli biti deportirana iz Bosne i Hercegovine.

Ova ste krivična djela počinili namjerno i to sa sadističkom okrutnošću, uz korištenja noževa, bičeva, metalnih poluga, drške pištolja, štapova tako što ste

udarali nogama svoje žrtve i stezali omču oko vrata jedne žrtve sve dok se nije onesvijestila. Zašto? Svjedočanstvo jednog svjedoka objašnjava Vaše sistematsko, okrutno i surovo ponašanje protiv vaših bivših prijatelja i komšija. Svjedok je svjedočio da ste prijetili da će to područje, citiram: “biti velika Srbija, bit će njihovo, a mi Muslimani nećemo biti ondje, ondje neće biti za njih mjesta”. I to se i desilo jer prije nego što je izbio sukob na području opštine Prijedor, ondje je živjelo otprilike 50.000 Muslimana, 6.000 Hrvata, dok je nakon etničkog čišćenja ostalo na tom području živjeti samo 6.000 Muslimana i 3.000 Hrvata. Vi ste na taj način prihvatili ekstremne principe srpskog nacionalizma i imali veoma važnu ulogu u Srpskoj demokratskoj stranci.

Pretno vijeće priznaje da su ovi zločini počinjeni u toku oružanog sukoba i isto tako uzima u obzir žestoku propagandu koja je prizvala stvarna i zamišljena zlostavljanja od strane jedne vjerske grupe naspram druge. Oni koji su tražili teritorijalne i političke dobitke, započeli su kampanju da bi ostvarili te ciljeve sa beskrajnom surovošću i opakošću. Vi ste odgovorili na tu kampanju i Vi morate snositi odgovornost za Vaše kriminalno ponašanje. Ako bi se prešlo preko Vaših radnji, radnji koje su počinjene u ovom kontekstu, ako ne bi bile osuđene, bilo bi to potpuno srozavanje moralnosti i poziv na anarhiju.

Pitanja i odgovori

Refik Hodžić:

Prije nego što počnemo s pitanjima, ja ću samo da pročitam informaciju koju je uputio Udruženje Prijedorčanki "Izvor": "Prošle sedmice je stigao DNK nalaz za Alić Envera, sina g. Alića čije smo svjedočenje vidjeli. On je ekshumiran iz masovne grobnice Kevljani zajedno sa ostalim žrtvama koje se navode u Optužnici. Do sada je identifikovan i Jasmin Hrnić".

Jedno pitanje koje najbolje izražava mišljenja iznesena u mnogim drugim glasi ovako: "Vašim istražnim radnjama je utvrđena 'količina' učinjenog zločina u Prijedoru (blizu 4.000 ubijenih civila, veliki broj žena i djece) uz primjenu najtežih oblika izvršenja - zlostavljanja, mučenja, silovanja, te brojnih drugih tortura, ubistava i progona vjerskih službenika, intelektualaca i drugih, kao i materijalno razaranje privatnih, kao i poslovnih i vjerskih prostora, pljačkanje imovine. Kazne za počinioce su u očitoj nerazmjeri s učinjenim zločinima. Da li će bosansko-hercegovačko pravosuđe u sljedećih 100 godina ispravljati ovu nepravdu ili našu djecu ubuduće učiti da u ovakvom okruženju žive brojni zločinci, ubice i pljačkaši?"

Katherine Gallagher:

Mnogi ljudi postavljaju pitanje na osnovu čega sudije izriču kaznu. Prva ključna stvar koju sudije uzimaju u obzir je kriminalno ponašanje optuženog. Najveće kazne uglavnom se izriču za one koji su individualno i lično počinili krivična djela. Ako pogledate Zorana Žigića, on je dobio kaznu od 25 godina zatvora, Duško Sikirca 15, Darko Mrđa je osuđen na 17 godina zatvora nakon što se potvrdno izjasnio o krivici, a Duško Tadić na 20 godina zatvora. Prije nego što izreknu kaznu, sudije uzimaju u obzir olakšavajuće okolnosti, kao naprimjer da li je optuženi učinio išta da olakša patnje žrtvama. Sudije su nekim optuženim koji su se izjasnili krivim smanjili kazne, ali ne svim.

Sva krivična djela za koja se goni pred Tribunalom označena su kao teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Tribunal može izreći najtežu kaznu, kaznu doživotnog zatvora svim optuženim, s obzirom da su zločini koje su počinili ozbiljni. Za sada je samo jedan optuženi, Milimir Stakić, dobio doživotnu kaznu i ta kazna je trenutno u žalbenom postupku. Znajući da su svi ti zločini koji se nađu pred njima među najtežima, vjerujem da sudije pokušavaju da naprave neku vrstu sistema u kojem oni najodgovorniji za počinjenje rasprostranjenih i sistematskih zločina širom neke regije, opštine ili u logoru, dobiju najteže kazne.

Refik Hodžić:

Sljedeće pitanje: "Kako objasniti rad Tribunala kad istoj osobi jednom donesete presudu od 45 godina zatvora, a potom nakon par godina je oslobodite kao nevinu. Kako je moguća takva greška Tribunala?"

Hans Holthuis:

Uobičajeno je da osuđene osobe izdržavaju kazne u nekoj trećoj zemlji s kojom Tribunal ima o tome sporazum i izdržavanje kazne se dešava po zakonima te zemlje. Svi domaći sistemi, pa i sistem u Bosni i Hercegovini, predviđa da poslije izdržavanja dvije trećine kazne, takva osoba ima pravo da, u određenim okolnostima, bude ranije puštena na slobodu. To ne znači da je ta osoba oslobođena krivice, već zakonodavstvo zemlje u kojoj osuđena osoba izdržava kaznu primjenjuje svoje zakone. Treba imati na umu da, prije puštanja neke osuđene osobe na slobodu, ta zemlja mora prvo konsultovati Tribunal.

Matias Hellman:

Pretpostavljam da je tu bilo eksplicitno govora o predmetu Tihomira Blaškića. Blaškić je osuđen na 45 godina zatvora i ta kazna je u žalbenom postupku drastično smanjena na devet godina, nakon što je Žalbeno vijeće poništilo osuđujuće presude protiv njega po nekoliko tačaka optužbe. On je odslužio osam od tih devet godina na koje je osuđen, i pušten je na slobodu. Međutim, to ne mijenja činjenicu da je on i dalje osuđeni ratni zločinac. Tačno je da se u žalbenom postupku nekada dešavaju veliki preokreti, jer je uloga Žalbenog vijeća da razmotri nove dokaze koji nisu bili dostupno tokom prvostepenog postupka, kao što je slučaj s Tihomirom Blaškićem. Nekada novi dokazi postanu dostupni kao rezultat činjenice da su države, koje ranije nisu saradivale s Tribunalom, promijenile svoj stav.

Refik Hodžić:

Imam nekoliko pitanja koja se odnose na osobe koje su takođe umiješane u određena djela, a koja nisu bila procesuirana pred Tribunalom. Ja ću pročitati jedno od tih pitanja: "Godine 1992. strijeljana je moja porodica - dvoje djece, supruga, majka i ostali članovi uže porodice - ukupno 33 člana, uključujući 17 djece u dobi od godinu i po do 13 godina i 16 žena u dobi od 27- 75 godina. Sa ovim događajima upoznao sam sve nadležne instance i, iako je par počililaca poznato imenom i prezimenom, do sada isti nisu procesuirani, kao što ni tijela žrtava nisu pronađena, iako se zna ko je bio zadužen za njihov ukop. Šta uraditi da bi izvršiooci bili kažnjeni za svoja nedjela. Kako obaviti razgovor i privoliti zadužene da pokažu tu grobnicu, kako bi se tijela ekshumirala?"

Drugo pitanje odnosi se na osobe koje su osumnjičene za zločine i protiv kojih nije podignuta optužnica: "Trojica članova Kriznog štaba i Savjeta za narodnu odbranu opštine Prijedor optuženi su od strane Tribunala. Pitanje: Šta je sa ostalim članovima Kriznog štaba, poput vojnih oficira Vladimira Arsića i Radmila Zeljaje, te Sime Miškovića, Ranka Travara, Slavka Budimira i Mile Mutića? Zašto oni nisu procesuirani na Tribunalu? Ko će i kada procesuirati njihovu odgovornost?"

Treće pitanje: "Zašto protiv Vokića, vozača Sime Drljače, nije podignuta optužnica kada se zna da je on bio na čelu kolone od 125 ljudi za koje se ni danas ne zna?"

Sljedeće pitanje: "Iz izlaganja g. Reida - što je poznato i žrtvama ispitivanja zatočenika u prijedorskim logorima - ispitavanja su vršili inspektori uposleni u vojnoj, državnoj i javnoj bezbjednosti. Oni su često bili naredbodavci svirepih mučenja i ubijanja zatočenika. Do sada, niko od njih nije odgovarao pred Tribunalom. Da li će Tribunal materijal koji posjeduje o isljednicima dostaviti Sudu Bosne i Hercegovine?"

Posljednje pitanje iz ove grupe: "Za zločin na Korićanskim stijenama je optužen samo Darko Mrđa. Kome će Tribunal i kada dostaviti materijale za ostale članove Interventog voda prijedorske policije? Kada će oni biti procesuirani? Darko Mrđa je priznao zločin ali, nakon toga, tijela većine žrtava nisu pronađena. Kakva je onda svrha njegovog priznanja?"

Bob Reid:

Iako je Tribunal završio s istragama i više neće podizati nove optužnice, to ne znači da protiv drugih osoba ne mogu biti podignute optužnice od strane drugih pravosudnih tijela. Štaviše, Tužilaštvo Tribunala radi na prebacivanju određenih istraga pravosudnim organima u regiji. To su predmeti u kojima je Tužilaštvo provelo detaljnu istragu, ali u kojima nismo mogli podići optužnice zato što osumnjičeni nisu bili dovoljno visoko pozicionirani. Te predmete zovemo predmeti druge kategorije. Prijedor je jedna od opština u kojoj je Tužilaštvo provelo opsežne istrage. Mi znamo ko su bili isljednici u logorima Omarska i Keraterm, za one koji su učestvovali u pokolju na planini Vlašić i ko su bili članovi Kriznog štaba u ovoj opštini, kao i za mnoge druge. Tužilaštvo će vjerovatno te

predmete u nekoj fazi prosljediti Sudu BiH u Sarajevu.

Na Tribunalu postoji i tzv. treća kategorija predmeta, a to su predmeti koji se odnose na svaku osobu koja je ikada pomenuta u izjavama svjedoka. Ti predmeti uključuju hiljade i hiljade ljudi. Kao što je slučaj sa predmetima ratnih zločina iz Drugog svjetskog rata, koji se i dalje sude 60 godina kasnije, možemo očekivati da će u bivšoj Jugoslaviji suđenja za ratne zločine trajati još mnogo godina. Tribunal pomaže pravosudne organe iz čitave regije kako bi se osigurao njihov uspjeh.

Tribunal je jedno *ad hoc* međunarodno tijelo koje je osnovano kako bi krivično gonilo one koji su najodgovorniji za tragične zločine, kao što je ubistvo čitave porodice ovog gospodina, i Tribunal ima ograničen životni vijek. Za ovog čovjeka, najveća riba je ona osoba koja je ubila njegove najdraže. Nažalost, mi ne možemo goniti svaku pojedinu osobu koja je počinila neki zločin, bez obzira koliko bi to mi iz Tužilaštva željeli. Nadamo se da će takve zločine istraživati pravosudni organi na lokalnom nivou. Isto tako Vi kao običan građanin možete podnijeti prijavu tužiocu u Prijedoru ili Državnom sudu Bosne i Hercegovine.

Refik Hodžić:

Ja ću samo dodati nešto u svojoj funkciji uposlenika Odjela za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine. Mislim da svi trebamo nastojati da ne očekujemo previše od Suda Bosne i Hercegovine, kao što smo očekivali od Tribunala. Kada je Tribunal osnivan, sve su oči bile uprte u njega. Kada se na kraju ispostavilo da će Tribunal procesuirati samo jedan ograničen broj predmeta, ta očekivanja su se u nekim slučajevima pretvorila u razočarenje. Sud Bosne i Hercegovine, poput Tribunala, neće moći procesuirati sve predmete ratnih zločina u kojima tek treba pokrenuti istrage i provesti suđenja. Nijedan jedini sud nema tolike kapacitete da bi mogao procesuirati sve predmete ratnih zločina, kada se radi o tako velikom broju kao što je slučaj za zločinima koji su počinjeni u ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Drugi sudovi moraju uraditi svoj dio posla. Okružni sud u Banjoj Luci je teritorijalno nadležan nad Prijedorom. Sud Bosne i Hercegovine će možda neke od predmeta prosljediti na suđenje u Banju Luku, tako da će se suđenja odvijati u blizu mjesta gdje su zločini počinjeni. Ali, ono što je bitno naglasiti je da na Sudu Bosne i Hercegovine i Tužilaštvu sada vrijede principi kojih se ne trebamo postidjeti pred bilo kojim sudstvom Evrope ili svijeta. Bitno je da se takvi uslovi i mehanizmi prenesu i na okružne i kantonalne sudove, jer ako se to ne desi, imat ćemo veliku disproporciju.

Sljedeća dva pitanja su povezana. Prvo pitanje: “Da li ste utvrdili da su Bošnjaci počeli napad na Prijedor i da je poslije toga otpočeo opšti haos na teritoriji opštine Prijedor?” Drugo: “Da li ste u svojim istraživanjima o počinjenim zločinima utvrdili da su sukobi na teritoriji opštine Prijedor izazvani ubistvima civila srpske nacionalnosti od strane Bošnjaka? Te ubice su i danas nekažnjene, niti se vodi istraga”.

Bob Reid:

Dokazi do kojih smo došli tokom istrage ne idu u prilog tvrdnjama iznesenim u ova dva pitanja, a to je da su Muslimani i Hrvati započeli sukob u Prijedoru. Ono što je naša istraga pokazala je da je još u septembru 1991. godine postojao definitivan plan SDS-a da preuzme vlast u svim opštinama gdje su Muslimani, Hrvati ili drugi nesrbi bili u većini. Postojale su dvije varijante tog plana, poznate kao varijanta A i varijanta B. Planovi su poticali s Pala i bile su poslani

---

Ono što je naša istraga pokazala je da je još u septembru 1991. g. postojao definitivan plan Srpske demokratske stranke da preuzme vlast u svim opštinama gdje su Muslimani, Hrvati ili drugi nesrbi bili u većini.

---

u svako sjedište SDS-a i njegove glavne odbore. Znamo da je primjerak tog plana stigao i ovdje u Prijedor, jer smo jedan primjerak ponašli u Skupštini opštine u decembru 1997. godine. Isto tako znamo da je prije preuzimanja vlasti u noći s 29. maja 1992. godine od strane bosanskih Srba bila uspostavljena paralelna struktura koja je uključivala Skupštinu opštine na čijem čelu se nalazio Milomir Stakić. Isto tako, u nekim područjima u određeno vrijeme pojavili su se autobusi kako bi ljude odveli u logore. To se ne dešava preko noći. Sve to ukazuje na činjenicu da je preuzimanje vlasti u opštini Prijedor od strane bosanskih Srba bilo dobro isplanirano.

Mi imamo saznanja u vezi izvjesnog broja ubistava Srba u ovoj opštini i oko nje. Dvije važne oblasti koje smo razmatrali su kontrolni punkt u Hambarinama i događaji od 30. maja kada je jedan broj bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata ušao u grad Prijedor i pokušao da povрати vlast. Nakon nekoliko sati i kraće razmjene vatre, Prijedor je ponovo bio u rukama bosanskih Srba.

Ukratko, bilo je ubijanja Srba i bilo je zločina protiv Srba. Dokazi o tim zločinima trebaju se predati tužiocima Državnog suda u Sarajevu ili okružnom tužiocu u Banjoj Luci.

Ann Sutherland:

Na Tribunalu postoje dokumentarni dokazi koji pokazuju da je negdje oko 3. maja 1992. godine vojska bosanskih Srba (koja se u to vrijeme nije zvala Vojska Republike Srpske, do čega će doći krajem maja) slala tenkove u područje Prijedora. U tom tom dokumentu piše da se tenkovi "postavljaju na položaje". Prijedor je 3. maja bio miroljubiva opština, pa se postavlja pitanje zašto se tenkovi postavljaju na položaje?

Refik Hodžić:

Sljedeća dva pitanja tiču se uloge osoba koje nisu direktno počinile zločine, ali su na neki način bile dio sistema u kojem su ti zločini počinjeni. Prvo pitanje: "Novinari 'Kozarskog vjesnika' i RTV Prijedor, koji su u svojim emisijama huškali i objavljivali navodne krivice uglednih ljudi bošnjačke i hrvatske nacionalnosti, koji su poslije toga bili obavezno ubijani, nikada nisu pozvani na odgovornost. Zašto?" Drugo pitanje. "Zašto Tribunal tokom istraga i sudskih procesa nije razmatrao i odgovornost prijedorskih ljekara koji su izdavali potvrde o smrti osoba koje su ubijene u logoru, a u kojima je pisalo da su umirali prirodnom smrću? Zašto nisu procesuirani i medicinski tehničari koji su dolazili u logore Omarska i Trnopolje, o čemu postoje dokumentirani dokazi?"

Bob Reid:

Ponovo, riječ je nemogućnosti Tribunala da krivično goni sve one koji su na neki način možda odgovorni za počinjenje ratnih zločina. Mi znamo da je propaganda korištena kao oružje u sukobu u Bosni i Hercegovini i neki su optuženi za huškanje. Mi imamo medicinsku dokumentaciju koju su izdali ljekari, zaplijenili smo snimke emisija Radija Prijedor tokom misije 1997. godine i to je nešto što će biti proslijeđeno domaćim vlastima da istražuju. Koliko god to željeli, mi ne možemo suditi svim osobama koje su možda učestvovalе u ratnim zločinima. Naš mandat nam nalaže da se usredsredimo samo na počiniocе na najvišem nivou. Postoji jako mnogo žrtava koje moramo pokušati zadovoljiti i iz tog razloga imamo veliki broj istražitelja izvan opštine Prijedor.

Kao što sam već naglasio, mi smo ispričali šta se desilo u ovoj opštini, ne svaku pojedinu priču, ali to ne mogu ni nacionalni sudovima sa resursima koje imaju. Ali vjerujemo da smo sudili ili da ćemo suditi onima koji su najodgovorniji za neke od zločina koji su se dogodili u ovoj opštini.

Refik Hodžić:

Sljedeće pitanje: “Danas je izneseno nekoliko neistina, između ostalog, da je 1992. i 1995. godine u Prijedoru izvršen popis stanovništva. To nije tačno.” Drugo pitanje, nije elaborirano: “Zašto pretpostavke uzimate u daljem izlaganju kao činjenice?”

Ann Sutherland:

Dokumentacija u vezi broja stanovnika iz 1995. godine je uzeta iz dokumenata koji su zaplijenjeni iz Centra službe bezbjednosti u Banjoj Luci. U tim dokumentima se pominju statistički podaci o broju stanovnika 1991. i 1995. godine. Tačno je da se statistički podaci iz 1995. godine ne predstavljaju službeni popis stanovništva.

Bob Reid:

Što se tiče prvog pitanja, brojke iz 1995. godine su prilično pouzdane i njih je Pretresno vijeće prihvatilo. Mogu odbaciti navode iz drugog pitanja da Tužilaštvo pretpostavke uzima kao činjenice. Kada provodimo istrage, uvijek nastojimo da potkrijepimo dokaze i informacije koje imamo. Bez obzira da li je riječ o svjedočenju svjedoka ili nekom dokumentovanom dokazu, mi se u suštini prilikom podizanja optužnice ne oslanjamo samo na jedan jedini dokaz, već nastojimo da ga potkrijepimo svjedočenjima drugih svjedoka, drugim dokumentima ili uviđajem s mjesta zločina. Naprimjer, u logoru Omarska uspjeli smo da na zidu pronađemo urezan datum o kojem nam je govorio jedan od svjedoka.

Ann Sutherland:

Za vrijeme unakrsnog ispitivanja jednog svjedoka, odbrana ga je upitala kako je mogao znati da se određeni incident dogodio baš 18. juna, kad nije imao ni sat, ni kalendar. On je odgovorio da mu je 16. neko dao keks za rođendan, a da se taj incident dogodio dva dana nakon toga, pa se tako sjeća da je to bio 18.

Katherine Gallagher:

Standard dokazivanja na suđenju je visok. Pretresno vijeće se mora uvjeriti da je neka činjenica utvrđena van razumne sumnje. Pretresno vijeće zahtjeva od Tužilaštva da potkrijepi činjenice za većinu navoda. U nekim slučajevima Pretresno vijeće se oslonilo na svjedočenja svjedoka. Međutim, kada se radi o ključnim činjenicama koje se tiču individualne krivične odgovornosti optuženog, Pretresno vijeće će se pobrinuti da postoje jaki potkrepljujući dokazi. Takođe, imajte na umu da je odbrana ispitala sve svjedoke koje je pozvala optužba. U nekim slučajevima, čak i do pet branilaca unakrsno ispituje svjedoka. Prema tome, prije nego što Pretresno vijeće donese zaključak da je neka činjenica utvrđena van razumne sumnje, ono odmjerava dokaze koji mogu biti protivriječni, ono razmatra opšti kontekst i neslaganja. Vijeće traži razlog zašto bi neko izmislio neku priču. I tek nakon toga dolazi do svog zaključka o činjenicama.

... kada se radi o ključnim činjenicama koje se tiču individualne krivične odgovornosti optuženog, Pretresno vijeće će se pobrinuti da postoje jaki potkrepljujući dokazi.

Refik Hodžić:

“Zašto je Tribunal sačekao neke da umru, kao što su Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Mate Boban i Alija Izetbegović, pa je onda konstatovano da ih je trebalo procesuirati?”

Bob Reid:

Istraga se može poduzeti samo na osnovu dokaza koje imamo na raspolaganju. Veliki

problem na koji smo naišli prilikom vođenja istraga o rukovodstvu bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata bilo je odbijanje srpskih vlasti u Banjoj Luci da nam pomognu. Mi smo se obratili banjalučkim vlastima kako bi smo dobili pristup srpskim žrtvama i rečeno nam je: "Ne, ne možete stupiti u kontakt s njima". Tek tokom posljednjih godina, otkako je Republika Srpska počela donekle saradivati, bili smo u mogućnosti konačno podići optužnice protiv nekih visokih vojnih ličnosti unutar Armije BiH, kao što su Enver Hadžihasanović i Amir Kubura, koji su optuženi za zločine počinjene nad bosanskim Srbima i drugim žrtvama. Što se tiče hrvatskog rukovodstva, takođe smo imali problema s pristupom dokazima, jer opet nije bilo saradnje hrvatskih vlasti. Međutim, nedavno su nam otvorena vrata hrvatskih arhiva i bili smo u mogućnosti da saznamo mnogo više o odgovornosti hrvatskog rukovodstva. Tribunal je usredsređen na istraživanje i krivično gonjenje najviših rukovodilaca odgovornih za počinjenje ratnih zločina. Međutim, mi ne možemo zaustaviti biološki sat - ako neko umre, mi ga ne možemo optužiti.

Refik Hodžić:

Nekoliko pitanja se odnosi na pitanje počinjenog genocida, od kojih je jedno prilično detaljno i potresno. U uvodu pitanja, ovaj gospodin se poziva na izlaganje načelnika opštine Prijedor, g. Pavića, od jutros kada je rekao da niko od optuženih pred Tribunalom nije osuđen za genocid za zločine počinjene u opštini Prijedor, da to onda znači da ovdje nije ni počinjen genocid. On dalje kaže: "Osjećam potrebu, u ime lokalnih zajednica Čarakovo i Zecovi s područja opštine Prijedor, da ovim izrazim protest pošto se niko od vas nije oglasio po pitanju da li je na prostoru opštine Prijedor počinjen genocid ili nije. I mi, ali i vi, raspolazete čitavom masom podataka da je samo na prostoru mjesne zajednice Čarakovo 23. jula 1992. godine likvidirano 411 do sada registrovanih lica bošnjačke i devet lica hrvatske nacionalnosti, čitavo mjesto porušeno, a ostatak stanovništva raseljen. Mjesna zajednica Zecovi je najstradalija i tu je likvidirano blizu 50% populacije. To je vjerovatno mjesna zajednica s najvećim brojem ubijenih žena i djece na području opštine Prijedor. Zašto se tako sporo odvijaju stvari po pitanju genocida? Da li će na kraju, u slučaju da niko od osuđenika s područja opštine Prijedor ne bude osuđen za genocid, biti zaključeno da, bez obzira na sav dokazni materijal, genocida u Prijedoru nije ni bilo? Napominjem da je u Čarakovu do sada ukupno pronađeno i identifikovano i sahranjeno 137 lica, a za ostatkom od blizu 300 još uvijek se traga".

Katherine Gallagher:

Mislim da ja mogu da dam nekoliko komentara po pitanju genocida. Kao prvo, sva ova suđenja - ne mogu ovo dovoljno naglasiti - su suđenja pojedincima, zasnovana na konkretnom setu dokaza. Pretresno vijeće ulaže napore da dođe do ispravnog zaključka i naravno imamo pravni lijek u vidu žalbe da budemo sigurni da je to tako. Vijeće je ograničeno na to da se bavi samo onim pravnim i činjeničnim pitanjima koja su iznesena pred njega. Prema tome, ono što Pretresno vijeće zaključi u određenom predmetu predstavlja samo dio istorijskog zapisa o onome što se dogodilo na tom mjestu u to vrijeme, i to ne predstavlja kompletan istorijski zapis.

Druga stvar koju želim reći tiče se djela koja su u osnovi krivičnog djela genocida. Vrlo je teško na sudu utvrditi da je optuženi imao konkretnu namjeru da počinji genocid, tj. da je namjeravao da uništi neku grupu djelimično ili u cjelini. Međutim, mnoga od djela u osnovi genocida - ubijanje članova grupe, nanošenje teških tjelesnih ili duševnih povreda na osnovu etničke, vjerske ili rasne pripadnosti, smišljeno nametanje životnih uslova kako bi se dovelo do uništenja grupe djelimično ili u cjelini - predstavljaju vrlo teška krivična djela i mnogi zaključci u presudama u vezi s Prijedorom su utvrdili da su ta djela počinjena ovdje. Činjenica da nije utvrđeno da je ovdje počinjen genocid ne znači da su ovi zločini ista manje važni. Krivično djelo progona često sadrži mnoge krivične elemente genocida. Jedini elemenat koji nedostaje, a koji je teško dokazati,

je konkretna namjera. Kazna za krivično djelo progona može biti najviša kazna koju Tribunal može da izrekne. Milomir Stakić je proglašen krivim za progon i osuđen je na doživotnu kaznu zatvora. Njegov predmet je trenutno u žalbenom postupku.

Refik Hodžić:

Pitanje: “Imate li podatke da su postojali i postoje viši ili visoki vojni ili policijski dužnosnici iz reda bosanskih Srba, Muslimana Bošnjaka ili Hrvata koji su odbili da izvrše naređenja izdata od strane nadređenih, a koja su za cilj imala izvršenje ubistava i drugih zločina?”

Katherine Gallagher:

Ja sam imala priliku čuti za veoma hrabre ljude, koji čak iako nisu mogli da zaustave zločine, pokušali su da ih umanje. Tako smo naprimjer čuli za ljude koji su pokušali da spasu prijatelja s linije fronta ili doture prijatelju hranu ili ga upozore. Kad su ljudi pokušali da pomognu zatočenicima, bilo je to često zbog ličnog prijateljstva.

Bob Reid:

Trenutno se mogu sjetiti nekoliko takvih slučajeva. Jedan svjedok, koji je bio u logoru Trnopolje i koji je svjedočio u predmetu Duška Tadića, ispričao je kako se spremao da uđe u autobus koji je išao prema planini Vlašić i jedan od policajaca mu je rekao da siđe s autobusa jer će se nešto loše desiti. On je sišao s autobusa i danas je živ zahvaljujući savjetu tog policajca. Isto tako, na Kosovu je bio jedan srpski major koji je odbio da granatira selo jer su se u njemu nalazili civili.

Matias Hellman:

Znamo za ljude koji su dali ostavku i zbog toga nisu trpili nikakve posljedice, što dokazuje da su ti ljudi imali izbor da li žele da budu dio te mašinerije koja je činila te zločine.

Refik Hodžić:

Nekoliko pitanja u vezi s olakšavajućim okolnostima koje su uzete u obzir prilikom izricanja kazni onima koji su priznali zločine. “Damir Došen i Dragan Kolundžija priznali su zločin u Keratermu. Njih dvojica su sada slobodni ljudi, a tijela mog oca i brata, čije su oni žrtve, još nisu pronađena. Šta ja imam od njihovog priznanja i slobode?” Drugo pitanje: “Zašto se osuđenima za priznanje izvršenih djela ratnih zločina koja su im čak ranije u postupku i dokazana, daju olakšavajuće okolnosti?” I treće pitanje: “Da li je pravda prihvaćanje od Međunarodnog suda kao olakšavajuće okolnosti to što zločinac ima određene porodične okolnosti, kao što su bolesno dijete, a on je sam priznao da je učestvovao u ubijanju 200 ljudi?”

Katherine Gallagher:

Jedan od razloga zašto pretresna vijeća uopšte uzimaju u obzir kao olakšavajuću okolnost priznanje krivice je dijelom zbog svrhe zbog kojeg je uopšte osnovan Međunarodni krivični sud. Mi imamo širi mandat u odnosu na obične sudove. Utvrđivanjem činjenica o onome što se desilo, Tribunal se nada da će doprinijeti stvaranju istorijskog zapisa o činjenicama i uspostavljanju mira i pomirenja u regiji. Mislim da pretresna vijeća imaju nadu da, ako neko od optuženih prizna da je počinio određeni zločin, postoji veća vjerovatnoća da će mu pripadnici njegove etničke grupe u društvu u cjelini povjerovati.

Što se tiče drugog pitanja, većina pretresnih vijeća ne prihvata porodične okolnosti kao olakšavajući faktor, ali neka prihvataju.

Refik Hodžić:

“Šta je sa zločinima počinjenim nad Romima? Jedino u Volaru je jedna grupa pronađena, gdje su žrtve, civili, sami sebi kopali zajedničku grobnicu. Isto tako iz Kozaruše, gdje je

pobijena jedna druga grupa, ali nema dokaza o tome gdje su ta tijela pokopana. Gdje su tijela romskih žrtava iz Kozarca i Kozaruše, gdje je komplet naselje kuća porušeno do temelja?”

Bob Reid:

Žao mi je, ja ne mogu da odgovorim na to pitanje. Mi ne znamo gdje se ta tijela nalaze. Opet, ovo još jedan slučaj kojim se trebaju pozabaviti domaći pravosudni organi. Važno je napomenuti da lokalni istražitelji i tužioc i ne trebaju čekati da im Tribunal prebaci predmetne spise i dokaze. Oni mogu početi raditi na svojim istragama na osnovu informacija kao što su ove navedene u pitanju.

Refik Hodžić:

Naredna dva pitanja daju priliku da se razjasni pitanje rata i ratnih zločina. Prvo pitanje: “Jesu li za sukob potrebne dva partnera?” Drugo: “Da li znate da su u sukobu učestvovala sva tri naroda? Obradite sve strane?”

Bob Reid:

Da bi nekome sudili za krivična djela iz statuta Tribunala, mi kao tužioc i moramo pokazati da je postojao oružani sukob. Da bi postojao oružani sukob, moraju postojati dvije strane. Tribunal vrlo dobro zna da su sve strane u sukobima u bivšoj Jugoslaviji činile zločine, iako je njihov obim možda bio različit. Tribunal je proveo istrage o zločinima koje su počinile sve tri strane i podigao optužnice protiv mnogih visokopozicioniranih vođa na svim stranama za koje se smatralo da su počinili zločine.

Refik Hodžić:

“Tribunal je protiv nekih čuvara iz logora Keraterm povukao optužnice. Danas je ovdje rečeno da postoje dokazi o njihovoj odgovornosti. Kada će predmeti protiv tih lica biti prosljeđeni domaćem pravosuđu i u kom obliku?”

Ann Sutherland:

Pri Tužilaštvu je uspostavljen jedan tim zadužen za prenošenje predmeta podataka i dokaza koji se tiču istraga koje će Tužilaštvo prebaciti domaćem pravosuđu. Optužnice koje je Tužilaštvo povuklo a koje se tiču Omarske i Keraterma, zajedno sa svim propratnim dokazima, nalaze se među onim optužnicama koje će biti prosljeđene u bliskoj budućnosti.

Refik Hodžić:

“Da li je po vama ispravno da kad neko za 100 godina bude proučavao rad Haškog tribunala i to uporedi s Nirnberškim procesom, može da dođe do zaključka da su Srbi počinili veće zločine nego Nijemci u Drugom svjetskom ratu, koji su krivi za smrt nekoliko desetina miliona ljudi? Kada uzmete u obzir broj optuženih Srba u odnosu na broj Hrvata i Bošnjaka, zar to nije pokazatelj otvorene hajke na Srbe od strane Haškog tribunala i zataškivanje muslimanskih i hrvatskih zločina?”

Bob Reid:

Ono što smo mi pokušali danas ovdje naglasiti, u skladu sa mandatom Tribunala, je da su za zločine odgovorni pojedinci, a ne narodi, etničke grupe ili organizacije. U Nirnbergu su organizacije, kao što je npr. Nacional-socijalistička partija, bile smatrane nelegalnim, i samo članstvo u njima je moglo sa sobom povući odgovornost za ratne zločine. Pema Statutu Tribunala, to nije moguće. Prema tome, to što je neko član Srpske demokratske stranke, ili Stranke demokratske akcije ili Hrvatske demokratske zajednice ne znači automatski da je ta osoba odgovorna za zločine. Tribunal nikad nije rekao da su Srbi počinili zločine. Ono što Tribunal tvrdi je da je xy, osoba sa imenom i prezimi-

menom, počinila ratni zločin. Činjenica da je on Srbin, Musliman, Hrvat ili kosovski Albanac je nešto što se navodi kao identifikacijska oznaka, poput vjeroispovjesti, godišta i datuma rođenja. Tribunal ne označava čitav srpski narod kao ratne zločince.

Ann Sutherland:

Prije nego što okončamo ovu konferenciju, željela bih samo da uputim jednu kratku molbu. Mislim da niko više danas ne može sporiti činjenicu da je došlo do zločina u i oko Prijedora. I kako se ostala suđenja privode kraju, dodatne činjenice će biti utvrđivane u vezi s Prijedorom i drugim područjima. Mi smo *ad hoc* Sud i moramo završiti s našim radom u sljedećih nekoliko godina, ali tu su domaći sudovi i veoma je važno da žrtve i svjedoci podrže rad Državnog suda u Sarajevu i drugih sudova u Bosni i Hercegovini.

Moja druga molba je upućena svima u ovoj prostoriji koji znaju nekoga ko ima informacije o lokacijama masovnih grobnica, molim vas javite se bilo kako, anonimno ako želite, jer je važno da žrtve i porodice žrtava nađu konačnu utjehu i mir. Znam da neće svi biti pronađeni, ali nadajmo se većina hoće.

Završne riječi

Refik Hodžić:

Prije nego što dam riječ sekretaru Suda, koji želi da kaže nekoliko završnih riječi, ja bih se prije svega zahvalio domaćinima iz opštine Prijedor, Helsinškom odboru Republike Srpske za organizaciju i svima vama koji ste danas učestvovali u radu ove konferencije.

Hans Holthuis:

Dame i gospodo, želim vas pohvaliti na hrabrosti i ustrajnosti koje ste pokazali danas i na velikom broju detaljnih pitanja koje ste nam uputili. Pokušali smo da odgovorimo na njih što smo najbolje znali.

Kao što ste mogli vidjeti, Tribunal je potrošio jako puno vremena i uložio veliki napor u procesuiranje zločina koji su počinjeni u Prijedoru i to čini i dalje. To je ono što smo danas pokušali da vam prenesemo. Bilo je veliko zadovoljstvo pripremati se za ovu konferenciju i drago nam je što smo danas mogli biti ovdje da s Vama razmijenimo mišljenja o vrlo delikatnim pitanjima. Želio bih da se zahvalim svima koji su omogućili da održimo ovaj događaj, kako u ovdje Bosni i Hercegovini tako i u Haagu.

Tribunal će se pobrinuti da njegovi arhivi budu dostupni onima koji će nastaviti da se bave predmetima ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji. Vjerujem da će vaša država moći da preuzme taj zadatak uz pomoć predanih istražitelja, tužilaca i sudija.

Međutim, kao što je već rečeno, ovo je *ad hoc* Sud, koji ima svoj rok trajanja. Želim vas uvjeriti da kada Tribunal okonča svoj rad, njegov doprinos ostvarenju pravde u bivšoj Jugoslaviji time neće prestati. Tribunal će se pobrinuti da njegovi arhivi budu dostupni onima koji će nastaviti da se bave predmetima ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji. Vjerujem da će vaša država moći da preuzme taj zadatak uz pomoć predanih istražitelja, tužilaca i sudija.

Marko Pavić:

Dame i gospodo, želim da u svoje i vaše ime zahvalim predstavnicima Haškog tribunala koji su nam danas prezentovali ove činjenice. Nikome ovdje u sali, a meni posebno, ne pada napamet da komentarišemo presude i odluke Suda i mislim da to nikada ne treba raditi, ako hoćemo pravnu državu. Ja lično imam malu primjedbu na spominjanje imena koja nisu predmet optužnica. Mislim da konferencija nije mjesto gdje treba baratati takvim imenima.

Zahvaljujući predstavnicima Haškog tribunala, ja želim da poručim svim građanima Prijedora da od istine ne treba bježati i da sve treba učiniti odgovornim za ono što su počinili. Svi mi, uz pomoć međunarodne zajednice, imamo obavezu da gradimo bolji život u Prijedoru. Na to nas obavezuju i funkcije koje smo prihvatili, ali i negativne činjenice iz prošlosti. Njeguimo u našim odnosima ono što je pozitivno i borimo se za Prijedor koji će biti daleko bolji u budućnosti.